

436

SZEGED

A város
folyóirata

12. évfolyam 12. szám
2000. december

**Korniss Péter
Erdélye**

SZEGED

Várostarténeti, kulturális
és közéleti magazin
12. évfolyam, 12. szám
2000. december

Tartalom

MILLENNIUM	2	Magyarország és szomszédai az első ezredfordulón (A Kievi Rusz) - <i>Font Márta</i>
	✓ 5	WPA (Nemzetközi Körkép Kongresszus Ópusztaszeren) - <i>Trogmayer Ottó</i>
KLEBELSBERG	✓ 12	A kultuszminiszter (Portrévázlat gróf Klebelsberg Kunóról - II. rész.) - <i>T. Molnár Gizella</i>
	✓ 22	A magyar feltámadás útja (Klebelsberg szegedi programja) - <i>Ványai Éva</i>
SZÜLETÉSNAPON	✓ 24	A történelem teret kap (Varga Mátyás és a Tragédia a Szegedi Szabadtéri Játékokon) - <i>Gyémánt Csilla</i>
	✓ 30	Népi imák Kálmány Lajos gyűjtésében - <i>Péter László</i>
	✓ 34	A „csuka” évtizedei (Gyulai Endre püspök hetven éves) - <i>Benyik György</i>
	✓ 35	A kismester dicsérete (Szekfű János kilenc évtizede) - <i>Tandi Lajos</i>
IN MEMORIAM	37	Egy szegedi emlék-kép (Farkas Ferenc halálára) - <i>Polner Zoltán</i>
	✓ 38	„Nem halhatunk meg mindnyájan, de mindnyájan elváltozunk...” (Farkas Ferenc: Szent Pál levele, avagy egy szegedi bemutató keletkezéstörténete) - <i>Gyüdi Sándor</i>
	✓ 40	Szegedi Parnasszus (Vinkler László falfestményeiről) - <i>Szuromi Pál</i>
	✓ 41	Vinkler László életrajzához (Levelek hagyatékából) - <i>Lengyel András</i>
	✓ 42	„Az élet elszáll, mint a viadukt” (Történetek Boncz Gézáról) - <i>Bagaméry László</i>
	✓ 46	Az utolsó kézszerítés (Búcsúmondatok dr. Csizmazia Györgyhez) - <i>Vörös Gabriella</i>
	✓ 47	Porlói Szent Ferenc (Csizmazia György sírjánál) - <i>Tandi Lajos</i>
KÖNYVMUSTRA	✓ 48	Hogyan csinált színházat Vaszy Viktor Szegeden? (Operisták refraktorfényben) - <i>Polner Zoltán</i>
	✓ 50	Feuer György emlékei Szegedről (Tudományos önéletrajz Kanadából) - <i>Polner Zoltán</i>
MŰVÉSZET	✓ 52	Üvegfestők Szegeden (Pór Sándor műhelye) - <i>Bátyai Gitta</i>
	54	Erdélyi képek 1967-1998 (Korniss Péter fotográfiái között) - <i>Trogmayer Ottó</i>
GONDOLATOK	56	Tollhegy - <i>Maróti Egon</i>

A címlapon Patay László freskója a Dóm kupoláján.
Fotó: *Dömötör Mihály*; a borító 2. oldalán Fekete-fehér
(Korniss Péter fotói); 3. oldalán 200 éves a szegedi
színjátszás (A Szegedi Nemzeti Színház napjainkban)
- *Sándor János* rovata; 4. oldalon Szegedi üvegművesség
- *Bátyai Gitta* rovata. Fotó: *Dömötör Mihály*

Lapunkat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta
Főszerkesztő: ZOMBORI MIHÁLY
Felelős szerkesztő: TANDI LAJOS
Szerkesztőbizottság: Benyik György, Csizmazia György,
Darvasi László, Gyémánt Iván, Lengyel András, Koczor György,
Sándor János, Solymosi Frigyes, Zombori István
Kiadja a Szegedi Városi Televízió Kht.
6720 Szeged, Dózsa György u. 2., tel.: 62/426-788
Felelős kiadó: ARATÓ LÁSZLÓ
Készült a Xpressz Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Engi Gábor

Ára Páholy melléklettel 350 Ft

ISSN 0239-1384

Magyarország és szomszédai az első ezredfordulón

A Kijevi Rusz

Kiterjedés, népesség

A Kijevi Rusz létrejöttét általában a 9. század végére szokták datálni ahhoz az eseményhez kötve, amikor Novgorod felől a Dnyeperen Kijevbe érkezett Oleg fejedelem (882). A várost elfoglalta, az ott uralmat gyakorló személyeket (Aszkoldot és Dirt) megölte, és maga vette kezébe a hatalmat. Oleg fejedelem Novgorod és Kijev egyidejű birtoklásával ellenőrzést gyakorolt a dnyeperi víziút és az ott folyó kereskedelem felett. A Kijevi Rusz ekkor nem volt több, mint a keleti szlávok néhány törzse magába tömörítő törzsszövetség. A Kijevi Rusz olyan mértékű átalakulása, amely kimeríti a korai állam fogalmát, csak a kereszténység felvételéhez (988) köthető. A kereszténnyé válás első lépcsőfoka a fia nevében regnáló Olga megkeresztelkedése lehetett a 950-es években. A korai államiság első szakasza, azaz az egyházszerzet kiépítésének kezdetei, az első írásban rögzített törvények és az első jelentősebb építkezések, Bölcs Jaroszláv (1019-1054) halálával (1054) zárul. A Kijevi Rusz elnevezése első tagja a politikai alakulat központjára utal. Rusz eredendően önelnevezés, amely a középkorban a környékbeli országokban általánosan elterjedt: a görög forrásokban *Rhós*, a latin nyelvűekben *Ruscia*, *Ruthenia* alakban. A Rusz szó etimológiája még ma is többféle, bár általában elfogadják a skandináv eredzetet. A Kijevi Rusz lakói önmagukat *ruszkijnak* nevezték, és ez magába foglalta a keleti szlávok által asszimilált egyéb etnikumokat is. Eközben a keleti szláv tömb maga is differenciálódott. Az ezredfordulón még nem beszélhetünk a mai keleti szláv népek országáról külön-külön, hanem mindezt differenciálatlanul tartalmazza a Rusz mint politikai alakulat, nyelvi-kulturális értelemben pedig az óoroszláv.

A kezdetben keskeny sávot kitevő Kijevi Rusz területe fokozatosan tágult: Olegtól kezdve minden fejedelem arra törekedett, hogy növelje a befolyása alatti terület, és egyre több törzsré terjeszse ki az adófizetés kötelezettségét. Ez a törekvés keleti, délkeleti irányba a kazárokkal való konfliktus kialakulását eredményezte, hiszen a keleti szláv törzsek egy része a kazárok adófizetője volt. Kijevtől délre, a steppe zónájában a besenyőkkel alakult ki rivalizálás és számos összeütközés. Nyugaton a szomszédos nyugati szláv törzsekkel adódott konfrontáció: csak a 11. század végén dőlt el egyes területek hovatartozása. Északnyugaton korszakunk egészen folyamatosan újabb varég csoportok megjelenésével számolhatunk. Északkeleti irányban volt a terjeszkedés zavartalan, ott ahol kisebb-nagyobb finn, finnugor csoportok éltek. Az ezredforduló táján Vlagyimir (980-1015) elődeihez hasonlóan a Dnyeper középső folyása menti középpontból irányította országát. Vlagyimir országa a Novgorod-Kijev vonaltól nyugatra a Csud-tó (Pszkov), a Nyugati-Dvina felső folyása (Polock), a Pripjaty völgye (Volhinia, Vlagyimir) és a Dnyeszter felső folyása vonaláig terjeszkedett. Északon nem nyúlt azon a vonalon túl, amely Novgorod számára a Baltikum felé vezető víziutat biztosította. Északkeleti irányba elérte az Oka vonalát (Murom) és a Volga felső folyását (Rosztov), de e terület később meghatározó szerepet játszó központjai ekkor még nem jöttek létre. A steppe felől szemlélve a Kijevi Rusz határvonalát Kijev határzónába fe-

küldt, gyakra kiteve a steppei nomádok támadásainak. A kijevi nagyfejedelemségtől függött egy déli, Fekete-tenger melletti település és körzete: Tmutarakany.

A Kijevi Rusz fentebb körvonalazott területe domborzati viszonyok tekintetében sík vidék, amelyből a Dnyepertől Keletre a szmolenszk-moszkvai-hátság, északabbra a Valdaj-hátság emelkedik ki. A Rusz egész területe folyókkal sűrűn szabdalta, sok a mocsár. Azt északi régió erdő borította táj. Kijev már az erdős steppe zónájában fekszik, míg a mai Kijev-Harkov-vonaltól délre húzódott az erdős steppe és a steppe határa. A steppe-erdős steppe-erdős zóna vonala nem a földrajzi szélességi körökkel párhuzamosan változott, hanem Kijevtől északkeleti irányba ék alakban haladt. Nem véletlen, hogy ez a vonal szabta meg a keleti szláv kolonizáció irányát.

A Kijevi Rusz, noha a keleti szlávok első államaként szoktuk jellemezni, etnikai szempontból heterogén volt. A keleti szláv törzsek keletre vándorlása (a Pripjaty környéki szláv tömbből) több fázisban történt. A Dnyeper középső folyása mentén korszakunkban már sűrűbben helyezkedtek el településeik, északra Novgorod-Pszkov környékére pedig csak a 10. század elején jutottak el. Ez egyben két különböző migrációs hiányt is jelöl, de a kettőtől függetlenül is vándoroltak szláv csoportok keleti, északkeleti irányba. A Dnyeper középső folyásán létrejött számos településről folytatódott a migráció északkeleti irányba, Rosztov (majd Szuzdal) felé. A migráció útvonala egybe esett az erdős steppe-steppe választóvonallal. Vagyis olyan pontokon telepedtek meg, ahol földművelésre alkalmas területet találtak. Vagyis a Baltikum felől érkeztek a normann csoportok (a Rusz területén varégeknek nevezték őket) szintén több hullámban, és a kereskedelem szempontjából fontos csomópontokon hozták létre telepeiket. Számarányuk az északi vidékeken nagyobb lehetett. Délebbre hajózva Kijev környéke fontos támaszpont volt, de gyanítható, hogy innen délebbre is voltak települések (pl. Tmutarakany környékén). Vlagyimir nagyfejedelem uralkodása alatt formálódott ki a Kijev környéki szláv poljan törzs és a Novgorod környékéről Vlagyimir kíséretében érkezett varég harcosokból az az uralkodó elit, amely Kijev Rusz urának törzsek felett álló hatalmát bitosítani tudta. A Novgorod-Kijev vonaltól keletre irányuló migráció során a keleti szlávok finnugor csoportokkal kerültek kapcsolatba. Az Oka folyó vidéki muromák és a szomszéd-ságukban élő meják az egyre népesebb szláv környezetbe asszimilálódtak, nyomukat a Kijevi Rusz helynévanyaga őrizte meg, pl. Murom város nevében. A Novgorod környéki szláv és varég népesség szomszéd-ságában is éltek finn csoportok, pl. a Csud-tónak nevet adó csudok, akikben nemcsak az észtek elődeit látjuk, hanem a térség finn lakosságának összefoglaló neve volt. Kijevtől délre a steppe nomádjai voltak a Rusz szomszédjai: besenyők, kazárok és az úzoknak vagy torkoknak nevezett töredék csoport. Csernyigov és Perejaszlavl térségében közülük is sokan asszimilálódtak a keleti szláv közegben.

Életmód, település

Az etnikai sokféleség a gazdálkodásban életmódbeli különbségekkel párosult. A szlávok földművelők, a varég-ruszkok kereskedők voltak. A finnugorok lakta területen az erdő adta javak összegyűjtésének, délen a nomádokkal kapcsolatot tartó részen az állattenyésztésnek volt nagyobb, de nem kizárólagos szerepe. A Rusz déli régióinak talaja kedvezőbb volt a földművelés számára, északon irtással és égetéssel jutottak művelhető területhez. Az ekés földművelésre használt eszközök birtoklása régészetileg igazolható, azt viszont nehéz megállapítani, mekkora közönség rendelkezett egy teljes igaerővel. Az eketípusok közül ismert a karcolóeke (*szoha*), a könnyű túróeke (*ralo*) és a vaspapuccsal

ellátott nehézeke (*plug*) is. Az ezredfordulón a túróeke használat volt jellemző. Észak és dél között különbségek mutatkoztak a termelt gabonafélékben. Északon a kevesebb napfényt igénylő, rövidebb tenyészidejű növények terjedtek el (pl. a köles), a gabonafélék közül beérett a búza és a rozs. Délen őszi vetésű rozssal és borsóval találkozunk. A terméshozamok igen alacsonyak voltak, általában az elvetett mag kétszeresével lehetett számítani. Tartalék felhalmozására csak az előkelők gazdaságában volt lehetőség, a paraszti népesség körében egy-egy év rossz termése éhínséget okozott. Korszakunkban 1024-t említhetjük mint ún. éhség-esztendőt. Megtermelték a ruházkodás alapanyagát, a

lent és a kender is. Az önellátásra berendezkedett paraszti gazdaság előállította a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket is. Az állattenyésztés a déli régió jellemzői közé tartozott. Különösen értékes állat volt a ló, amelynek nemcsak igacra jere tartottak igényt, hanem fontos közlekedési és hadi eszköze is volt. Nem véletlen, hogy a fejedelmi ménesek fosztogatói a törvénykönyv (*Pravda*) külön kiemelte és büntette. A ménes nagy vagyonnak számított, úgy tűnik, csak a fejedelem és bizonyos előkelők rendelkeztek vele. A régészeti leletek csontanyaga a ló és a szarvasmarha mellett a juh és a kecske és a sertés tartását is bizonyossá teszi. Kelet-Európa erdőkben és folyókban való gazdagsága a halászatnak és vadászatnak különösen kedvezett. A kis prémes állatok nagy száma és változatossága erről tanúskodik. A szőrmék tették ki a finnugor népek adójának jelentős részét. A szőrmé mint keresett cikk könnyen értékesíthető volt. Az erdő adta javak másik jelentős tétele a méhészetből származott: a méz, a viasz a szőrméhez hasonlóan nagy kereslettel rendelkezett.

A távolsági kereskedelem legfontosabb útvonala a varégoktól a görögökhöz vezető út volt. Jelentőségében ehhez mérhető, ha nem is illették külön névvel, a Novgorodból a Volgán át a Kaszpi-tengerhez és az arab világ felé vivő út. A hajókat a rövid szárazföldi szakaszokon (*voloki*) átemelték, hasonlóan jártak el a Dnyeper zuhogóinál (*porogi*) is. A hajóforgalom nagyságát a vízjárások sokféleségén mérhetjük le. A legértékesebb a *ladjának* nevezett hajótípus volt, amely evezőkkel és/vagy vitorlával volt felszerelve. Nagyságrendi különbség volt az áruszállításra alkalmas tengeri *ladja*, a hadakozáskor igénybe vett *nabojnaja ladja* és a közönséges *ladja* között. Ha ellopták, a tolvajnak az elsőért három, a másodikért kettő, a harmadikért pedig fél grivnával valamivel többet kellett fizetnie. A közönséges *ladjánál* nagyobb lehetett a bárka (*sztrug*), amelyet egy grivnára taksáltak. A legegyszerűbb vízijármű fatörzsből kivájt csónak (*cseln*) volt. A Kijevi Ruszban a grivna szolgált általános értékemérőként. A grivna egy, többnyire hatszög alakú formált ezüst tömb volt, de Novgorod-

ból ismerünk rúd alakú és aranygrivnát is. Az előkerült példányok alapján ez igen ritka jelenség lehetett. A grivnánál kisebb összegek nevei arról tanúskodnak, hogy a veretlen ezüsten kívül a különböző prémelek töltötték be az általános értékemérő szerepét: pl. a *kuna* (coboly- vagy hermelinprém), a *veverica* (mókus vagy menyét bundája). Ide sorolható, bár megfejtésével adós a nyelvészet, a *rezan* és a *nogata* is. A Kijevi Rusz ezredfordulón uralkodó nagyfejedelmek verettek érméket. Az ismert néhány darab nyilván presztizs célokat szolgált. Az ezredfordulón - éppen az intenzív kereskedelmi kapcsolatok miatt - felbukkantak az arab dirhemek, a bizánci aranyak és a nyugat-európai ezüstdenárok is.

A Kijevi Ruszt egy skandináv forrás *Gardarikinek*, az a városok országának nevezik. Ez nyilvánvaló túlzás, még akkor is, ha tudjuk: városnak (*gorod*) a földszáncal körülvett és farönkökből épített, fallal megerősített települést nevezték. Ezek a települések egyszerre szolgáltak katonai-adminisztratív központként és voltak a távolsági kereskedelem csoportjai is. Az ezredfordulón kiemelkedő szerepet Kijev és Novgorod játszott. Mindkettő a kor nagyvárosának tekinthető, joggal hasonlították pl. a korabeli Konstantinápolyhoz. Mindkét település magát a fejedelem által épített fellegvár (*gyetjinyec*) alkotta. Ez a központ Kijev esetében állandóan bővült, jól elkülöníthető Vlagyimir és Bölc Jaroszláv építkezései. Novgorodban bővülés nem mutatható ki. A fellegvár alatt megjelentek a *suburbiumok*: a *podol* vagy *poszad*, ahol a kézműves-kereskedelmi csoportok éltek. Kijev és Novgorod esetében több váralja is kialakult, ezek azt un. Végek (*konci*) szerint szerveződtek, de egyik városrészből nem élvezett kollektív jogokat biztosító privilégiumokat. A földművelő szlávok falulegű településeiben vagy egy vérségileg összetartozó közösség (*veri*) vagy nem feltétlen rokonok alkotta csoport (*mir*) élt. Az agrárstruktúra sajátosságát jelzi, hogy egyaránt jelen volt a kicsaládi gazdálkodásra utaló falufogalom (*dím*) és a nagycsaládi együttest rejtő *szelo*.

A társadalom

Már a legkorábbi adatok is úgy informálnak, hogy a keleti szláv törzsek élén fejedelem (*knyaz*) állt. A korszak egyik legfontosabb forrása, az óorosz őskronika, nemcsak a szlávok vezetőjét nevezte így, hanem a Baltikumból érkező varég-ruszkok előkelőit is. A Kijevi Rusz létrejötté után a fejedelem élnevezés megmaradt, de közülük kiemelkedett Kijev ura, a nagyfejedelem. Adataink azt a vélekedést erősítik meg, hogy a fejedelmi hatalom eredete a törzsi-nemzetségi viszonyokban gyökerezik. A Kijevi Rusz - mint törzsszövetség - és a keleti szláv törzsek egy fő uralma alatti összefogása "termelte ki" a nagyfejedelmi státuszt. A nagyfejedelem vezette az egész Rusz haderejét, döntött a háború és béke ügyében, vallási kérdésekben hallatta szavát, és kezében összpontosult az igazságszolgáltatás.

A nagyfejedelem a környezetét alkotó kíséretben (*druzszina*) keresztül tudott érvényt szerezni akaratainak. De fegyveres kísérete nemcsak neki volt, hanem az egyes központokban uralkodó fejedelmeknek is. A kísérek között nyilván voltak létszámbeli különbségek, de erre vonatkozóan konkrét adataink nincsenek. A kíséret létszáma a fejedelem jövedelmének nagyságától függött, hiszen az ezredfordulón a kíséret tagjai egy épületben laktak, és együtt érkeztek a fejedelemmel. A fejedelemnek kellett gondoskodnia ruházatukról és a fegyverekről is. Kíséretet csak az tudott eltartani, akinek önálló jövedelme volt, azaz egy önálló adózó egység (körzet, azaz *voloszty*) élén állt. A jövedelmek egy részét át kellett engedni a nagyfejedelmeknek, de a fennmaradó rész a kíséret eltartására minden bizonnyal elegendő volt. Előfordult az adófizetés megtagadása, ezt büntető hadjáratral torolták meg, illetve a kíséret jövedelmét zsákmánnyal pótolták. Ahogy a kíséret létszámáról, úgy tagjairól is csak apró információink vannak: egy-egy név, egy-egy fejedelmi tisztségviselő szereplése. A kísérettagok közül kerültek ki a fejedelmi helytartók (*namesztnyik* vagy *poszadnyik*), akik a fejedelem távollétében intézték az ügyeket, illetve képviselték a fejedelmi hatalmat. A kíséret prominens tagjai voltak a hadakozás során a fejedelmet segítő (vagy helyettesítő) tisztségviselők: a *vojevoda* vagy *tiszjackij*. Fontos megbízatásuk, illetve a fejedelmi udvartól való távollétük (épp ez volt a funkció létrejöttének oka) miatt gyorsabban elszakadtak a fejedelmi udvartól. Nagyobb szolgálataik révén valószínűleg a

többieknél jelentősebb juttatásokban is volt részükhöz, így gyorsabban gazdagodtak meg. Őket nevezik az évkönyvek bojároknak.

A Kijevi Ruszban az ezredfordulón számolni kell a kísérethez nem tartozó, de alkalmanként fegyverforgatásra fogható szabad népes csoportjával. Rájuk vonatkozott a Pravda 40 grivnás, általában a szabad emberekre (*muzs*) kiszabható vérdíja. Az ezredfordulón a vérdíj fizetése legfeljebb alternatív megoldás lehetett, hiszen bevett szokás volt a vérbosszú alkalmazása. E szabad csoport az egyes körzetek lakóiból állt, akik lassan szakítottak a törzs hovatartozás számantartásával, a körzethez, központhoz tartozás megnevezése vált dominánssá. A *muzsi* szinonimájaként a *ljugyi* fordul elő, bár rendszerint jelzőkkel: *gradszkije ljugyi*, *lucszije ljugyi* (azaz: várbeli emberek a legjobb emberek). A fejedelmi hatalommal szemben a szabadok közössége (*vecse*) a 11. század második felétől (első kijevi példa: 1068) kezdte megfogalmazni saját érdekeit. Arányaiban jelentősen gondoljuk a szabadok létszámát, a függő típusok közül pedig a 'háznép' (vö. Európa többi részén a *mansióval*) jelentésű cseljagy és a teljesen logi természetűnek (vö. *veri servi*) tekintett holopok (rabszolgák) csoportja kimutatható. A *cseljagy* a magyar nyelvből két hangalakban, differenciálódott jelentéssel került át: 'cseléd' és 'család'.

A Kijevi Rusz központjaiban, a fejedelem lakta fellegvár alatt, a váralja típusú végeken a kézműves-kereskedő réteg lakóháza helyezkedtek el. A kijevi várhelyen a 10. század végén még csak Vlagyimir "városa" állt, a 11. század 30-as éveiben készült el Jaroszláv "városa", azaz bővült a fejedelmi központ. Kijevben egyetlen véget ismerünk, a Kopirjev véget, amelyet Jaroszláv városából a Zsidó kapun át lehetett megközelíteni. E vég lakói között voltak zsidó kereskedők háza. Zsidó kereskedők jelenlétét igazolja un. Kijevi levél a 10. századból, valamint az óorosz őskronikának az a története, amikor zsidók, muszlimok, ortodox és latin keresztények jelentek meg Vlagyimir fejedelem előtt vallásukat propagálva. A Kijevben előforduló zsidó kereskedők bizonyára kazáriai eredetűek voltak. Az arab kereskedők a térségben korábban is megfordultak, a szlávokról és ruszokról híreket adtak. Kijevben az ezredfordulón is megtaláljuk őket. Kijevben akadtak olyan mohamedán vallást követők, akik a keresztény hittérítés-

nek ellenálltak. Arab kereskedők Rusz-beli tevékenységéről vallanak a dirhemleletek.

A Fekete-tenger meneti görög kolóniákkal való kapcsolat, a kijeviek érdekeltsége, éppen Vlagyimir fejedelem uralma kezdetén vált teljesen nyilvánvalóvá, nem véletlenül ostromolta Korszun (Kherson) városát. A Bizánci Birodalom központjában, Konstantinápolyban megfordultak a Rusz kereskedői, erről tanúskodnak

Az egyház

A Kijevi Rusz mint törzsszövetség életében a kereszténység felvétele (988) lényegi változást hozott. Vlagyimir nemcsak saját maga keresztelkedett meg, hanem a hatalom eszközeivel országa lakóit is erre kényszerítette. Minden bizonnyal a kíséret tagjai ellenkezés nélkül engedelmessé váltak a fejedelem akaratának. Kijev és Novgorod lakosságát tömegesen keresztelték meg, a hagyomány szerint a fejedelem emberei erőszakkal terelték a lakosságot a Dnyeper partjára a keresztelési szertartásra.

Vlagyimir parancsára ledöntötték a pogány isteneket ábrázoló idOLOkat. A bizánci szövetséget megerősítette Vlagyimir házassága Anna hercegnővel, aki II. Basileios császár testvére volt. Ezzel a császár is hangsúlyozta, hogy a Kijevi Rusz és nagyfejedelem fontos a birodalom számára. Keresztény hercegnőt pedig pogány fejedelemhez soha nem adtak feleségül: ennek ára a megkeresztelkedés volt. Ugyanakkor Vlagyimir gondolkodásában nem vált kereszténnyé, személye a pogányság és a kereszténység határára helyezhető. Vlagyimir Kijevben, a várhegyen az Istenszülő tiszteletére templomot építtetett, amelynek alapjait és freskótöredékeit ismerhetjük. 988-ban az első templom valószínűleg fából épült, majd 995/997 táján készült el a kőtemplom. A Vlagyimir építette templom mégis más néven vált ismertté: Tizedtemplomnak nevezték a templomnak és papjainak juttatott tized miatt. Kijevben a tized a fejedelem jövedelmeinek tizedét jelentette, amit Vlagyimir fejedelem az egyház számára írásban is rögzíttetett. A tized közép- és nyugat-európai formája Kijevben - miként az ortodox világban általában - ismeretlen volt. Ez a fajta tized a

a 10. század első felében kötött kereskedelmi szerződések. A birodalmi méretűvé duzzadt Rusz irányítása nem volt egyszerű. A fejedelem számára megoldhatatlan feladatot jelentett, hogy kísérete élén maga járjon adót gyűjteni, mint tette korábban Igor fejedelem 945-ben. Vlagyimir a kíséret tagjai helyett fiait bízta meg helytartó-adószedő feladattal. A Kijev-Novgorod útvonalat saját maga ellenőrizte, majd fiait az egyes központokba ültette.

nagyfejedelem ingóságából jutott az egyháznak. Ugyanakkor az egyház nem kapott földbirtokot, ami a földbirtok hiányát jelezheti az egész Kijevi Ruszban.

A központban később létrejövő egyházmegyék (*eparchia*) jobbára a központ lakossága körében fejtették ki tevékenységüket. A városokra koncentrálódó térítés gyors eredményeket hozott, de a vidék lakossága továbbra is őrizte régi hitvilágát. A falvak lakosság helyenként csak a 15-16. századra vált keresztényé. A gyors térítés felszínessége miatt a keresztény és pogány elemek századokon át egymás mellett éltek. E jelenség fennmaradásának kedvezett, hogy az északkeleti terjeszkedés során asszimilált finnugor csoportok újabb impulzusokat adtak a még szunnyadó pogány hiedelmeknek. Emiatt a keleti szlávok kereszténysége finnugor vallási képzeteket is integrált. A vallási szinkretizmus jelenségére az orosz történetírás a kettős hit (*dvojeverije*) fogalmát használja. Ennek különböző szintjei voltak. A fejedelem és kísérete világi összejövetelein és lakomáin elhangzottak azok az ősi énekek, amelyek a skandináv sagák és a steppei hősi mondák motívumait elegyítették (*bilina*). A hősi énekek előadóit (*szkomorohi*) a kijevi Szófia-székesegyházban az egyik oldaltorony feljárójában freskó ábrázolja hangszerekkel (*guszli*, síp, dob) együtt. A falusi lakosság körében a vallási szinkretizmus legsajátosabb termékei az egyházi népelemek, amelyekben a szláv mitológia elemei éltek tovább.

Írásbeliség

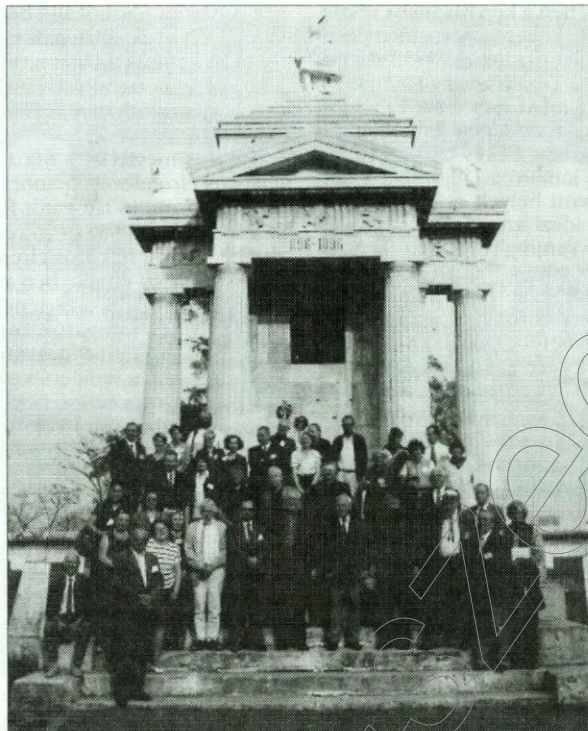
Tudunk arról, hogy a keresztény térítés nyugat felől is elérte a Kijevi Ruszt. Hamburg érseke 959 karácsonyán kinevezett egy szerzetes Rusz püspökének, Libutius azonban még útnak indulása előtt meghalt 961-ben a mainzi érsek újabb személyt (Adalbert) nevezett ki Rusz püspökének. Az ő utja teljes kudarccal végződött, Vlagyimir fejedelem a 988. évi megkeresztelkedés után néhány évvel engedélyezte Querfurti Brúnó működését, de maradó nyoma az ő tevékenységének sem lett. A bizánci rítusú kereszténység a hittérítésben támaszkodhatott a Konstantin-Cirill és Metód által teremtetett szláv írásbeliségre. Vlagyimir megkeresztelkedése után megjelentek a Rusz-elsősorban egyházi - központjaiban a szláv nyelvre lefordított liturgikus művek. Az ún. fordításos irodalom vagy irodalmi transzplantáció a szláv nyelv egy déli, Szaloniki (Thessaloniké) környéki nyelvjárásra épült, ebből adódott, hogy a keleti szlávoknál a liturgia nyelve (egyházi szláv) és a köznyelv (órosz) eltért egymástól. Az egyházi szláv nyelv hatott a kialakuló irodalom nyelvezetére, emiatt beszélünk délszláv nyelvi-irodalmi hatásról. A keleti szláv területen leggyorsabban a zsoltárok (*Pszaltir*) és az ószövetségi textusokból álló válogatás (*Paleja*) terjedt el. Az első, keleti szláv nyelvi sajátosságokat mutató bibliarészfordítás az ún. *Osztromir evangélium*, amelyet 1056-1057-ben készítettek Osztromir novgorodi bojár számára. A történetírás, amely a kolostori feljegyzésekből nőtt ki, csak a 11. század második felében bontakozott ki. Az egyházi irodalomnak a korszakból fennmaradt jelentős alkotása Ilarionnak, az első helyi származású metropolitának (1051-1054) a munkája: *Szlovo o Zakonye i Blagodatyi* (Elmékelés a törvényről és a kegyelemről). A szerző szerint a *Zakon* (törvény) az Ószövetséggel, a *Blagodatyi* (kegyelem) pedig az Újszövetséggel azonosítható. Ilarion saját népe helyét kereste a keresztény közösségen belül. Kiemelkedő szerep jut a műben a kereszténységet felvevő Vla-

gyimir fejedelemnek, akit a szerző szentté avatásra is érdemesnek tart. (Ennek ellenére nem tudunk Vlagyimir kanonizációjáról, a 13. században viszont kialakult kultuszát érzékelhetjük.) Ilarion metropolita ezzel a művel igazolta az utókor számára, hogy miért éppen őrá esett Bölcs Jaroszláv fejedelem választása, amikor helyi származású metropolita jelöltet keresett. Ilarion munkája környezete számára érthető nyelvezetre fordította a keresztény hit tanítását és dogmáit, a keresztény hit propagálója volt. Ez a szempont vezethette Vlagyimir fejedelemről írott dicsőítő beszédének megírásában is. A hőstettek iránt fogékony Rusz-beli elit számára a nagyfejedelemi hatalmat mint az egész Rusz érdekeinek szolgáltóját mutatta be. Ilarion a *russzkij* öntudat kialakításához, formálásához is hozzájárult, amely a dinasztian és a kereszténységen keresztül összetartozó *genszszé*, középkori értelemben *natióvá* akarta formálni a Kijevi Rusz heterogén népességét és uralkodó elitjét.

*

A kereszténység felvételével a Kijevi Rusz is az *Orbis Christianus* részévé lett. Erről tanúskodnak a dinasztikus, a politikai és a kereskedelmi kapcsolatok is. Noha kötődése Bizánchoz volt a legszorosabb, de a nyugat-európai krónikákban fennmaradt adatok szerint Vlagyimir és Jaroszláv nagyfejedelem (*senior* vagy *rex Ruzorum*) északi, nyugati szomszédai között és a német-római császárri udvarban is ismert személyek voltak. A 11. század végétől ez a kapcsolatrendszer szűkülni látszik, és mindinkább a közvetlen szomszédokra korlátozódott. Ennek oka nem az 1054. évi egyházszakadásban, hanem inkább a széttagolódás felé haladó Rusz bonyolult belpolitikai viszonyaiban keresendő. Az egyházszakadás következményei a 12. század utolsó harmadában váltak kitapinthatóvá.

Font Márta

WPA

Nemzetközi Körkép Kongresszus Ópusztaszeren

A rejtélyes betűcsoport a világ körképeinek szövetségét jelenti, mely 3 éve alakult meg a bajorországi Altöttingben. A második kongresszust Luzernben szervezték, s a harmadikra, a millenniumira, Ópusztaszer biztosított lehetőséget. Az Európai Körképek Szövetségét kilenc évvel ezelőtt Szegeden és Ópusztaszeren hoztuk létre, így azután a résztvevők, akik közül már többen jártak nálunk, egy szép hagyomány folytatásaként utaztak Magyarországra. A négy napos rendezvényen 14 ország 22 körképének képviselőjében 41 szakember vett részt. A körkép és a Nemzeti Történelmi Emlékpark bemutatása után konferenciára került sor, melynek témája a körképek propagálása és gazdasági menedzselése volt. Az ópusztaszeri látogatást kirándulás követte, melyen a résztvevők Tihany műemlékeit, a keszthelyi Festetics kastélyt és a hévízi tavat tekintették meg. Majd a helyhez illően, barokk hangversennyel zárták a napot. A rendezvény igazán sikeresnek bizonyult, ezt nem csak a résztvevők helyszíni kijelentései, hanem az azóta érkezett levelek is bizonyítják. Az elnökség javaslatára elhatározták, hogy lépéseket tesznek a még működő körképek világörökségi rangjának biztosítására. 2001-ben a konferenciát a legtöbb körképet bemutató Kína szervezi, s reményeink szerint 2002-ben ismét Svájcban találkozunk.

Ópusztaszeren kiállítást rendeztünk a jelenleg látható 32 körképéről. Ez a kiállítás az év végéig látható az emlékpark központi épületében. Az alábbiakban szemelvényeket válogattunk az elhangzott előadásokból. Minden biztonnyal sor kerül majd az előadások szövegének idegen nyelven történő közreadására, az alábbi mozaik azonban tájékoztatja az olvasót a konferencia atmoszférájáról, mindarról, amiről a néhány nap alatt szó esett.

Xia Shu-Shen (Kína)

Különleges művészeti alkotás a turisták számára

A Lugouqiao-i összecsapás című félkörös elrendezésű panoráma-galéria a japán agresszió ellen a kínai nép által folytatott ellenállási harc múzeumában az első olyan kiállítási helyszín Kínában, amely összehangolja a festmény, szobrok, a világítás és a hangeffektusok összhatását egy jelentős történelmi elrendezésű panorámakép témája az az esemény, melynek során kezdetét vette a kínai nép kemény, de rendkívül sikeres felszabadító küzdelme a japán agresszonnal szemben. A hatalmas olajkép bemutatja a Lugouqiao-i híd környékén vívott rendkívül súlyos csatát. A kép a félkör alakú, 20 méter átmérőjű kiállítási csarnokban

nyert elhelyezést. A félkörös elrendezésű panorámakép 16 méter magas és 50 méter hosszú. A kép és a látogatók közötti 400 négyzetméteres előtérben szobrokat és más egyéb tárgyakat helyeztek el. A kép és a tárgyak összhatása élelénk benyomást kelt, ehhez még hozzájárul a fények, a hanghatás és az élőbeszéd együttese.

A hatalmas olajfestmény történelmi háborús témát ábrázol, a magas szintű technológiai eszközök felhasználása egyedi élményt nyújt a látogató számára, mivel elkülöníti egymástól a képen látható jeleneteket. A technikai eszközök segítségével 18 perc alatt lehet megtekinteni a képet.

A különleges világítás következtében a kép bizonyos részletei sötétben maradnak annak érdekében, hogy a megvilágított részletek különleges hangsúlyt nyerjenek. Az első részlet a Lugouqiao-i híd környékének békéjét és nyugalmát ábrázolja, amely éles ellentétben áll a háborús részek mozgalmasságával. Hajnal van, a hold és a csillagok fénye keresztülhalat a felhőkön, és megvilágítja a békés tájat a híd körül. A hold fényénél halványan látható a Lugouqiao-i híd, Wanping városa, valamint a távoli helyek és folyók. Ez a részlet a látogató emlékezetébe idézi azt a szépséges tájképet, amelyet az ókori Kínában a Yanjing-ről festett 8 részes sorozat egyikéket ismerünk, és amely Hajnali holdfény a Lugouqiao-i híd fölött címen tart számon az emlékezet. A következő részleten a hold fényes korongját és a csillagok sötét felhők takarják, és a táj is sötétbe borul. Villám cikázik az égen óriási mennydörgés kíséretében, az égből hatalmas zápor zúdul a földre. Golyó süvítése szakítja meg az éjszakai csendet, amelyet kisbabák sírás és kutyák ugatása követ. A zajok már jelzik a nagy összecsapás közeledtét. Ahogy a jelenet kiteljesedik, tüzek gyúlnak, füst gomolyog, lövedékek csikja hasít a sötétségbe, ehhez hozzájárul még a különleges lámpák, az audio eszközök és a szóbeli magyarázat, amely valóban olyan élethűen idézi fel a csata hevét, mintha a látogató valóban ott lenne a Lugouqiao-i híd mellett.

A látogatás harmadik szakaszában történelmi dokumentumfilmek láthatók a Lugouqiao-i összecsapásról a kép fölött elhelyezett vásznon. Ezek a bejátszások csupán filmtörredékek, azonban a filmek korabeli felvétele, amelyek a kínaiak és a japánok készítettek az összecsapás idején. Ezek a bejátszások biztosítják az előző rész történelmi hitelessé-

gét. A három részből álló bemutatót követően ismét kigyuladnak a fények, a látogatók pedig tetszés szerinti ideig birtokukba vehetik a hatalmas vásznat, elámulhatnak. A hajnali holdfény a Lugouqiao-i híd fölött című részlet szépségén, és végiggondolhatják az előzőleg látott megrázó részleteket.

1988-as megnyitása óta a Lugouqiao-i összecsapás című félkörös elrendezésű panorámaképnek otthont adó galéria mintegy 7 millió látogatót fogadott Kína minden részéből. Számos látogató vissztérő vendég. A látogatók arról számolnak be, hogy a félkörös elrendezésű panorámakép felejthetetlen művészi élményben részesíti őket, és nagy megdöbbenéssel szemlélik a történelmi eseményt. Egy diák a következőket írta a látogatók könyvébe: „Nagy benyomást tett rám a félkörös elrendezésű körkép. A festmény, a tűz, a füst, a fények, a hangeffektusok és a szobrok által nyújtott összhatás azt az érzést keltette, mintha én is részt vettem volna a csatában, olyan élelken tértek vissza a július 7-i események.” Egy másik vélemény: „A villámok cikázása, a ki-robbanó mennydörgés, a zápor, a golyók süvítése, a gránátok suhanása, a polgári házakat pusztító tűz, a nagy füst, az egekig csapó lángok és a mi kínai hadseregünk kitartó harca sokkal megrázóbbak, mint az a beszámoló, amelyet valaki egy párizsi képtárban tett látogatásáról írt.” További vélemények: „A Lugouqiao-i híd környékét előntő hajnali holdfény harmóniáját innen-onnan felhangzó gyereksírás töri meg. Ettől a hangtól még egy köpöröszlán is sírva fakadna.” „A kép megtekintésekor olyan izgatott lettem, hogy úgy éreztem, bármeddig képes lennék maradni. Úgy érzem, újra vissza kell jönnöm.”

Nagy László (Magyarország)

A Feszty-panoráma Ópusztaszeren és a turizmus piacán

Az emlékpark fejlesztése az 1970-es döntés után társadalmi jelleget öltött. Részt vettek benne különböző állami és társadalmi szervek, minisztériumok, Csongrád megye városainak önkormányzatai. A munkát Csongrád Megyei Tanácsa és intézménye a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatóság egyik osztályaként végezte egyszerre a közművelődési és a múzeumi feladatokat.

A Feszty körkép felújításának közönségkommunikációja során vetődött fel egy vállalat-szerű működtetés lehetősége. Az előző húsz évben nagyjából kétféle millió ember látogatott el az emlékhelyre, s arra lehetett számítani, hogy az éves látogatószám megcsokorozódik. Megfelelő belépőjegy mellett ez lehetőséget kínált a támogatás nélküli önfenntartó működésre. A számítás igaznak bizonyult, hiszen öt év alatt több mint másfél millió látogatót fogadott Ópusztaszer. A működtetést – az alternatívák mérlegelése után – a Csongrád megyei önkormányzat egy általa létrehozott közhasznú társaságra bízta, amely folyamatosan nyereségesen működik.

Magyarországon a közhasznú társaságok (kht-k) közfeladatokat látnak el – ebben az esetben múzeumot működtetnek – gazdálkodásukra azonban a korlátolt felelősségű társaságokra (kft-re) vonatkozó szabályokat alkalmazzák egyetlen lényeges eltéréssel. A nyereséget a tulajdonos nem fordíthatja másra, mint a kht. tevékenységének fejlesztésére. Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark Kht. tehát egyenrangú szereplő a nemzetközi kulturális és turisztikai piacon, önállóságát csak a piaci törvények és a tulajdonosi kör (minisztériumok, önkormányzatok) elvárásai korlátozzák.

Ez a kht. ha a profilját meg kívánjuk határozni – nem egyéb, mint egy *múzeumi feladatokat is ellátó turisztikai vállalkozás*. A vállalkozásnak nem egyedüli áralapja a Feszty körkép. Megtalálhatók itt a magyar művelődéstörténet Európában is egyedülálló értékei. A középkori bencés monostor – amely a St. Galleni tervei alapján épült – és környezetének régészeti feltárása közben középkori harangöntő gödrére, kemencéjére és az öntőforma darabjaira bukkantak. Az öntőformát és a harangot restaurálták és bemutatták. Európában sehol másutt nem fordult még ez elő, épp ezért különös érdekesség az egyedi értékekre érzékeny turisták számára.

Az emlékpark létesítésének egyik alapfogolata volt, hogy váljon *a nemzet emlékezetének iskolájává*. Ez az elgondolás sokféle ismeretanyag megjelenítésére ösztönzött. A természet, az élővilág gazdagságát a kunsági erdőszház, az ember és a természet kapcsolatát az Erdő az élet temploma kiállításon, a századforduló tanyai-falusi-mezővárosi kultúráját a falumúzeumban, a magyarság szét-szóródását a Világmagyarság hajlékában tanulmányozhatják a tudásuk gyarapításának szándékával érkezők. Működik itt kovácsműhely, paprikamalom, s a tanya udvarán tyúk-ok kapirgálnak.

A kultúrtörténeti érdekességek hívei a XIX-XX. sz. fordulójának kisvárosi és nagyvárosi utca képében csodálhatják meg a soknemzetiségű Magyarország viseleteit a Promenádnál 1896 kiállításon. És van itt valami meghökkentő is. A kaliforniai magyarok ajándéka egy nagyobbik átmérőjénél 630 cm-es, 80 cm vastag, 7,5 tonna súlyú farönk, amelyen Attila hunjainak e vidéki hadakozásaitól följegyezték a Kárpát medence legfontosabb eseményeit. Közülük közel 1800 éve kezdődött a fa élete.

A kht-nak mindez a sokrétű kulturális örökséget kell óvnia, gyarapítania, és a turizmus nemzetközi piacán mendedzselnie.

A turizmus élményközpontú migráció. A kulturális turizmusban az élményt azok az épületek, történelmi helyek, műalkotások adják, amelyek megerősítik a lelkekben az ember alkotószellemébe vetett hitet, az örömszerzés vágyát és képességét, a szépség megalkotásának és a gyönyörködés örömeinek harmóniáját. A kultúra a turizmus számára utazásra ösztönző inger, vonzeró, a turizmus a kultúra számára közönségszervező erő, amely a további fennmaradás – ha körültekintően szervezik – bevételekkel támogatja.

A vonzeró minél egyedibb, minél különlegesebb, s előfordulási helyén minél nagyobb bőségben és választékkal gyönyörködteti a turistákat, annál nagyobb távolságra terjeszti ki távolságát. Ópusztaszer bemutatása során az egyediséget és sokszínűséget együtt kívántuk érzékeltetni.

A körképek turisztikai piaca vitelének módjára többféle megoldás kínálkozik. Általánosan bevált módszer, hogy az azonos „áralappal” rendelkezők maguk hoznak létre értékesítő szervezetet, hiszen ők ismerik legjobban saját termé-

küket. Ennek kockázata, hogy kellő piacismeret híján nehezen állnak helyt a nemzetközi versenyben. Megoldásként kínálkozik egy erős nemzetközi utazásszervező megnyerése is, itt a partner kizárólagosságra törekvése lehet a veszély. Elképzelhető a körképet üzemeltetők közös turisztikai termékének közös kimunkálása is, amit minden nemzet a saját utazásszervezőjének ajánl föl. Ez utóbbi esetben EU-források is pályázhatók.

Konferenciánk egyik fontos célja lehet, hogy elindítson egy folyamatot, amelynek eredményeként a körképek presztízse tovább növekszik és erősebb szállal kötődnek a turizmus nemzetközi piacához.

Világörökséggként, exkluzív turisztikai terméként, a kultúra érzékeny vendégek örömeire, a körképet üzemeltető szervezetek anyagi bázisának erősítésére.

Bernadette Burger (Svájc)

Marketing és PR a luzerni Bourbaki panoráma példáján

A Bourbaki panoráma helyszínét már az épület 1889-es építésekor nagyon tudatosan más turistalátványosságok közelébe helyezték: már akkor is, mint ma is bel- és külföldi turisták százezrei tolonganak a Löwenplatzon és a híres luzerni oroszlánt vagy a gleccserkertet akarják felkeresni.

Hogy a látogatók száma a jövőben is magas szinten maradjon, legközelebb a nemzetközi piacot szeretném megvizsgálni. Ha évente 1,8 millió turista tekinti meg az oroszlános emlékművet, csak néhány százalékuknak kellene a Bourbaki panorámát is felkeresni ahhoz, hogy mindig telt házasok legyünk. Most az a feladat, hogy pontosan elemezzük, mely országokból jönnek ezek a látogatók, és főként hogy kitaláljuk, mely szervezők (Kuoni Travel, Japán Travel Bureau stb.) hozzák a turistákat Luzernbe. Ha sikerül az, hogy néhány nagy, de kisebb szervezők is felvegyék a programjukba a Bourbaki panorámánál tett látogatást, úgy rózsás lehet a jövőnk. Ennek jelei kedvezőek.

De maradjunk a tárgynál: sok látogató az anyanyelvén szeretne információkat, azaz a kínálatot mindig újra kell gondolni és mindenképp új látványosságot kell bevonni.

További célközönséget jelentenek bizonyára az iskolai osztályok. Egy későbbi időpontban náluk is intenzívebb reklámat folytatunk. Ehhez azonban néhány pedagógiai segédeszközt kell rendelkezésre bocsátanunk, amelyeket még ki kell dolgozni. Új konzervátorunk, *Patrick Deicher* szerencsére ebben már sok tapasztalattal rendelkezik, és támogatni tud ebben a kérdésben.

Annak köszönhetően, hogy épületünkben többféle ajánlat található, pl. étterem, mozi, emléktárgyüzlet, városi könyvtár, művészeti galéria, ebből olyan egymást erősítő együttműködés jött létre, amelyet nagyobb mértékben publikálhatnánk és használhatnánk ki. Például már többen ér-

deklódtek értekezletek és kongresszusok iránt anélkül, hogy külön propagandát fejtettünk volna ki. Néhány ilyen eseményt már sikeresen bonyolítottunk le.

Az együttműködés a Swiss Lion órasüllyel szintén szép sikert tud felmutatni: a belépőjegyeken a Swiss Lion reklámját tüntetjük fel és ezért szponzorálunk minket. A Swiss Lion pedig rendszeresen jegyeket kap tőlünk, amelyeket ajándékba ad a vevőinek. Nagyon kedvező reklámlehetőséget jelent a tanulmányi csoportok ingyenes kalauzolása. A nyitvatartási időken kívül is vezettünk már ilyen csoportokat a körképben. A belföldi piac számára a közeljövőben szeretnénk egy speciális idegenvezetést kínálni a restaurátorokkal a „kulisszák mögött”. Ilyenféle vezetést már csináltunk speciális csoportok külön kérésére. Óriási volt a lelkesedés. Természetesen szerencsénk is volt, mivel a restaurátorok még 2-3 évig itt dolgoznak az épületben és bármikor elérhetők. Mivel nemrégén éjszakai megvilágítást is folszereltünk a körképnél, így a következő télen az „éjszakai műszakot” is felpörgethetjük. Már most nagyon sok jelentkezónk van a hivatalos nyitvatartási időn túlra. A Bourbaki panoráma tere remekül megfelel gyülekezési teremnek részvénytársasági közgyűlések, meetingek, performacok stb. esetén. Külön erre a célra szereztünk be egy nagyobb mennyiségű széket és asztalt.

A hasznosításnak ezt a fajtáját még inkább ismertebbé tehetjük. Eddig egyáltalán nem folytattunk reklámat a hasonló igénybevétel érdekében. Más luzerni múzeumokkal együttműködve 2001. nyarára egy múzeumi éjszakát tervezzük.

Itt is az a jelszó érvényes, hogy tartsuk nyitva szemünket és fülünket az olyan új ötletek iránt, amelyek eredetiek és nem jelentenek túl sok költséget.

Milko Aszparuhov (Bulgária)

A pleveni panoráma

A „Plevenska Epopeia 1877” körkép igen fontos darab ezek közül. Létrehozását Bulgária török iga alóli felszabadulásának 100. Évfordulója ihlette. Ennek a fenséges emlékműnek, amely egyedülálló Délkelet-Európában, nem véletlenül választották ki a helyét. A háború alatt Plevénben öt havi véres harcot folytattak, amely a bolgár történelemben „Plevenska Epopeia” néven ismert. Fordulópontot jelentett az egész háború történetében az az esemény, amikor az orosz csapatok elfoglalták a várost, ezért igen fontos.

A panoráma a pleveni polgárok hálájának kifejezése mindazon katonák iránt, akik életüket adták a bolgár nép szabadításáért. Több, mint 22 éve fogadjuk a világ minden részéről érkező turistákat, akik érdeklődést mutatnak a bolgár történelem iránt. Tavaly nyáron üdvözölhettük héttmilliomodik látogatónkát. Mindezek ellenére az idegenforgalom hanyatló tendenciát mutat. 12 év alatt 6 millió vendég tekintette meg a pleveni panorámát. Ezzel szemben az utóbbi tíz évben számuk csak egymilliót tett ki. Ennek a folyamatnak megvannak az okai, részben Bulgária társadalmi és gazdasági helyzetében, részben az egész Balkán-félsziget nyugtalan szituációjában. A turisták számára vonzerőt nyújtani, ez a fontos feladata a pleveni Hadtörténeti Múzeumok vezetésének.

Volker Schalbe (Svájc)

A Murteni csata (1476) panoráma

A szövetségesek 1476 júniusában Merész Károly burgundi serege ellen vívott győzedelmes csatáját az 1893/94-es év telén *Louis Braun*, az akkor legismertebb német körkép-festő alkotta Zürich számára. A Murten mellett lezajló csatáról, a svájci történelem egyik mítoszáról készült körképet 1894-ben avatták fel Zürichben és a várakozásoknak megfelelően több éven át nagy közönségsikert aratott. Amikor a századforduló környékén a panorámák kora leáldozott, lebontották a körkép rotundáját, a festményt pedig három részre választották szét és egy fahengerre feltekerve egy pajtában őrizték Murtenben. Időközben szinte teljesen feledésbe merült.

A 2001 évre tervezett Svájci Országos Kiállítást előzményként 1997-ben különböző személyek kis csoportja elindította azt a kezdeményezést, hogy még egy próbát fegyven. A „Murteni Csata Körkép Alapítványa” megalakításával megteremtették az alapokat ahhoz, hogy benyújthassák azt a kiállítási projektet a 2001. Évi Országos Kiállításra, melynek keretében a festmény konzerválnák és restaurálnák, valamint egy rotundában bemutatnák. 1998-ban az Országos Kiállítás vezetősége elfogadta a projektet. 2000 elején nemzetközileg elismert építészeket bízták meg azzal, hogy a kiállítás mind az öt helyszínére új koncepciót dolgozzanak ki. Ez az újkezdés most visszatartva új esélyt is jelentett arra, hogy tervünket kibányásszuk a fiókok mélyéről és bátran nekivágjunk egy új kezdetnek.

Szerencsére a murteni helyszínre *Jean Nouvel* francia sztárépítész nyerték meg, aki egyből lelkesedett a projektünk iránt. 2000 márciusában egy teljesen új kiállítási koncepciót mutatott be. Ebben a panorámánk hirtelen hihetetlenül fontos és nagyon értékes tényezővé vált. Jean Nouvel szándékosan lemondott Murtenben az úgynevezett arteleplage-ról, azaz a mesterséges platformról, azzal a céllal, hogy a középkori városkát, a tavat és a csodálatos parti sétányt változtassa át szerteágazó kiállítási területté. Aki eljön Murtenbe, az felfedezőútján 30-40 minikiállítást látogathat meg. A város megmaradt középkori védőműve videogalériává alakul, a szűk utcákból színpadok lesznek és a régi falak vetítővás-

Ez kihívást jelent számunkra, ami együtt jár azzal, hogy helyzetünket mint a kulturális idegenforgalmi piac egy részét újraértékeljük. A körképnek a tevékenységek széles spektrumát kell magában összeszerítenie. Eddig passzív résztvevője volt a kulturális folyamatnak és a fiatal látogatóink száma egyre jobban csökkent. A modern technológiák korában a panoráma csak múzeumnak hat és már nem olyan vonzó, mint korábban. Arra van szükség, hogy a hagyományos célt megváltoztassuk és egy újabb, gazdagabbat találjunk. Véleményünk szerint a panorámát eredményesen hozzá kell igazítani a mai követelményekhez, és a Hadtörténeti Múzeumok vezetősége ebben az irányban is dolgozik. Úgy gondoljuk, képesek leszünk arra, hogy a körképet nemzeti szellemi központtá tegyük. Sok olyan rendezvényt készítünk elő, amelyek a körkép új imázsához tartoznak: gyermekrajzversenyeket, fiatal zenei tehetségek koncertjeit, új könyvek bemutatóit és művészeti kiállításokat. Ezeknek köszönhetően nő a turisták száma. A panorámakép már nem az egyetlen, amit megmutathatunk a vendégeinknek. De szeretném hangsúlyozni, hogy a körkép hagyományos funkciója nem szorult háttérbe, hanem gazdagabb és sokrétűbb lesz.

nakká válnak. A parti sétányon egy labirintus jön létre számtalan titokzatos meglepetéssel és további hét kiállítási területtel.

Az újonnan tervezett „EXPO 02” Országos Kiállításnak a leglátványosabb objektuma bizonyára a gigászi méretű, a murteni tóban látható úszó kocka lesz. A látszólag elérhetetlen „monolit” mindenhol látható lesz. Ez egy rozsdaszínű korrodált fémhomlokzatú fémkonstrukcióból áll. Mint késői visszhangja Arnold Böcklin „Halottak szigete”-nek, Jean Nouvels monolitja valósítja meg a murteni kiállítás „Pillanat és Örökkévalóság” vezérmotívumát.

Ezt a monolitot csak hajóval lehet elérni. A szent helyekre zarándoklókhoz hasonlóan a látogatókat a belső részben három egymás fölé elhelyezett körkép hatalmas installációja várja: egy fontos hatású bejárati csarnokon át egy spirális ill. csigavonalú út vezet a „Svájci verzió 2.1” panoráma-projekttekhez. *Claudia* és *Julis Müller* művésznők kapcsolódnak a kifutó 19. Századi panorámák régi formájához, de kihasználják a modern, digitális technika lehetőségeit egy 12 m magas és 360 - fokot bezáró vetítővászonra, hogy a mai idők kép áradatát valamilyen koreográfiává olvasszák össze. A széles mozgólépcsőkön át vezet az út a Murteni csata történelmi körképéhez. Itt megpróbálják a történelmi körképek összes elemét rekonstruálni. Sötét bevezető alagúton át vezet az út egy csigalépcsőn a látogatók teréhez, ahol újra feléled a középkori csata tumultusa egy fényes, színes és számtalan részletben gazdag körképen és a rekonstruált előtérben mint egy virtuális képeskönyv. Más körképektől eltérően itt a látogatónak útja során a modern világtól a történelmi panorámák felé közvetítenek információkat táblákkal és egyes kiállítási elemekkel arról, hogy „mi az a körkép” és melyek a „murteni csata történelmi tényei”. A körképen belül teljes nyugalom uralkodik. Hangtalan ventilátorok utánozzák a szelet egy csodálatos nyári délután ábrázolása mellett. Tudatosan használt elidegenítő hatékent azt tervezzük, hogy bekéri madárcsicsergés festi alá akusztikusan ennek a középkori csatának teljesen vértelen ábrázolását.

Karel Klima (Csehország)

A prágai körkép

Egy cseh festőművész és illusztrátor, *Ludek Marold* munkásságának köszönhetően Prágában is van körkép, melynek címe *Bitva u Lipany*, azaz *A Lipan-i csata*. A kép 11 m magas és 95 m hosszú, angolszász mértékegységgel kifejezve 36 láb magas és 314 láb hosszú. A kép megalkotását ösztönző ere-

deti elgondolás az idők homályába vész. Ami bizonyosra vehető az az, hogy a művész be akarta illeszteni Prágát azon európai városok sorába, amelyek már rendelkeztek ilyen képzőművészeti alkotással. Követendő példaként állt előtte a berlini körkép, amely pozitív hatást gyakorolt a németek

nemzeti érzelmeire, hiszen témája a francia-porosz háború során 1870-ben vívott Sedan-i ütközet volt, amely porosz sikerrel végződött.

A franciák szintén alkottak olyan körképeket, melyek segítségével francia győzelmeket ünnepelhettek. A cseh testvérpár, *Liebscher és Vojtech Bartonek*, „*Bitva se Svědy na Karlově moste*” címmel Prágában diorámát alkottak, amely három dimenzióban ábrázolja a svédek ellen a Károly Hídon vívott csatát, és amely Petrin-ben a Prezské zrcadlové bludistében látható (a torzító tükrök labirintusában).

Ha tekintetbe vesszük, hogy a külföldi művészek olyan műalkotásokat alkottak, melyek segítségével az országaikban lezajlott magasztos eseményeket ünnepelhettek, még nehezebb megérteni, hogy vajon Marold miért éppen egy tragikus eseményt kívánt rögzíteni. A Lipan-i csata során ugyanis a husziták radikális szárnya vereséget szenvedett, amely később széthúzáshoz vezetett a cseh nép életében.

A nagyméretű képzőművészeti alkotások elkészítése normál körülmények között több évig tartott. Az általam korábban említett kép, a Berlinben található és a Sedan-i csatáról szóló alkotás befejezéséhez nyolc esztendő kellett. Marold ezzel szemben mindössze 127 nap alatt, azaz egyharmad év alatt befejezte saját körképét. A munka 1898. február 7-től június 15-éig tartott. Még abban az évben az Építészeti és Műszaki Kiállításon ki is állították. Maga az esemény az 1891-es Jubileumi Mezőgazdasági Kiállítás után került megrendezésre, amelyet egyébként a legelső, 1791-es prágai szakkiállítás száz éves évfordulójának tiszteletére tartottak.

A Lipan-i csatamező kiválasztása döntő tényezőnek bizonyult a körkép szempontjából, és Marold számára művészi leg is tökéletesen megfelelő volt. A lágyan hullámozó táj a csata színhelyén ideális távlatokat nyújtott számára.

A művész egymagában képtelen lett volna négy hónap leforgása alatt megalkotni egy ilyen óriási műalkotást. A rendelkezésére álló idő rövidsége miatt Marold négy segédet alkalmazott. *Václav Jansa* festette a tájat, *Karel Rasek* a képen

szerelő alakokat, *Theodor Hilsner* és *Ludvik Vasátko Ludek Marold*-nak segédkezett. *Karel Stappfer* készítette el az előtér és a vászon találkozási pontját. Háromdimenziós tárgyakat helyezett el a csatamezőn a realiztikus hatás fokozása érdekében. A tárgyak között szerepelnek huszita szekerek, pajzok, sisakok, sőt még eredeti föld is a csatamezőről.

Marold a művet határidőre befejezte, így a kép az 1898-as Építészeti és Műszaki Kiállítás egyik legfőbb látványossága lett. Rendkívül felkavaró mű született.

A művészt az alkotás folyamata annyira kimerítette, hogy hat hónappal később legyengült szervezete képtelen volt szembeállni a rátámadó tifuszos rohammal. Ludek Marold 1898. december 1-én, életének harmincharmadik évében meghalt. Személyében a cseh képzőművészet kivételes tehetséget veszített el, olyan személyt, aki Párizsban és Münchenben is bizonyított. Ez utóbbi városban egy nemzetközi képzőművészeti kiállításon aranyéremmel is jutalmazták.

A Marold által festett körkép a huszita felkelés egyik kimagasló drámai eseményét ábrázolja. Maga a felkelés a cseh történelem egyik fontos eseménye volt a XV. században. A kép a legnagyobb méretű festmény, amely valaha is készült cseh történelmi eseményről. Felülete 1045 négyzetméter, azaz 11250 négyzetláb, ezzel páratlan a cseh művészetek történetében.

A Marold-körképet a cseh nemzeti kulturális örökség részévé nyilvánították 1991-ben, a Vystaviste (a prágai kiállítási terület) 100 éves évfordulójának tiszteletére. 1891-ben a Vystaviste területén egyeb nemzeti kincsek is épültek, többek között a Prumyslovy palác (az ipari palota), amely szecessziós stílusban épült, valamint a Nemzeti Múzeum Lapidáriuma, amelyben a XI. és a XIX. század között készült cseh kőszobrok gyűjteménye került elhelyezésre. Az eltelt évek során a múzeum számos elismerésben részesült az Európai Unió Bizottsága részéről, mely a Lapidáriumot a tíz legkiválóbb európai múzeum közé sorolta.

Mimi Colligan (Ausztrália)

Egy XIX. századi körkép idegenforgalmi látványosságként való szerepeltetésének problémái

Úgy tűnik, hogy Ausztráliában felvirrad az idegenforgalmi panorámák napja. Amikor 1998-ban az Panoráma Konferencián tartottam előadást, Ausztráliában mindössze egy körképet lehetett megtekinteni, a *Guth Körképét* Alice Springsben, Közép-Ausztráliában. Ez a körkép a mai napig turistalátványosságnak számít, ugyanakkor az is lehetséges, hogy nemsokára egy esetleg két további körképpel bővül a kínálat.

Alice Springs-től ezer kilométerre dél-keletre található Broken Hill városa a sivatagban. A város bányászati központ volt az 1900-as évek elején, hírnevét a környéken található vas- és ezüstérc leleőhelyekről szerezte. Mára az érc tartalékok kimerültek, és az „Ezüstváros” néven is ismert település más látványosságokkal próbálja környékére csalogatni a turistákat. A város terméketlen, száraz vidéken terül el, vannak a környéken viszont óriási sziklaszirtek és kanyonok, a barlangok falát az ausztráliai beenszülöttek által festett festmények díszítik.

Nem tudok bőven szólni arról a körképről, amelynek a címe az lesz, hogy Ezüstváros. Nem kaptam róla fényképeket, mert a körképet, mikor augusztusban eljöttem Ausztráliából, még a titoktartás homálya övezte. Egy *Peter Andrew Anderson* nevű művész a Guth Körkép hatására megfestette az általa a világ legnagyobb méretű festményének tartott körképet. Az eredeti tervek szerint a körkép szeptembertől lesz megtekinthető. Anderson a körképen a Guth Körképhez hasonlóan körkörös formában elrendezve ábrázolja a Broken Hill városa közelében található tizenegy turistalátványosságot. Emlékeznék talán 1998-as előadásomra, amelynek során kifejtettem, hogy nekem azért nem tetszik a Guth Körkép, mert többet ábrázol, mint amit a szem egyetlen pillantással be tudna fogadni. A kép valóban bemutatja a frissen érkezett látogatóknak, hogy mit érdemes a környéken megtekinteni, azok számára pedig már utazgattak a környéken, elmélyíti a már általuk látott látványosságok élményét.

Időközben Melbourne-ben tizenhat év után szétgöngyölték egy tizenkilencedik századi körképet, amely a *Korai Melbourne Ciklorámája 1841* címen ismert. Doktori értekez-

semhez gyűjtöttem éppen anyagot, amikor rábukkantam a körképre. A képet egy *John Hennings* nevű tájképfestő festette 1892-ben, egy korai telepes, *Samuel Jackson* 1841-es vázlata alapján. Melbourne városa abban az időben mindössze öt esztendő múlta tekintett vissza. Az ausztrál kormány célja 1892-ben az volt, hogy a vázlatot felnagyítsa, és a képet az 1893-as londoni Birodalmi Kiállításon kiállítsa, meglehet azzal a céllal, hogy Melbourne-t a kivándorlók számára vonzóvá tegye. A képen az 1892-es szépséges Melbourne látható, szemben az eredeti vázlaton ábrázolt 1841-es primitív faluval.

A kép soha nem jutott el Londonba, ehelyett a Melbourne-i kiállítási csarnok egyik szárnyában volt látható harminc éven keresztül. 1920-ban összegöngyölték, a kép egészen 1953-ig raktárban maradt, amikor is a szárnyépület leégett. A körkép a tűz és a az oltáshoz használt víz miatt súlyosan megrongálódott. Ezt követően összegöngyölt állapotban az Állami Könyvtár alagsorában maradt 1983-ig.

Tizenhat év telt el. A múlt év decemberében az Állami Könyvtár egyik munkatársa az egyik beszélgetésünk során kifejezte reményét, hogy a ciklorámát egyszer restaurálják, és ki is fogják állítani. A múlt hónapban a vásznat értékelés és fényképezés céljából szétgöngyölték a kiállítási épületben, amely most a Victoria Múzeumhoz tartozik, és önmagában véve is turistalátványosságnak számít. Az épület az 1880-as nemzetközi kiállításra épült, nem is akarták meghagyni, ma viszont kulturális és idegenforgalmi Mekkának számít. A jelenlegi tervek szerint a képről készült fényképeket digitalizálják, és interaktív kiállítást szerveznek belőlük. Az ötlet Kyoto-ból, Japánból származik, ahol a helyi hatóságok egy XVII. századi lenyomatot digitalizáltak és mozgó figurákkal láttak el, amivel azt a hatást érték el, hogy a látogatók úgy érzik, mintha a korabeli Kyoto utcáin sétálnának.

Jurij J. Mozevov (Ukrajna)

Szevasztopol védelme 1854-1855 panoráma-múzeum

A körképfestészet a világ kultúrájának alkotórésze. Nemzetközi piaca van, amelyre kiterjednek a nemzetközi marketing alapelvei. Azt hiszem, ezért lett ez a téma konferenciánk tárgya. Remélem, hogy itt nemcsak információcserére kerül sor, hanem döntésre jutunk abban is, hogyan egyesítsük ezirányú fáradozásainkat.

A szevasztopoli Panorámamúzeum már 95 éve áll fenn egy kifejezetten kulturális milliőben, amely meghatározta és még ma is meghatározza az ilyen múzeum iránti igényt országunkban. Anélkül, hogy megértenénk a látogatók elvárásait és követelményeit, lehetetlen a megfelelő stratégiát kiválasztani és saját értékünket a turizmus piacán megbecsülni.

A Szovjetunió idejében a fogyasztók követelményeit lényegében ideológiai koncepciók jellemezték. Ez a panoráma heroikus eposzával összhangban állt és áll. A panoráma azonban lényegesen többet tartalmaz, mint csupán egy nemzet hősi-nevelési folyamatának illusztrációját. Ezért a panorámák iránti érdeklődés multinacionális.

Amióta 1905. májusában először megnyitották a Panorámamúzeumot, 37 millióan keresték föl. Az elmúlt években kifejlesztettük és tökéletesítettük a látogatásszervezési rendszert. Ezzel összefüggésben nőtt is a látogatók száma.

Létezésének első két hónapjában 29 ezren tekintették meg a körképet. 1924-ben a látogatók száma 51 000-re nőtt, és 1938-ban már elérte a 294 ezret. Az elmúlt évben, azaz 1999-ben ezen a szinten is maradt a látogatók száma (több, mint 300 ezer). A 70-es, 80-as években a Panorámamúzeumot évente kb. másfél millió ember kereste fel. Ezt alapvetően úgy lehetett elérni, hogy a Szovjetunióban az utazásokat központi rendszer szervezte, tagjainak, amelyek közé az ország vezető múzeumai is tartoztak, egységes céljai is együttműködése által.

Mint maga az állam, úgy az egységes utazási ügylet is számtalan intézményre esett szét. A turisztikai piacon minden intézmény saját stratégiát fejlesztett ki. Múzeumunk most építi ki a kölcsönös kapcsolatok rendszerét több mint 30 utazási vállalkozással.

Alicija Wegrzynek (Lengyelország)

Erdélyi körkép

Szeretnék Önöknek bemutatni egy körképet, amely teljesen nem létezik. Az „Erdélyi körkép”, vagy ahogy még nevezik „Bem Erdélyben” című panorámát a XX. század elején darabokra vágták, amelyek szétszóródtak és elvesztek. A Tarnóvi Kerületi Múzeum évek óta azon fáradozik, hogy ennek a hatalmas műalkotásnak a megőrzött töredékeit komppletté tegye. Az „Erdélyi körkép” azért keletkezett, hogy tiszteljen a magyar nemzeti felkelés előtt (1848-49), és a nagyszombati (románul: Sibiu) győzedelmes csatát ábrázolta, amelybe Bem József hadserege 1849. március 11-én becsatkozott az osztrák és orosz túlerőben lévő erőkkel szemben. A festményt 1897-ben magyar és lengyel festők csoportja készítette Jan Styka vezetésével. Magyar oldalról a körkép megalkotásában a csatajelenet-festő Vágó Pál, a tájképfestő Spányi Béla és Margarita Tihamér vett részt. A körkép társalkotói közé lengyel művészek is tartoztak: Zygmunt Rozwadowski, Michał Wywiorski, Tadeusz Popiel és a német festő, Leopold Schönerchen.

A körképet öt hónap alatt festették meg a lwowi rotundában. 15 m magas volt és 120 m terjedelmű. A csatának azt a

döntő mozzanátát ábrázolta, amikor az elkeseredett, egyenlőtlen harc után úgy tűnt, hogy kimenetele a magyar felkelők javára billen át. A megfestett jelenet: a csata egy derült, korai tavaszi nap végén játszódik, egy nagy síkság hátterében, a távolban Szeben város sziluettével és az erdélyi Kárpátok körvonalával. 1898 márciusában a körkép a magyar Népek Tavaszának jubileumi ünnepségét tette fényesebbé, azután visszatért Lengyelországba és Varsóban állították ki. Ebben a témában az utolsó jelentések 1908-ból valók, röviddel ezután a panorámát kommerciális célokra darabokra vágták, amelyek szétszóródtak és elvesztek.

A tarnóvi múzeum vállalta a feladatot, hogy ennek a műnek, amelyben Bem József tábornok, az erdélyi hadsereg főparancsnoka jelenik meg a fő jelenetben, meglévő részleteinek legnagyobb részét megszerzi gyűjteményébe és regisztrálja. Bem József (lengyelül: Józef Bem) ugyanis Tarnóban született, itt van a mauzóleuma és a tarnóvi múzeum gyűjt minden emléket, amely két – a lengyel és a magyar – népek ezzel a nemzeti hőseivel összefügg.

David Robinson (Anglia)

Robert Ker Porter nagyméretű képei

Robert Ker Porter nagyméretű képei különleges helyet foglalnak el a körképek történetében. Ihletőjük részben minden kétséget kizáróan Robert Barker körképei voltak, részben pedig ugyanazt a szellemet kívánták képviselni, amennyiben alkotójukat az a vágy hatotta át, hogy a nézőt valósággal elbűvölje, és teljesen áthassa az olajképek nyújtotta pompás látvány.

Robert Ker Porter 1777-ben született Durham-ben. Négy testvérrel együtt korán árvaságra jutott, miután apja, aki a hadseregnél volt seborvos, meghalt. A gyermekeket édesanyjuk nevelte nagy nyomorúság közepette Edinburgh-ben. Fiatal éveiben Porter nagy rajongással viseltetett a csataképek festése iránt, ami jó ajánlólevélnek bizonyult Benjamin West számára ahhoz, hogy elintézte a fiatal férfi felvételét a Királyi Képzőművészeti Akadémiára. 1799-ben Porter a Great Newport Street 16. szám alatt lakott, ami egy kőhajításnyira volt Barker körképétől. A körkép volt minden bizonnyal az ihletője annak a nagyméretű képből álló sorozatnak, amelyet Porter 23 esztendő korában festett.

Az Agincourt-i csatáról készült alkotás volt az egyik olyan körkép, amely kiállítását után is megmaradt. Először egy londoni

ni vállalat birtokába került, amely a Guildhall-ban helyezte el, ahol aztán fokozatosan romlásnak indult. A 20. század elején teljesen nyoma veszett. Az alexandriai és a Lodi csatáról készült képeket 1804 októberre és 1805. áprilisa között New York-ban, a Broadway-n egy külön erre a célra épített épületben kiállították. A Lodi csatáról festett kép 1819-ben újra felbukkant a New York-i Panoráma Rotundában. Minden kétséget kizáróan az oroszokkal való szövetségnek tett gesztus következtében, valamint a Szuvorovot ábrázoló kép miatt kérték fel Portert arra, hogy legyen az orosz cár udvari festője. Szentpétervárott Porter szerelmes lett egy Mary von Sherbatov nevű orosz hercegnőbe, akit hosszú utazásai befejeztével végül feleségül vett (utazásai során többek között Sir John Moore-t is elkísérte Corunna-ba. Útjai során, melyeket 1826-ban, felesége halálakor fejezett be, feljegyzéseket és vázlatokat is készített. 1826-ban konzul lett Venezuelában).

Sir Robert 1840-ben tért vissza Angliába, és éppen már férjnél lévő lányához indult látogatóba Szentpétervárra, amikor 1842. május 4-én Sándor cárnál tett látogatása után a hintóban szélütés érte.

Ryszard Wójtowicz (Lengyelország)

A körképek megfelelő állapotának fenntartása- állagmegóvó tevékenységek folytatása

A képzőművészeti alkotások állagmegóvása és restaurációja terén a nagyméretű körképek állagmegóvása jelenti az egyik legnehezebb problémát. A munka végeredménye, a látogatók millióinak érdekeit szolgálja, akik számára az alapvető kérdés az, hogy a körkép alkotóinak a valóságról keltett illúzióját a restaurációs tevékenység eredményeként a le-

gátott millióinak érdekeit szolgálja, akik számára az alapvető kérdés az, hogy a körkép alkotóinak a valóságról keltett illúzióját a restaurációs tevékenység eredményeként a le-

A találkozó emlékére fát ültettek

hető legmegfelelőbb élvezeti értékben láthassák. Az előadás szerzőjének irányítása alatt működő Lengyel Képzőművészeti Alkotásokat Restauráló Csoport két körképet restaurált: a lengyelországi Wroclaw városában található Raclawice Körképet, valamint a Magyarországon, Ópusztaszeren lévő Feszty-körképet. A lengyelországi munkálatok 1981 és 1985 között folytak, Magyarországon a csoport 1991 és 1995 között dolgozott. A két alkotás esetében egyenként mintegy ezerhétszáz négyzetméter felületű vászonról, illetve ezer négyzetméteres előtérrel volt szó. Az állagmegóvási munka során a csoport és az egész szakma fontos tapasztalatokra tett szert.

A körképek múzeumi tárgyak, ennek megfelelően állandó-törődést igényelnek annak érdekében, hogy a látogatók számára a szől legtágabban vett értelmében kifejthessék hatásukat. Méretük és a felfüggesztésükhöz szükséges épület miatt azonban még sem lehet állandó gondozás alatt tartani a képeket, hiszen ez akadályozná a látogatókat a művek élvezetében. Ezért kidolgoztuk az állagmegóvás olyan alapelveit, melyek lehetővé teszik a restaurátorok számára, hogy az állagmegóvási munkálatokat ne zavarják a művek élvezetét. A csoportunk által a múlt évben Lengyelországban és Magyarországon végzett munkálatok biztosítják az alkotások megfelelő állapotának fenntartását.

Trogmayer Ottó (Magyarország)

Gombhoz a kabát avagy emlékpark – körkép – idegenforgalom

1526 augusztus végén a mohácsi síkon Szulejmán janicsárjai legázolták a hazát, s az Európát védő húszezres magyar sereget, s ezzel az ország függetlensége közel négyszáz esztendőre, egészen 1919-ig elveszett. Magyarország az 1920 évi trianoni szerződésben elvesztette területének kétharmadát, idegen uralom alá került a magyar nyelvű lakosság egyharmada. Felkelések, forradalmak, rengeteg véraldozat ellenére századokon át nem sikerült a különböző idegen megszálló csapatoktól megszabadulnunk. Kudarccal kudarccal követelt, köztudatba ivódott a szomorú magyar sors. Sok más ok mellett ez a nemzeti depresszió készítette Erdei Ferenc neves szociológust, politikusot már a hatvanas években arra, hogy felvesse egy nemzeti emlékhely gondolatát. A legrégebb fennmaradt magyar Gesta, a „Magyarok története” szerint a honfoglalás Szerén fejeződött be, s 1945-ben itt indult a hivatalos földreform, mely eredeti szándéka szerint 3 millió kolost akart földhöz juttatni.

1970-ben e gondolatnak jegyében alakított Erdei Ferenc emlékbizottságot a terület adott volt, hiszen itt állott a középkori monostor és az ennek ösztönzésére ide állított emlékmű, melyet a haza megszerzésnek millenniumán emeltek. Az elvi döntést számos gyakorlati tennivaló követte, hiszen még az sem volt körvonalazva, mit tartalmazzon az emlékpark. Így született azután az elhatározás, hogy végezzük el a középkori maradványok feltárását és konzerválását, épüljön szabadtéri néprajzi múzeum, földreform emlékmű, és mutassuk be Feszty Árpád „A magyarok bejövetele” című panoráma festményét, mely Budapest ostroma alatt súlyos sérüléseket szenvedett.

Abból a reményből indultunk ki, hogy élete során, ha

másor nem kisiskolás korában minden magyar elzárándokol egyszer Szerre, hiszen Anonymus szerint „itt ejtették szeret az ország egész dolgának.”

Szerencsére, várakozásainkat felülmúlva csalódtunk. Az elmúlt öt esztendőben a látogatási kedv nem csökkent.

A sajtó, s főleg az elektronikus médiumok jóvoltából az ország lakosságát naprakészen tájékoztatták a vitákról, a munka állásáról, a nehézségekről, az eredményekről. Nincs olyan neves államférfi, aki ne látogatta volna meg a készülő szenziót, s persze erről mindig volt híradás. Érdekes lesz majd az a fénykép gyűjtemény melyen látni lehet minisztert, főpapot, tábornokot négykézláb, amint az akkor egyetlen lehetséges módon bejutnak a festmény centrumába. A restaurálás, majd a megnyitás országos üggyé vált azért, mert a média napirenden tartotta. Napjainkban pedig a verbális, szájról-szájra továbbadott hirdetés megfizethetetlen. Sikket lett körképet nézni. Így azután lassan elkészül a gombhoz a kabát is, hiszen azért építettük a szeri múzeumot, azért restauráltattuk a körképet, hogy az ide látogatók – mint ahogy a legenda meséli – a ma már 1100 éves Magyarország születésének színhelyén méltó keretet kaphassanak az emlékezéshez. Remélem, lassan-lassan híre kel a parknak is, hiszen a legtöbben nem az eredeti célból, hanem a körkép miatt utaznak sok száz kilométert. A figyelem ébren tartása gazdasági szempontból is igen fontos. Nem álmodtam, hogy a panoráma nemcsak önmagát, hanem az egész Nemzeti Történeti Emlékparkot is eltartja s remélem, hogy ez a folyamat még évtizedek múltán sem lassul le, s harminc évi munkánk nem hullik a feledés süllyesztőjébe.

Az összeállítást készítette Trogmayer Ottó

A kultuszminiszter

Portrévázlat gróf Klebelsberg Kunóról

II. rész

Lássuk, hogyan bontakozott ki e második, az elsőnél sokkal látványosabb és termékenyebb szakasz!

Iskolareformok

A gazdaság stabilizációja után kerülhetett sor annak a nagyszabású reformtervnek a megvalósítására, mely az egész magyar oktatási rendszer megújítását jelentette Klebelsberg koncepciójában. Meg volt ugyanis győződve róla, hogy a trianoni veszteségek után az állami oktatás egész rendszerét újra kell gondolni, enyhíteni kell az égető iskolahiányt, új iskolákat kell emelni az oktatás minden szintjén. Eötvös József, a nagy előd mellett, aki a magyarországi állami oktatás alapjait megteremtette, Klebelsberg volt az, aki újabb átfogó iskolateremtő akciókat szervezett. Komplex gondolkodásmódjára jellemző, hogy nem egymástól függetlenül, elszigetelten folytatta az egyes iskolatípusok reformját, hanem a társadalmi igényeket, valamint az egyes iskolatípusok egymásra épülését, összefüggéseit figyelembevéve hajtotta végre ezt a feladatot az óvodától az egyetemig. Nagyon fontos hangsúlyoznunk, hogy az oktatás minden szintjén tevékenykedett, gyakran érték ugyanis olyan vádak, hogy a népoktatást elhanyagolja a „magaskultúra” miatt. Pedig ha tekintetbe vesszük, hogy a trianoni Magyarország 8 milliónyi lakosa közül 1 millió, kb. 15% volt a hat éven felüli analfabéták aránya, akkor természetes, hogy az egyik fő feladat volt a népoktatás fejlesztése. Emellett láthattuk, hogy elvei megfogalmazásakor is szükségesnek tartotta a kultúrfölényt az egész nemzetre vonatkozóan megfogalmazni, ami nézete szerint csakis széleskörű iskolareformok útján valósulhatott meg. Igyekezett ezért kortársait és a párlamentet meggyőzni, hogy a tankötelezettség nem elegendő, megfelelő iskolahálózat kiépítésére van szükség, akár a népiskolákat tekintjük, akár a többi iskolatípust. Ezen túl minden településen ki kell alakítani az oda illő, ott szükséges iskolafajtát, legyen az népiskola, polgári iskola, középiskola, vagy akár egyetem. Ezt kultúrgeográfiai szempontból és a decentralizáció elvének realizálása okán egyaránt hangsúlyozta.

Kultúrpolitika és településfejlesztés kapcsolódott össze koncepciójában amikor megfogalmazta: „A kultúrpolitikának egyik sarkalatos elve, hogy minden város típusnak megfelelő iskolafajtát kell adni. A falunak a népiskola, a kisvárosnak a polgári iskola, a középvárosnak a középiskolák különféle fajtája jár ki, igazi nagyváros pedig bajosan képzelhető el főiskolák, különösen egyetem nélkül.” A különböző iskolák tervszerű területi elosztása az iskolareformok egyik rendező elve volt.

Másik, hangsúlyosan szereplő elv a differenciáltság, a sokféleség: a kötelező elemi népoktatáson túl minden szinten többféle lehetőség közül választhatott az ifjúság, hajlamának, tehetségének, anyagi lehetőségeinek megfelelően. A négy elemi osztály el-

végzése után a gyerekek a 10-14 éves kor közötti időszakra tíz különféle szintű és profilú iskola közül választhattak: hatféle általánosan képző középiskola mellett a polgári iskolák (külön fiú és leány) és a reáliskolák jelentették az alternatívát, illetve a felső népiskolák osztályai mezőgazdasági, vagy ipari tagozattal. 14 és 18 éves koruk között a fiatalok részben folytathatták az általánosan képző középiskolák 5-8. osztályaiban a tanulmányaikat, (ez esetben egyenlő értékű érettségi vizsga jogosította fel őket az esetleges egyetemi tanulmányokra, kivéve a reáliskolát és a leánykollégiumot, melyek alacsonyabb jogosításúak voltak), vagy pedig újabb hatféle lehetőség közül választhattak különféle szakjellegű középiskolákban. Ezek nem adtak érettségit, azonban egy-egy szakterület ellátásához megfelelő képeztést nyújtottak, és persze olcsóbbak is voltak, tehát az alsóbb néprétegek számára könnyebben elérhetőek: a felső kereskedelmi, felső ipari, felső mezőgazdasági iskolák, a tanító- és tanítónőképző, illetve óvónőképző intézetek tartoztak ide. Ezt a sokszínűséget tovább differenciálta, hogy ki volt az iskolafenntartó. E szerint lehetnek állami, községi, városi iskolák, a különféle egyházak iskolái, illetve a katolikus egyházhoz tartozó szerzetesrendek által fenntartott iskolák, melyek még a rendek sajátosságai szerint is különböztek.

Tekintve, hogy túlságosan hozzászórtunk a nyolc általános + négy gimnázium, vagy szakközépiskola, illetve a nyolc általános + ipari iskola képletéhez, az alábbiakban rövid áttekintő táblázatban soroljuk fel a középfokú oktatás különféle intézményeit, melyek közül a négy elemi elvégzése után választhattak a klebelsbergi iskolareformot követően - igaz, csak néhány évig, a Hóman-féle egységesítési törekvések megjelenéséig - a gyerekek:

10-14 éves	14-18 éves
fiú gimnázium	fiú gimnázium 5-8. osztálya
fiú reálgimnázium	fiú reálgimnázium 5-8. osztálya
fiú reáliskola	fiú reáliskola 5-8. osztálya
leánygimnázium	leánygimnázium 5-8. osztálya
leányliceum	leányliceum 5-8. osztálya
leánykollégium	leánykollégium 5-8. osztálya
fiú polgári iskola	tanítónőképző intézet
leány polgári iskola	tanítónőképző intézet
felsőbb népiskola mezőgazdasági	felsőbb népiskola mezőgazdasági iskola
felsőbb népiskola ipari	felső ipari iskola
	felső kereskedelmi iskola
	óvónőképző intézet

Az elemi és középfokú iskolarendszeren túl jelen volt még az oktatási reformok körében a felsőfokú oktatás: a különféle akadémiák, főiskolák és természetesen az egyetemek tartoztak ide.

Az iskolareformok elvei között végezetül a komplexitás elvével foglalkozunk.

Ez azt jelenti, hogy Klebelsberg minden iskolatípus reformja esetében olyan komplex gondolkodásmódról tett tanúbizonyságot, mely az adott iskolafaj-

ta minden szükségletét figyelembe vette, s ennek alapján készítette el fejlesztési terveit és az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatokat. E szerint:

- Mindenkor meghatározta az adott iskola helyét, feladatait a társadalomban, illetve az oktatáspolitikai koncepcióban.

- Megfelelő szakemberek közreműködésével végrehajtotta a tananyag, a tantervek és a követelményrendszer reformját, modernizációját.

- Iskolaépítési akciókkal gondoskodott a megfelelő intézményhálózatról, az objektív feltételekről (iskolaépítés, berendezés, felszerelés)

- Intézkedett az adott iskolatípusban működő oktatók korszerű képzéséről.

Mivel az iskolareformok Klebelsberg munkásságának legközismertebb részét jelentik, s mert e munka keretei is csak ezt teszik lehetővé, az alábbiakban igen röviden, a teljesség igénye nélkül mutatjuk be azokat az intézkedéseket, melyek ide kapcsolódnak. Az ismertetés nem az intézkedések időrendi sorrendjét követi, hanem - az iskolarendszer egymásra épülő különböző intézménytípusait felsorakoztatva - a rendszert, és annak fentebb vázolt összefüggéseit kívánja bemutatni. A kultuszminiszter ugyanis mindig azt valósította meg tervei közül, amelyre éppen lehetőség kínálkozott. Ezért gyakran vádolták kapcsolódással, átgondolatlan tevékenységgel. Pedig ha sorra vesszük a különböző iskolatípusokat, a különböző időpontokban hozott intézkedésekből egy nagyon is átgondolt és egységes iskolarendszer képe bontakozik ki előttünk, mely a fentebb ismertetett komplexitás jegyében épült fel.

Az óvodák ügye 1926-ban jelent meg a kultusztárca reformjai között. Klebelsberg a kisdedővők társadalomban betöltött szerepét kijelölve többször hangoztatta, hogy azok ne „fiókiskolaként” működjenek, hanem a gyerekek életkori sajátosságait figyelembe véve megfelelő pedagógiai és szociálhigiénés feladatokat kell hogy ellássanak. Különösen fontosnak tartotta Klebelsberg a szociális szempontokat is, mivel a középosztály alsó rétegeiben és a munkásosztályban is általános jelenségévé vált a rossz gazdasági viszonyok miatt, hogy a nők munkába állnak, s emiatt segítségre szorulnak a gyermeknevelésben.

Mintegy ötszáz új kisdedővőre lett volna szükség a miniszter szerint, de az anyagi eszközök szűkössége miatt sürgősségi sorrendet állított fel, s kijelölte azokat a területeket, ahol mindenképpen új intézményeket kell felállítani. Így Budapesten ipari kerületeiben, pl. Csepelen, Kispesten, Rákospalotán, de Szegeden és más vidéki városokban is épült a kezdeményezésére óvoda. A tárca 1926-30 között több mint két és félmillió pengőt fordított erre a célra.

Az új nevelési követelményeket, társadalmi igényeket szolgáló kisdedővőkben új típusú, jobban képzett óvónőkre volt szüksége, ennél fogva az óvónők képzés reformja is megkezdődött 1926-ban, amennyiben az addig kétéves képzést négyévesre emelte, gyakorlati képzéssel egészítette ki, és megfogalmazta az óvónők iránti új elvárásokat is, bár anyagi híján a négy évfolyamú képzés nem mindenütt valósulhatott meg.

Az elemi népoktatás modernizációja 1925-ben kezdődött, társadalmi feladatul tűzve ki az analfabetizmus felszámolását, s ezzel az alsóbb néposztályok s az elmaradott területek kulturális felemelkedésének biztosítását. Ekkor vezette be ugyanis a hatosztályos népiskolákban azt az új tantervet, mely részben az új társadalmi elvárásoknak kívánt megfelelni,

részben pedig a legkorszerűbb, európai reformpedagógia elveit érvényesítette. Ezzel összefüggésben figyelemreméltó intézkedés volt az is, hogy kisebbségi tannyelvű népiskolákat hozott létre a nemzeti-ségi területeken, összefüggésben természetesen Bethlen nemzetiségi politikájával.

A modernizációs koncepció igen fontos része volt a nyolcosztályos elemi népoktatás bevezetésének terve, melyre vonatkozó törvényjavaslatát a legfontosabb feladatok megoldása után, 1928-ban dolgozta ki Klebelsberg. Bár a válság miatt ez már nem kerülhetett a törvényhozás elé, megvalósítása önkéntes alapon mégis megkezdődött, s 1937-ben már tantervet is adott ki a miniszterium a 7-8. osztályok számára. 1940-ben pedig, amikor mégiscsak a parlament elé került a nyolcosztályos népiskola ügye, az eredeti, Klebelsberg-féle tervet újították föl, s vezették be mindenütt a kötelező nyolc osztályt.

A társadalmi szükségletek megfogalmazása, s az ennek alapján bevezetett új tanterv után a feladat legnehezebb része következett: gondoskodni kellett arról, hogy megfelelő iskolahálózat álljon rendelkezésre mindezek megvalósítására.

Erről törvény intézkedett 1926-ban, mely - jellemző módon - „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” címmel került be a Magyar Törvénytarba. Mint a törvény címéből is kitetszik, elsősorban az Alföld elmaradott tanyavilágának népiskolával való ellátását tűzte ki célul, s a végrehajtásaként lezajlott népiskola építési akció nyomán nem egészen öt év alatt ötezer népiskolai objektum épült fel Magyarországon. Elsősorban az alföldi tanyás városok (Szeged, Debrecen, Kecskemét) környékén épültek nagy számban iskolák, de a program kiemelt területként kezelte Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét, valamint más, elmaradottabbnak számító megyéket is (pl. Heves, Szabolcs).

Az iskolaépítés költségének a felét államsegély biztosította, a másik felét helyi erőből kellett kiállítani. Ezt részint pótdadókból, részint a törvénnyel létrehozott Országos Népiszkola Építési Alaptól felvehető rövid lejáratú kölcsönökből teremtették elő a helyi önkormányzatok. Klebelsberg az építkezések terén szokásához híven nagy körültekintéssel járt el: nagy gonddal készítette el az iskolák títustervét, figyelembe véve az esztétikai szempontokat és a vidék építési hagyományait. Tisztában volt vele, hogy az iskola mintaként szolgál majd a környék lakosságának, s ezért tekintette fontosnak a praktikum mellett az esztétikai szempontokat is, s ez magyarázza, hogy az államsegély feltétele a VKM által kiadott títusterv felhasználása volt.

Az 1926-os akcióban meghatározott ötezer objektum természetesen kevés volt a szükségletekhez képest (főleg, ha tekintetbe vesszük a nyolcosztályos népiskola terveit), ennek keretében csak a legsürgetőbb feladatokat tudta megoldani a kultusztárca. Klebelsberg többször hangoztatta, hogy folytatni kell az akciót, ez azonban már az ő minisztersége idején nem valósult meg. (A harmincas években a válság után folytatódott a népiskolák építése. Ez volt az egyetlen terület, melyben Hóman kultuszminiszter - aki sok tekintetben más elveket vallott - folytatta elődje munkáját.)

A tanítóképzés reformja szorosan kapcsolódott a népiskolai reformokhoz - bár időben megelőzte azokat - hiszen azok képzését modernizálta ebben a kultusztárca, akik az új típusú népiskolákban munkálkodtak. Az ezzel kapcsolatos intézkedések még

1923-ban elkezdődtek, amikor modern, öt évfolyamos tanítóképző intézetet szervezett Klebelsberg, ahol a jelöltek a korszerű nevelési elveket elsajátítva, a hosszabb képzési idő alatt magasabb szintű szakmai ismeretekkel kerültek ki az új iskolákba. A reform 1928-ban teljessé vált, amikor - a polgári iskolai tanárképzés átszervezéséhez kapcsolódva - Szegeden megalakította az Apponyi-kollégiumot, amely viszont a tanítóképző intézetekben működő tanárok képzésére szolgált. A tanárképző elvégzése után lehetett ide jelentkezni, s újabb két év tanulmányi idő után a képesítést megszerezni.

A képzés reformja és a népiskolák építése mellett megfogalmazta azokat az elvárásokat, melyeket a társadalom nézete szerint a tanítókkal szemben támasztott: *„De itt nem elégséges az, hogy iskolát építünk, nekünk olyan tanítóság is kell, mely át van hatva a maga nagy feladatától. Nem úgy képzelem, hogy csak a tankötelezettek oktassa, hanem a népnek igazi barátja, lelke legyen a tanító... ezért segítségére jövünk népkönyvtárakkal, vetítógéppel, mozgóval, rádióval... Ez a koncepcióm”* - fejtette ki, s csak sajnálni tudjuk, hogy e nagyra törő, szép tervek megvalósítására már nem volt elegendő a kultuszárca anyagi ereje. Ennek ellenére, ha nem is mindig a fenti „technikával” felszerelve, mégiscsak egy-egy kisebb szellemi központot jelentettek a felépült népiskolák, bennük a tanító közmegebecsülésnek örvendett, s ezt a szerepet mind az iskola, mind a tanító meg is tartotta egészen a hetvenes évekig, amikor megtörtént a tanyai iskolák átgondolatlan, elhamarkodott felszámolása.

Az 1921-es tankötelezettségi törvény (XXX. tc.) 6-12 éves kor között a mindennapi elemi népiskola látogatását, majd további három éven át az ismétlő iskolai oktatást írta elő a gyermekek számára kötelezőként. Az ismétlő iskolákat és az elemi iskolák felsőbb osztályait a szegényebb, elsősorban mezőgazdasági népesség gyermekei látogatták, akik sem a polgári iskolába, sem más iskolatípusba nem járhattak, hiszen ellenkező esetben 4 elemi elvégzése után középfokú oktatás valamely formája felé vezetett volna az útjuk. Tudjuk, hogy Klebelsberg a gazdasági fejlődés szempontjából mindennél fontosabbnak tartotta az oktatást s azon igyekezett, hogy ezek a gyermekek is részesüljenek valamilyen szakmai képzésben az elemi ismeretekeken túl. Ezért felelevenítette a kultuszkormányzatnak azt a már a századfordulón megjelentő törekvését, mellyel az ismétlő iskolákat szakmai képzéssel kívánta összekötni. Arra törekedett, hogy az ismétlő iskolákban kiépülő szakképzés az adott terület sajátosságaihoz igazodjon. Így a mezőgazdasági szakképzést vezetett be a mezőgazdasági népesség gyermekei számára, az ipari területeken pedig ipari jellegűt. De volt olyan elképzelése is, mely szerint a Balaton környékén az ismétlő iskolákban az idegenforgalommal kapcsolatos ismereteket kaptak volna az ismétlő iskolát látogató gyerekek. A továbblépés lehetőségeként azt is megfogalmazta, hogy a jövőben bevezetésre kerülő nyolcosztályos elemi népoktatás felsőbb osztályai hasonló szempontok szerint szerveződnek majd meg. A fejlődés másik lehetősége, hogy a mezőgazdasági ismereteket nyújtó ismétlő iskolákból idővel önálló gazdasági népiskolák jöjjenek létre ahol ezt a rászoruló lakosság létszáma indokolja. Ezekből az elképzelésekből leginkább a mezőgazdasági képzéssel kapcsolatosak valósultak meg, számos ismétlő iskolában, később pedig önálló gazdasági iskolákban is. Elsősorban az Alföldön ter-

jedt el ez az iskolatípus, többek között a Szeged környéki tanyavilágban is több klebelsbergi alapítású mezőgazdasági iskola volt.

A polgári iskola, mely megszületésétől megszűnéseig igen sok vitára adott alkalmat, sajátos részét képezi a magyar oktatás történetének. 1945 után, a nyolcosztályos általános iskola létrejöttével ez az iskolatípus megszűnt, s sokáig úgy tűnt, feledésbe is merült. Ha kultúrtörténeti, neveléstörténeti összefüggésben említették is, inkább a negatívumok kaptak hangsúlyt, az oktatás zsákutcájaként emlegették, megítélése főleg ideológiai alapokon történt. Meg sem kísérelték az adott korszak kultúrpolitikájának, társadalmi igényeinek összefüggésében bemutatni. Pedig a magyar oktatáspolitikai történetét vizsgálva látni kell, hogy abban az időszakban, amelyben a polgári iskola a két világháború között virágkorát élte, valós társadalmi igényeket elégített ki, és fontos helye volt az iskolarendszerben éppúgy, mint Klebelsberg oktatáspolitikai koncepciójában és törvénykezésében.

A polgári iskolák még Eötvös József népoktatási törvényének (1868. évi XXXVIII. tc.) keretében születtek, az elemi iskola 4. osztálya után következő, fiúknak hat, lányoknak négy évfolyamos, alacsonyabb jogosítással középfokú iskolatípusként. A dualizmus időszakában azonban sok vita és ellentmondás kísérte működésüket, mivel nem alakult ki pontos helyük az oktatás rendszerében, nem is épült meg mindenütt, ahol a törvény előírta (ötezer lakosú településeken), s bár az alsó négy osztályt a kispolgárság gyermekei szívesen látogatták, a felső két évfolyam fokozatosan elsorvadt. A polgári iskolákról törvény csak 1927-ben, Klebelsberg Kuno oktatáspolitikai reformja keretében született, melyben szokása szerint megfogalmazta az iskolával szemben a társadalmi elvárásokat, s rendelkezett a tananyag és a követelmények modernizációja tárgyában. Erődes e törvénnyel kissé részletesebben foglalkozunk, ugyanis azok közé tartozik, melyekben egyetlen törvény keretei között rendelkezik az iskolareform koncepciójának minden eleméről: a tantárgyak és követelmények, az iskolák építése, az ott tanító tanárok képzése éppúgy szerepel benne, mint az iskolával szemben támasztott követelmények. E szerint legfőbb érve a polgári iskolák mellett, hogy azok az alsó középosztály kulturális felemelkedését hivatottak szolgálni. *„A modern termelési módok... mind a mezőgazdaságban, mind az iparban az egyszerű munkásnál is jelentékeny műveltséget követelnek meg, s ezért az egyes nemzetgazdasági ágak virágzása a vállalkozók szaktudása, élelmesége és a tőkeerő nagysága mellett jelentékeny mértékben attól függ, milyen értelmi színvonalon állnak az illető nemzet munkástömegei... Minden művelt állam iskolarendszerében találunk olyan iskolákat, melyek a népiskolánál... több műveltséget, de a főiskolai tanulmányokra előkészítő középiskolánál kevesebb, és inkább gyakorlati irányú, általános műveltséget iparkodnak közvetíteni.”* - szövege a törvény miniszteri indoklása, melyből kitűnik, milyen szerepet szánt a kultuszminiszter a polgári iskoláknak, s azt szoros összefüggésbe hozta a nemzetgazdaság fejlődésével is. Klebelsberg kultúrgeográfiai szempontokat is figyelembe vett, amikor a polgári iskolákról rendelkezett, hiszen azokat a járási székhelyek iskolatípusának szánta. A különböző iskolák tervszerű területi elosztása fontos elv volt politikájában, s ettől remélte, hogy ezek a települések is kisebbfajta kulturális központtá válnak.

A törvény rögzítette a kialakult gyakorlatot, s négyosztályos képzésről intézkedett, megszüntetve a felső elsorvadt évfolyamokat, majd helyezte az iskolarendszer kereteiben is - pontosan meghatározott feladatokkal - a polgári iskolát. (1. §.) Ennek értelmében egyrészt egy lezárt, önálló tudásanyagot, általános műveltséget közvetített a polgári iskola azok számára, akik egyebet nem kívántak tanulni, másrésztől viszont előkészítette a szakképzési rendszert. Így innen tovább lehetett menni a különféle szakmai jellegű középiskolákba, pl. a felső kereskedelmi, felső ipari iskolába, vagy éppen a tanítóképző és óvónőképző intézetekbe. E tekintetben semmiképp sem helytálló az a nézet, mely szerint a polgári iskola az oktatás zsákutcáját jelentette, mert az pontosan körülhatárolt helyet foglalt el az iskolarendszerben, megfelelő előzménnyel és folytatással. (Mellesleg a polgári iskola elvégzése után különbözeti vizsgával a gimnázium ötödik osztályában is folytathatta tanulmányait, aki tehette.) Mindezt a törvény a következőképpen fogalmazta meg: *„A polgári iskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szelvényben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse. A polgári leányiskola feladata azönfelül a művelt magyar polgári háziasszony nevelése.”* Figyelemre méltó, hogy ez utóbbi külön kiemelését fontosnak tartotta a törvényalkotó, hiszen a törvényből kitűnik, hogy a leány és fiú polgári tananyaga nagyjából megegyezett, de amíg a fiúk mezőgazdasági és ipari ismereteket, addig a leányok háztartási és nevelési ismereteket tanultak. Arról is említést kell tennünk, hogy bár a törvény vallásos szellemű nevelésről szólt, nem határozta meg annak tartalmát, illetve nem emelte ki egyik vallást sem kizárólagosként, tehát a felekezeti egyenjogúság szellemében intézkedett. Egyébként ugyanez a megfogalmazás szerepelt az elemi iskolákkal és a többi középfokú iskolával kapcsolatban hozott törvényekben is.

Klebensberg koncepciójában a következő lépés az oktatás feltételeinek biztosítása: intézmények építése. Ezzel összefüggésben részben arról rendelkezett, hogy az ötezernél nagyobb lélekszámú településeken polgári iskolákat kell létesíteni, részben létrehozta a fedezet biztosítására az Országos Polgári Iskolai Építési Alapot, mely a kivitelezést lehetővé tette. Az 1925-26. évi költségvetés 2 millió aranykoronát különített el erre a célra. Meg is kezdődött a polgári iskolák építése, a törvény alapján 80 településen. A polgári iskolák építését egyébként még azért is fontosnak tartotta Klebensberg, mert azokat a

nyolcosztályos elemi iskola előkészítőinek is tartotta.

Végezetül a törvény 9. §-a alapján a kultuszminiszter felhatalmazást nyert arra, hogy a polgári iskolai tanárképzés ügyét rendeletileg szabályozza. Ily módon szabad kezét kapva ezt a következő évben meg is tette Klebensberg: a polgári iskolai tanárképzés egész rendszerét megreformálta. Ennek keretében egységesítette a tanárképzést, a képzés színvonalának emelésére összekapcsolta az egyetemi képzéssel, és a decentralizáció elve alapján vidékre, nevezetesen Szegedre helyezte az így létesített új intézményt.

A középiskolák reformjára 1924-ben és 1926-ban került sor a klebensbergi iskolakoncepcióban. Az 1924. évi XI. tc. a fiú, az 1926. évi

XXIV. tc. a leány középiskolákról intézkedett. Mindkét törvényről elmondható, hogy azok a modernizáció jegyében születtek, bár - főleg a fiú középiskolai reform - elég sok vitára adott okot. A középiskolákkal szembeni társadalmi elvárások alapvető vonását, nevezetesen hogy azok a felsőfokú tanulmányok előkészítését kell hogy vállalják, nem változtatta ugyan meg a kultuszminiszter, azonban az eddiginél sokkal differenciáltabb rendszert hozott létre. Utaltunk már arra, hogy Klebensberg kultúrpolitikai koncepciójában a természettudományok támogatása milyen fontos helyet foglalt el. Ennek jegyében már a középiskolákban lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy ne csak a hagyományos humán beállítottságú gimnáziumokban tanulhasson az ifjúság, hanem a modern követelményeknek megfelelően a természettudományos képzés is nagyobb teret kapjon. A fiúk számára a már meglévő, elsősorban a klasszikus műveltséget és a klasszikus nyelveket oktató gimnázium mellé létrehozta a reálgimnáziumot, melyben a természettudományok és a modern nyelvek kerültek előtérbe. Mindkét gimnázium érettségit adott, s mindkettőből egyaránt tovább lehetett lépni az egyetemi szintű oktatásba. Emellett megmaradt a múlt század második fele óta létező harmadik középiskola típusként a reálisiskola, mely érettségit nem adott, azonban magasabb szintű, elsősorban technikai, természettudományi jellegű képzést kaptak az ott tanulók. Ily módon többféle lehetőség közül választhatott az ifjúság a középiskolai tanulmányok során, s Klebensberg nézete szerint jobban megfelelt azoknak a társadalmi elvárásoknak, melyek a modern természettudományos képzés fejlesztését kívánták. A középiskolák ilyenfajta választéka nem volt hosszú életű: Hóman Bálint minisztersége alatt ismét az egységesítési törekvések kerültek előtérbe, s az 1934-es törvénykezéssel, már ismét a klasszikusan képző humán gimnáziumok működtek, új, és

egészen más szellemet képviselő érettségi szabályokkal.

Hasonlóképpen differenciálttá vált a leány középiskolák rendszere is. Az ifjú hölgyek a leánygimnázium, a leányliceum és a leánykollégium közül választhattak, ha középiskolai tanulmányokat kívántak folytatni. Utóbbi nem adott érettségit, s elsősorban a hagyományos női szerephez igazodva a családi életre, a gyermekek nevelésére, gondozására és a társadalmi élet szabályaira tanította a növendékeket, akik a vagyonosabb rétegek leányai közül kerültek ki. A gimnázium és a liceum viszont a fiúkéval azonos jogosítást adtak, azzal a különbséggel, hogy a liceumban a klasszikus nyelveket nem tanították. Ahogyan már említettük, nagy vívmánya a törvénynek, hogy az érettségizett hölgyek a férfiakkal azonos feltételek között folytathattak egyetemi tanulmányokat, s ezzel a lehetőséggel egyre többen éltek is.

Középiskolák is épültek Klebelsberg minisztersége alatt, azonban lényegesen kisebb számban, mint az elemi és a polgári iskolák, hiszen az ott folyó oktatás költségessége miatt a középiskolai oktatásban való részvétel nem vált tömegessé.

Még az iskolareformok bevezetése előtt, 1924-ben gondoskodott a kultuszminisztérium a középiskolai tanárképzés reformjáról (1924. évi XXVII. tc.) Ennek értelmében az egyetem mellett tanárképző intézetek működtek, melyek egységes képesítési renddel járultak hozzá a leendő középiskolai tanárok korszerű képzéséhez. Kötelezték őket a gyakorló gimnáziumok felállítására, s a szakmai ismeretek mellett súlyt helyeztek a pedagógiai, metodikai ismeretek elsajátítására is. A végzett tanárok a középiskolai tanárvizsgáló bizottság előtt nyerték el képesítésüket. Ezzel azonban már elérkeztünk az egyetemi reformokhoz, melyek részben az oktatási rendszerhez kapcsolódtak, részben azonban a tudománypolitika megvalósulásának színterei voltak.

Egyetempolitika, felsőoktatás

Az egyetemről való gondoskodás már Klebelsberg kultuszminisztersége elején elkezdődött, a leg sürgetőbb feladat, a menekült egyetemek elhelyezése nem tűrt halasztást, azonban komolyabb fejlesztésre csak a pénzügyi stabilizáció után kerülhetett sor. Különösen látványos sikereket könyvelhetett el ezen a téren Szegeden és Debrecenben. Itt jegyezzük meg, amire már többször utaltunk, hogy Klebelsberg is csak akkor tudott kiemelkedő eredményeket elérni, ha megfelelő partnereket talált terveihez, s gondot is fordított arra, hogy a helyi erők mozgósítására is sor kerüljön, ne csak a kultusz kormányzat támogatására várjanak. Szeged és Debrecen komolyan gyakran erején felül áldozatot vállalt egyeteméért, míg Pécsért a kezdeti lelkesedés után „csekély visszhangra” találtak a miniszter javaslatai, megrettentek a terhektől, melyeket az egyetem kétségkívül jelentett. Hasonlóképpen a fővárosi egyetem is gyakran mutatott értetlenséget Klebelsberg igyekezetével szemben, nem beszélve magáról a városról, mely szintén kevésbé volt kész az áldozatokra. Még is vádolták a kultuszminisztert, hogy Debrecen és Szegedet favorizálja a többiek rovására, mégpedig politikai okokból (Debrecenben Bethlen, Szegeden Klebelsberg volt képviselő), ez azonban kevés valóságot tartalmaz. A pécsi egyetem például igen közel állt a miniszter szívéhez, hiszen annak felállításában még Pozsonyban a kultuszárca államtitkáráként te-

vékeny részt vállalt. („Ha a szanalás idején nem védem körömszakadtáig, ma a pécsi egyetem nincs többé” - jegyzi meg később egy vita során.) Csak a pécsi és a pesti sikertelenség után fordult Szeged felé.

Pécsnek a „magyar Heidelberg” szerepét szánta, s míg a szegedi egyetem 1926-ig szanalmas körülmények között tengődött, Pécsért már 1924-re elkészültek azok az intézetek és klinikák, melyek a működéshez szükségesek voltak. Ezt azért is tartotta fontosnak, mert míg Debrecennek és Szegednek az Alföld problémáinak megoldását szánta, a pécsi egyetemnek a Dunántúl más jellegű, de igen speciális körülményeit kellett volna kutatásai körébe bevonni: „...a pécsi egyetemnek csak akkor lehet jövője, ha egész tudományos munkásságát be tudja kapcsolni a Dunántúl nagy étetszükségleteibe.” - hangoztatta.

Debrecenben a háború miatt felbeszadt egyetemi építkezéseket Klebelsberg 1922-ben újraindította, s már 1923-ban át is adták az első két felépült klinikát. 1926-ra az egész klinikai telep elkészült, majd megkezdődött a központi épület és a bölcsészkar építkezése, miközben az egyetemi oktatás új természettudományi szakokkal is kiegészült.

A budapesti egyetemmel kapcsolatban is nagyszabású terveket dédelgetett a kultuszminiszter: itt akarta megvalósítani azt a modern kutatóintézetekkel is összekapcsolt természettudományos központot, melynek példáját a németországi egyetempolitikából vette (Dahlem), s amely a természettudományok magyarországi fejlődését lett volna hivatott biztosítani. A reform részben az oktatásra, annak modernizálására és a kutatással való összekapcsolására vonatkozott volna, részben pedig az így létrehozott modern intézmény megfelelő elhelyezésére, új épületek emelésére. Ennek helyét Lágymányoson képzelte el, mely állami terület volt, a fővárosnak a feltöltést kellett volna fedeznie. Két évtizedre szóló tervet dolgozott ki, melynek során minden budapesti felsőoktatási intézmény és kutatóközpont természettudománnyal foglalkozó részét itt kapcsolta volna össze, létrehozva ezek mellett a szükséges újabb kutatóintézeteket, (pl. geofizikai intézet), obszervatóriumot, egy országos növénykertet és más intézményeket, pl. egy természettudományi múzeumot. E monumentális terv nemcsak a természettudományok fejlődésének megalapozását jelentette volna Klebelsberg terveiben, hanem a magyar kultúrfőlény reprezentatív intézménye lehetett volna, olyan, amely kiállja az összehasonlítást a hasonló jellegű európaiakkal. Az egész elgondolás azonban csak terv maradt. Ennek oka részben az egyetemi karok óriási ellenállása volt, tehát az egyetemen belül sem tudtak azonosulni az új intézmény gondolatával, részben pedig a főváros nem vállalta a rá eső kötelezettségeket. Azt itt elszenvetted kudarc után fordult a vidéki egyetemek, Szeged és Debrecen felé, ekkor tervezte el a szegedi egyetem új természettudományi intézeteinek kialakítását és ekkor szervezte meg az új természettudományi karokat Debrecenben, hiszen ezek létrejöttét országos érdekek tartotta. „Az intézményekre nem egyik vagy másik városnak van szüksége. És mivel a fővárosi törvényhatósági bizottság elhárította magától az áldozatokat, azért most oda kell mennünk, ahol nagyobb megértésre találunk.” - nyilatkozta.

Szegeden egyébként is nagy szükség volt az egyetem gondjainak enyhítésére, mely 1921-től igen mostoha feltételek között működött. 1924-ben az egyetem rektora beszámolójában így fogalmazott:

„Egyetemünk állapota még mindig veszedelmesen hasonlít a lábbadozó betegéhez...” Ez az év azonban már változást is hozott az egyetem számára, ugyanis a város közgyűlése felajánlást tett, hozzájárulást az egyetemi építkezések megkezdéséhez. Ennek értelmében 50 éven át 24 vagon búza értékét biztosítja erre a célra. 1925-től már a kivitelezés is megindult: előbb a bölcsészkar kapott épületet, majd a klinikák építése kezdődött meg, végezetül pedig a legnagyobb alkotás készült el 1930-ra, a Dóm téri épületegyüttes, melyben helyet kaptak a modern természettudomány, illetve az orvostudomány kutatóintézetei, de a Csanádi püspökség épületei is.

A klinikák kevésbé sikerült épületeit Korb Flóris tervezte, a Dóm téri épületeket és a vasúti leszámítoló hivatal átalakítási munkálatait, ahol a bölcsészkar kapott otthont, Rerrich Béla. Klebelsberg nagyon örült a tehetséges fiatal építész felfedezésének, s nem volt rest tevékenyen részt venni a tervek végső formába öntésében sem. Így például nagy energiát fektetett a Dóm téri épületekhez szükséges legalkalmasabb építőanyag, a Debrecenben előállított klinkertégla „felfedezésébe”, s bábáskodott a bölcsészkar átalakítási terveinek megszületésekor is. Ezek a momentumok azért érdemelnek említést, mert jól megvilágítják a kultuszminiszter személyiségét. Tervei megvalósításakor nem restelt a legapróbb részletekkel is foglalkozni, szakirodalmat tanulmányozni, szakkifejezéseket megtanulni, csak hogy minden a lehető legtökéletesebben sikerüljön. Utóbb ő maga így számolt be például a leszámítoló hivatal átalakításáról: *„A négyudvaros, hatalmas épületben sok szoba volt ugyan, de mivel hivatalok számára épült, nem igen volt benne tanterem céljaira alkalmas helyiség. A palotának a Szukováti-térre néző széles frontjához félkör alakú toldást, úgynevezett hemiciklust építettünk tehát hozzá, melyben Rerrich nemcsak a remek auditórium maximumot, természettudományi előadótermet és tornacsarnokot helyezett el, hanem e toldalékkal az épület hosszúra elnyúló homlokzatát szerencsésen tágolta és megélenkítette. Általában a kiellen bürrő a tudományok méltó hajlékává igyekeztünk átalakítani s e célból a főlépcsőház falsíkjaait Nemessányi Kontuly Béla fiatal festőművésszel... hat falfestménnyel díszítettük.”* (Kár, hogy ezek a falfestmények - hasonlóan az Országos Levéltár freskójához - ma már nem láthatók!)

A tudománypolitika eredményei

Ahogy az előzőekben láthattuk, tudománypolitika és egyetempolitika szorosan összekapcsolódott Klebelsberg gondolatrendszerében. Meg volt róla győződve, hogy az egyetem mint intézmény lényegét éppen az adja, hogy nemcsak az oktatás, hanem a kutatás feladatát is magára vállalja. Ebben különbözik a főiskoláktól, melyek elsődleges feladata az oktatás, az egyetem oktat és kutat, míg a kutatóintézetekben már nem oktatnak, csak kutatnak. Amikor a felsőoktatás és a tudományos intézmények rendszerét felállította, a legújabb német tudománypolitika mintája állt előtte. Németország volt ugyanis az első, ahol a tudomány klasszikus intézményei mellett tudományos akadémia, gyűjtemények (múzeum, levéltár), egyetem - megjelent az újabb intézménytípus, a kutatóintézet, mely egy-egy szakterületre specializálódva kiváló, a gazdaságban is hasznosítható eredményeket tud felmutatni. Tisztában volt azonban azzal Klebelsberg, hogy Magyarországon az

új intézménytípus meghonosításának szemléletbeli és anyagi korlátai egyaránt vannak. Gyakran hangoztatta, hogy olyan kis ország, mint hazánk, nem engedheti meg egyelőre magának a kutatóintézetek rendszerének kiépítését, s inkább az egyetemeken folyó kutatás eredményeit kell felhasználni a mindennapi életben, azonban igenis törekedni kell arra, hogy az olyan szakterületek kutatásának, melyek csakis Magyarországon lehetségesek, mégiscsak létrejöjjenek az alapvető bázisai. Ezért szerette volna, ha a fővárosban létrehozandó új intézetben megvalósulhatott volna a geofizikai intézet (Eötvös Lóránd kutatásainak folytatására), illetve ezért tervezte el, hogy a Balaton, mint speciális biológiai terep élővilágának feltárására intézetet hívjon életre. Mint azt fentebb már láttuk, az előbbi terv nem valósult meg, utóbbi azonban - komoly erőfeszítések árán és támadások keresztjében - felépült. Bár a maga idejében értetlenség fogadta, a legtöbben nem látták be, miért van rá szükség, (a kultuszminiszter ellenfelei egyszerűen csiborpatkolónak csúfolták, s a legtöbb támadásnak emiatt volt kitéve), a mai napig nemzetközi színvonalú tudományos kutatás folyik ott. 1927-ben adták át, s Klebelsberg örömmel állapította meg, hogy bár még ez az első „rendszeres természettudományi kutatóintézet” Magyarországon, máris nemzetközi érdeklődés is mutatkozik iránta.

A nemzetközi tudományos közvélemény szerepét egyébként is igen fontosnak tartotta, s ezért már ezt megelőzően is módját ejtette, hogy a magyar természettudományok hallassanak magukról. 1926-ban nagyszabású természettudományi kongresszust szervezett, melynek célja részben az volt, hogy a hazai közvéleményben tudatosítsa a természettudományok jelentőségét, ahogy azt már korábban említettük, részben azonban az, hogy a magyar tudományos élet ezen reprezentatív seregszemléjére meghívott külföldi vendégek útján a külvilág felé is megmutathassa értékeinket.

Klebelsberg kiterjedt kultúrdiplomáciai tevékeniségének azonban ez a kongresszus csak egyetlen momentumra volt. A magyar fővárosban szívesen adtak otthont többféle nemzetközi kongresszusnak, melyeken ő maga is gyakran felszólalt. Minisztersége alatt Budapesten ülésezett pl. a nemzetközi történeti választmány, több nemzetközi orvosi kongresszus, zoológiai kongresszus, az építőművészek nemzetközi kongresszusa, a III. finn-ugor kongresszus, az orgonaművészeti kongresszus, stb.

Még jelentősebbnek ítéltjük azonban azokat az erőfeszítéseket, melyek a külföldi magyar intézetek létrehozásához kapcsolódtak. E tárgyban az 1927. évi XIII. tc. rendelkezett, mellyel a kultuszárca létrehozta a egyrészt a Collegium Hungaricumokat, másrészt azt az ösztöndíjrendszert, mellyel hallgatók és oktatók külföldre mehettek.⁶¹ A legjelentősebb intézetek, melyeknek már Klebelsberg minisztersége előtt is volt valamilyen előzménye, Berlinben, Rómában és Bécsben voltak. Más országok tapasztalatait is figyelembe vette megszervezésükkor, azonban - mint a törvény indoklásában kifejti -, magyar sajátosságuk is volt. Éspedig az, hogy nemcsak a magyar kultúra külföldi reprezentálását szolgálták, hanem bázisul szolgáltak mind a külföldi kutatásokat végző tudósoknak, mind a képzésüket külföldi tanulmányokkal kiegészítő egyetemi hallgatóknak. *„A magyar külföldi intézet típusa tehát kutatóintézetnek és főiskolai internátusnak közös szervezetebe való egyesítéséből fog állni, melynek keretében az egyetemi hallgatókra csak kedvező hatással lehet,*

ha fiatal tudós és kutató honfitársaik környezetében élhetnek. Azokon a tudományos gócpontokon, melyek egyben elsőrendű művészvárosok is, ... külföldi intézeteinknek majd művészeti osztállyal is ki kell bővülniük..." -szól az indoklás. A magyar intézeteken kívül néhány országban más módon teremtették meg a magyar kultúra bázisintézményeit, pl. könyvtárak, egyetemi tanszékek vagy lektorátusok formájában. Ilyenek működtek, Szófiában, Stockholmban, Münchenben, Helsinkiben is. Párizsban pedig, ahol nem sikerült Collegium Hungaricumot szervezni, magyar tanulmányi központot alakított ki. Kétségtelen azonban, hogy legjelentősebb - máig tartó - hatása a három magyar intézetnek volt. Nem véletlenül érvelt a kultuszminiszter a következőképpen: „*En is jól látom, hogy elszegényedett országnak vagyok a minisztere, és hogy külföldi ösztöndíjügyünk fenntartása komoly anyagi áldozatokat igényel. És ennek tudatában mégis felelősséggel állítom, hogy alig van pengő, amelyet előnyösebben használnánk fel, mint azokat a pengőket, melyeket jól megválasztott külföldi ösztöndíjasainknak adunk.*”

A törvény 3.§-a létrehozta az Országos Ösztöndíjtanácsot, melynek feladata volt a külföldi ösztöndíjak kezelése és odaítélése. Ennek keretében Klebelsberg kultuszminisztersége végéig Bécsben és Rómában 35, Berlinben 26, Franciaországban 17, Genfben 4, Angliában 12, Páviában és Münchenben 1-1 fő részére tudtak ösztöndíjat biztosítani. Ezen kívül azonban sikerült külföldi államoktól is ösztöndíjakat szerezni magyar hallgatók számára, (pl. Párizsba), illetve csere-ösztöndíjjakkal növelni a lehetőségek számát (pl. Görögországgal, Finnországgal). Az Egyesült Államokba pedig a Rockefeller Alapítványtól szerzett ösztöndíjakat Klebelsberg az ott tanulni kívánók számára. Bár gyakran vádolták a kultuszminisztert a tudománypolitika terén egyoldalú német orientációval, s valóban gyakran hivatkozott ő maga is a német példára, azt a sajátos kultúrpolitikai tevékenységet, melyet folytatott, ki akarta terjeszteni az egész művelt világra. Ez könnyen belátható az alábbi táblázat alapján, melyben megkíséreltük összegezni a rendelkezésre álló ösztöndíjlehetőségeket:

Célország	Az ösztöndíj formája
Ausztria	Magyar Ösztöndíjtanács
Észtország	csere ösztöndíj
Finnország	csere ösztöndíj
Görögország	csere ösztöndíj
Lengyelország	csere ösztöndíj
Németország	Magyar Ösztöndíjtanács
Franciaország	Magyar Ösztöndíjtanács + francia állami ösztöndíj
Olaszország	Magyar Ösztöndíjtanács
Svájc	Magyar Ösztöndíjtanács
Svédország	csere ösztöndíj
USA	Rockefeller Alapítvány ösztöndíj

Klebelsberg azonban nemcsak a fiatal kutatókat és egyetemistákat küldte szét a magyar kultúra terjesztésére, értékeinek megismertetésére, hanem ő maga is gyakran és szívesen utazott ebből a célból. A számára természetes és folyamatos németországi kapcsolatokat mellett több alkalommal járt és tartott előadásokat Olaszországban, Ausztriában. 1930-ban bonyolította le az ún. „északi utat”, melynek során Stockholmban, Turkuiban, Helsinkiben, majd Észtországban Tartuban vett részt és szólalt fel különböző

kongresszusokon, végezetül Riga, Vilna, és Varsó voltak az út állomásai. Hozadéka pedig a nemzetközi kapcsolatok, ösztöndíjcserek megélénkülése, a közös történeti, nyelvtudományi és néprajzi problémák tudományos feldolgozásának fellendülése volt.

A sportminiszter

Testnevelési Főiskola és játszótérek, FIFA-kongresszus, vívó EB Budapestén, sportuszodák, műjénpálya, FTC-stadion, testnevelési kongresszusok - néhány címszó csupán, azonban már ezek alapján is megmagyarázható, miért nevezte a korabeli sportsajtó oly gyakran és lelkesen sportminiszternek a valóság és közoktatásügyi minisztert.

A magyar sporttörténet írás a magyar testnevelés és sport egyik legfontosabb fejlődési szakaszaként jelöli meg a béthlenni konszolidáció rövid évtizednyi idejét. Klebelsberg pedig a magyar sportpolitika megújítójaként tartja számon, aki a magyar kultúrfőlény elvi alapjából kiindulva hamar felismerte a sport jelentőségét és diplomáciai súlyát. Ennélfogva a sport fejlesztését is kiemelten kezelte, s igyekezett diplomáciai és propagandisztikus céljaira is felhasználni. „*Igy körülhordozzuk a testnevelési gondolat zászlóját az országban és belevonjuk munkánkba a tősgyökeres magyar életnek éppen ama gócpontjait, ahol a nemzeti érzés a legerősebben lüktet s még inkább biztosíthatjuk a testnevelési gondolatnak a nemzeti gondolattal való összeszővődését...*” -vallotta.

A magyar sportélet kibontakozása természetesen nem Klebelsberg korában kezdődött, hiszen az a századfordulótól folyamatosan nyomon követhető. A felsőbb társadalmi rétegek már régóta üztek bizonyos sportokat: a vadászat, a lóverseny, a tenisz, golf régóta az arisztokrácia életéhez tartozott. A középosztály a tornát preferálta. A századfordulón azonban Európaszerte és a gyorsan felzárkózni törekvő Magyarországon is a sport tömegekre gyakorolt hatása volt megfigyelhető. A megnövekedett szabadidő, az urbanizáció és számos más tényező hatására az alsóbb néprétegek, elsősorban a munkásság és a kispolgárság is kialakította a maga sportéletét. Egy-egy után alakultak a sportklubok, egyesületek, s új sportágak terjedtek el (pl. foci, kerékpározás, vízi sportok, stb.). Megkezdődött az újkori olimpiák története is. Egész Európában mind nagyobb jelentőségre tett szert a sport, s lassanként a mindennapok részévé vált. Mindez Magyarországon is tapasztalható volt, olyannyira, hogy a sport a hivatalos állami politika szintjén is megjelent, s tervszerű állami testnevelési politika bontakozott ki. 1911-ben kezdődtek azok a törekvések a képviselőházban, melyek nyomán az 1913. évi XIII. tc-el létrehozták az Országos Testnevelési Alapot, melynek anyagi fedezetét a lóverseny fogadások és egyéb szerencsejátékok megadóztatásából nyerték (a haszon 2%-át kellett befizetni). Emellett Berzeviczy Albert elnökletével megalapították az Országos Testnevelési Tanácsot. Mindez jó alapot adott a sportélet kibontakozásához, állami szintű támogatásához, az ígéretes fejlődést azonban az első világháború félbeszakította. A sport iránti társadalmi érdeklődés a háború után újjáéledt, sőt egyre erősödött. A sportélet megszervezésére, állami támogatására társadalmi igény merült fel, annak civil szerveződéseivel párhuzamosan. „*A világsajtó... tele van a nagy mérkőzésekről szóló sporthírekkel, amelyek már-már jobban lekötik a közfigyelmet, mint a parlamentek politikai*

vonatkozásai. Hatalmas világmozgalommal állunk szemben, a testnevelés kérdése a modern ember érdeklődésének előterében áll." - állapította meg Klebelsberg, aki felismerve a kor kihívását, igyekezett a sport iránti társadalmi igényt kielégíteni, ugyanakkor céljai eléréséhez eszközként felhasználni.

Legelőször az állami sporttámogatás forrásait próbálta megteremteni, ugyanis minisztersége elején e téren sajátos helyzettel kellett szembenéznie. 1921-ben a nemzetgyűlés törvényt alkotott ugyan a testnevelésről (1921. évi LIII.tc), de az ezt szolgáló Országos Testnevelési Alapot megszüntette (1921. évi II.tc.). Csak 1924-ben sikerült a kultuszminiszternek ezen változtatni, amikor az 1924. évi III.tc.-el helyreállították a Testnevelési Alapot.

Klebelsberg a sportügyekben több területen is munkálkodott, amit az alábbiak szerint tárgyalhatunk:

- iskolai testnevelés és testnevelőképzés
- iskolán kívüli testnevelés
- versenysport.

Az iskolarendszerű testnevelés korszerűsítésében a legfontosabb lépés a modern testnevelőképzés megoldása volt. Itt is érvényesült az a szemlélet, melyet már az iskolareformoknál is tapasztalhatunk: nemcsak az adott területet kell megreformálni, hanem azoknak a képzését is, akik ott dolgozni fognak.

Korábban a tornatanárok a Nemzeti Torna Egylet 8-10 hónapos tanfolyamain nyertek képesítést, ami nem felelhetett meg a növekvő igényeknek. 1925-ben Klebelsberg megalapította a Magyar Királyi Testnevelési Főiskolát, mely biztosította a négyéves, egyetemi rangú testnevelőképzést. Először a Pedagógium épületében, „társbérletben” működött a főiskola, azonban a polgári iskolai tanárképzés Szegedre kerülése után önállóvá vált az intézmény, sőt, a hozzá tartozó sportlétesítmények kiépülésével Európa egyik legjobban felszerelt képző centrumává vált.

Az iskolai testnevelés és a hozzá kapcsolódó levontképzés fejlesztését a revízió gondolata nagyban befolyásolta. A hadsereg kényszerű leszerelésének okán szükségesnek látszott, hogy az ott folyó testi nevelés helyett legalább az iskolás korosztály számára megszervezzék a testedzés lehetőségét. Ezzel nemcsak a felnövekvő generáció egészségi állapotát kívánták javítani, hanem nyíltan kimondott honvédelmi célokat is el akartak érni. Hogy ez megvalósulhasson, szükség volt az iskolai testnevelés feltételeinek javítására. Klebelsberg ezért az iskolákat tornatermekkel szereltette fel, újak építéskor már a tervezéskor ügyelt erre a szempontokra. 1926-ban bevezette a heti három testnevelés órát, s ez alkalommal is a katonai előképzés igényeire való hivatkozással igyekezett a tanárok ellenállását legyőzni.

A tanítási órákon kívüli testnevelés egyik igen fontos része volt a levontképzés, melyet az iskolák voltak ugyan kötelesek megszervezni, de a foglalkozások a tanulók szabadidejében történnek. A levontképzés lényegét Klebelsberg így fogalmazta meg: *„Ez végtelenül fontos olyan országban, mint a mi hazánk, ahol nincs általános védkötelezettség, ahol tehát a nemzeti hadsereg nem vállalhatja magára a nemzet egész férfítömegének sportszerű átképzését.”* Klebelsberg többször kifejtette, hogy az iskolát a szellem, a levontmozgalmat a test művelésére szánta. A levontmozgalom később, a harmincas években, a Hóman-féle hadipedagógia térnyerésével

sajnálatos módon egyre inkább militarista szellemben működött, s a háborús készülődést szolgálta, sőt, a hadkötelezettség részévé vált, ami későbbi megítélését nagyban befolyásolta. Az azonban nem vitatható, hogy a huszas években a Klebelsberg által elindított levontmozgalom még nem elsősorban ideológiai célokat szolgált, sokkal inkább a 21 éves korig terjedő férfi lakosság sportéletének megalapozását tűzte ki célul, s e tekintetben pozitív szerepet játszott.

Az iskolán kívüli testnevelés terén Klebelsberg Kuno sportpolitikájának egyik legnagyobb érdeme volt a tömegsport támogatása, kifejlesztése érdekében végzett működése. Itt kétségkívül egyik igen fontos eredmény a sportélet demokratizálása volt. Ezzel kapcsolatos céljait a következőképpen foglalta össze: *„...az így elgondolt testnevelés már nem állott meg a felső tízezerénél, mint korábban a sport, sem a felső százezernél, mint korábban a torna, hanem általános országos ügyvé kellett válnia éspedig kettős irányban. Területileg meg kellett szervezni az egész országban, minden városban, minden faluban, szociális szempontból pedig ki kellett terjeszteni annak minden néprétegére... Így váltotta fel az arisztokrata színvetű sportot és az értelmi középosztály tornáját az általános nemzeti testnevelés.”* A tömegsport, vagyis a miniszter szóhasználatával az iskolán kívüli testnevelés kifejlesztésénél alkalmazta egyik kedvenc elvét, a decentralizáció gondolatát: nemcsak a különböző társadalmi rétegekre kell kiterjeszteni a testi nevelést, hanem annak területi elosztását is egységesebbé kell tenni. Többször hivatkozott arra, hogy bármilyen fejlett is Budapesten a sportélet, az mégiscsak a nemzet egykilenced részére korlátozódik, s ezért mindent meg kell tenni a vidéki sportjának fejlesztéséért is, hisz az ország lakosságának nagyobb hányada vidéken él. A vidéki sportélet megszervezése, fellendítése volt a célja az ország különböző városaiban sorozatban megrendezett testnevelési kongresszusoknak is, melyek közül az elsőt Szegeden rendezték meg 1930-ban. Az itt kialakított elveknek megfelelően indult meg a vidéki sporttelepek széles hálózatának létesítése. Emellett a testnevelési törvény szellemében megindult a vállalati sport (korabeli szóhasználat: cégsport) is, hiszen a törvény szerint minden ezer főnél több embert foglalkoztató üzemnek sporttelepet kellett létrehoznia a dolgozók számára.

A tömegsporton belül egyre szélesebb körben hódítottak a vízisportok, melyek művelésére Klebelsberg kezdeményezésére megépült a margitszigeti sportuszoda (Hajós Alfréd tervei alapján), a szegedi uszoda, a tihanyi vízitelep és még számos más létesítmény. Úgyszintén társadalmi igényt elégített ki a Városligetben felépült műjégpálya is. Ez utóbbi létesítmények azonban már nemcsak a tömegsport, hanem a versenysport céljait is szolgálták.

A versenysportra szintén igen nagy gondot fordított Klebelsberg, hiszen a sportdiplomácia itt valósulhatott meg, s ez politikai szempontból is fontos volt.

„Abban a különleges helyzetben, melybe Trianon következtében kerültünk, a sportnak még fokozottabb a jelentősége.” - nyilatkozott a sport és a politika kapcsolatáról. A versenysport területét egyébként ő maga - a kor szokásainak megfelelően - társadalmi sport néven emlegette. Ide tartozott az egyesületek, szövetségek támogatása, a nagy nemzetközi versenyek lebonyolítása, illetve Magyarország képviselése az olimpiákon. E törekvések jegyében a már

említett létesítmények mellett a sportszövetségek számára felállította a Szövetségek Házát.

1929-ben úgy tűnt, hogy sikerrel jár a Nemzeti Stadion építésére vonatkozó miniszteri törekvés, amikor elfogadta az országgyűlés a megépítésére vonatkozó törvényt, azonban a végrehajtásra már nem kerülhetett sor a válság, s annak kormányzati következményei miatt. Megvalósult viszont az FTC Stadion és a Testnevelés Háza.

Itt említjük meg, hogy Klebelsberg alapította az első magyar állami sportkitüntetését is, a Testnevelési Érmét, melyet időről időre odaítéltek a legkiemelkedőbb sportolóknak.

Klebelsberg minisztersége alatt számos rendezvény erősítette a sportdiplomácia törekvéseit, s ez a kultusztárca komoly áldozatvállalásával járt együtt. Vívó EB, Birkózó EB, Asztalitenisz VB Műkorcsolya VB, Ökölvívó EB zajlott Budapesten ebben az időben, sőt, a FIFA is itt tartotta egyik kongresszusát.

A kultuszminiszter melegen támogatta az olimpiai szerepléseket is. 1924-ben a párizsi olimpián megvalósították a magyar sportolók azt a kitűzött célt, hogy több érmet nyerjenek, mint a Kisantant államai együttvéve. A következő két olimpián egyre nőtt a magyarok teljesítménye, a helyezések száma, 1932-ben már a hatodik helyezést érte el Magyarország a nemzetek összesített versenyében. Utolsó cikkei egyikét épp erről írta Klebelsberg: *„Ha megmondjuk, hogy eredményeink olimpiásról olimpiásra állandóan javulnak, hogy trianoni sorsunkból nagy nemzetekkel mérkőzve vívtuk ki ezt a tiszteltreméltó helyet, akkor Los Angeleszel meg lehetünk elégedve.”* - írja az akkor már hivatalát elhagyott Klebelsberg, aki egyébként 1932-ben megalakította a Magyar Olimpiai Társaságot, aminek haláláig elnöke is volt.

Iskolán kívüli népművelés

A kultuszminiszter iskolán kívüli népművelést szorgalmazó tevékenysége is összefüggött részben a trianoni békeszerződés által előírt leszereléssel. Úgy vélte ugyanis, hogy a hádseregben töltött szolgálati idő jó alkalom volt a felnőtt lakosság műveltségbeli hiányainak legalább részbeni pótlására. E nézetrel lehet ugyan vitatkozni, tény azonban, hogy a leszerelés okán is fokozott figyelmet fordított az iskolán kívüli művelődés szervezésére, ezen belül is elsősorban a felnőtt lakosság körében még mindig jelentős analfabétizmus csökkentésére, illetve a

mezőgazdasági népességet, a tanyak lakosságát megcélzó gazdasági és egészségügyi ismeretterjesztő tevékenységre. Erre a célra államsegélyt is biztosított a tárca. *„...ne felejtjük, hogy Magyarországnak még közel egymillió analfabétája van. Nincs tehát ország Európában, ahol az iskolán kívüli népművelésre nagyobb szükség lenne, mint éppen minálunk.”* Ennek a feladatnak a megoldásakor fokozottan számított a néptanítók szerepére, akik - ahogy arról már korábban szoltunk - a felnőtt lakosság körében végzett munkát is fel kellett hogy vállalják. Nem véletlen tehát, hogy az analfabéta tanfolyamok szervezését is a tanfelügyelő segítségével, tankerületenként oldották meg. Így például a szegedi tankerületben 1928-ban öt analfabéta tanfolyam működött, melyek fenntartását Hübner József, a tankerület népművelési titkára szervezte. Egy-egy ilyen tanfolyam során 20-30 ember tanult meg írni, olvasni, pl. a röszei tanfolyamnak 28 hallgatója volt. Szeged környékén egyébként Rösze igen elől járt az iskolán kívüli művelődés szervezésében, hiszen ezekben az években az akkor még Szeged külterületéhez tartozó tanyaközpontban kultúrház is épült.

Az iskolán kívüli művelődésben nagy szerepe volt Klebelsberg koncepciójában a népkönyvtáraknak is. Arra törekedett, hogy minél több ilyen jöjjön létre, s már az elemi iskolákban hozzászokjanak a gyerekek annak használatához. 1926-ban sikerült erre is pénzt szereznie, amire igen nagy szükség volt, hisz a népkönyvtári hálózat a trianoni döntést követően szinte teljesen szétzilálódott. *„Most nyolcmilliárdot fordítunk arra, hogy Magyarország népkönyvtári ügyét rekonstruáljuk.”* - nyugtázta örömmel, majd megszervezték a kultusztárcaán belül a Népkönyvtári Bizottságot, melynek feladata volt a végrehajtás. Az akció keretében 1555 új könyvtárat hoztak létre a helyi szükségleteknek megfelelően.

A mai értelemben nem voltak nagyok ezek a könyvtárak a 130-250 közötti kötettszámmal, melyet a Népkönyvtári Bizottság megállapított, azonban az adott körülmények között nagy előrelépésnek számított ez is.

A könyvtárügy mellett a könyvkiadás fejlesztését is szorgalmazta, s fontosnak tartotta, hogy a szegényebb néprétegek olcsóbb kiadásokban hozzájuthassanak az

alapvető irodalomhoz. Ennek a törekvésnek köszönhető, hogy az első könyvhét is Klebelsberg miniszterségének idején zajlott le.

III. KAPCSOLATTARTÁS A NYILVÁNOSSÁGGAL

(A tollforgató miniszter)

Napjainkban gyakran és sokféle összefüggésben hallhatunk a „public relations”-ról. Ez a fogalom, mely az üzleti élet, a menedzsment területéről indult hódító útjára, s manapság már igen sok szakterülethez kapcsolódik, egészen leegyszerűsítve közönségkapcsolatot, a nyilvánossággal való folyamatos kapcsolattartást jelent. Gyorsan változó világunkban már nemcsak az üzletemberek tudják, hogy a sikerhez folyamatos tájékozódásra és tájékoztatásra van szükség. A társadalmi nyilvánosság erejét egyre több téren ismerik fel, s fordítanak komoly erőket a megnyerésére, illetve valamely tevékenység népszerűsítésére.

Ha Klebelsberg Kuno kultuszminiszter munkásságát e szempontok alapján vizsgáljuk, azt tapasztal-

juk, hogy munkájának igen fontos része volt ez a fajta tevékenység. Talán nem tűnik szentségtörésnek, ha megkockáztatjuk, hogy ő volt hazánkban a public relations első - igaz, valószínűleg ösztönös - képviselője. Sok egyéb mellett ebben is megelőzte korát: felismerte a nyilvánosság erejét, s céljai eléréséhez minden lehető eszközzel igyekezett azt megnyerni. Ő volt az első a magyar közéletben, aki nemcsak egy szűk szakmai, vagy politikai nyilvánosságot, hanem a széles közvéleményt megszólította. Időről időre fontosnak tartotta, hogy a közvéleményt tájékoztassa, illetve ő maga is tájékozódjék felőle, s ennek alapján igyekeztek munkáját továbbgondolni. *„Ma nem lehet - írja - irányokat és reformokat ráerőszakolni a nemzetre, ha üdvös és hasznos voltuk a közvéle-*

mény be nem látná, ha a nemzet azokat az intézményeket rokonszenvével és szeretetével nem avatná magáéivá, sajtáivá... Ezért járom az országot... hirdetve mindenütt kultúrpolitikai törekvéseim sorsdöntő jelentőségét. Ezért nyúlok gyakran a tollhoz... hogy a nemzeti közvélemény tudatába fel szívódjék annak a nagy kulturális erőfeszítésnek a szükségessége, melynek érdekében nagy áldozatot kell kérnem." Klebelsberg ebben az önvallomásában pontosan megfogalmazta publikációs tevékenységének lényegét, s magyarázatot kapunk arra is, miért érdemel külön fejezetet munkásságának az a része, mellyel a közvélemény megnyerésére törekedett.

Íde kapcsolódik az az előrelátó bölcsesség is, mellyel a kultuszminiszter felismerte a modern tömegkommunikáció szerepét a társadalom, a kultúra alakulásában. Meg is ragadott minden eszközt, hogy ezt a felismerést kultúrpolitikai elképzelési szolgálatába állítsa. A sajtó, a rádió, a könyvkiadás egyaránt stratégiai ágazatnak számított kultúrpolitikájában, ami manapság természetesnek tűnik, de ne felejtjük el, hogy ezekben az években éppen csak megindultak a rendszeres rádióadások Magyarországon. A rádióval nem is volt túl nagy szerencséje, bár időnként előadásokat tartott ott, egy-egy beszédét is közvetítette a rádió, azonban ekkor és még néhány évig a Rádió sokkal inkább üzlet, semmint politikai szempontokat vett figyelembe programja összeállításakor. Sokkal jelentősebb volt Klebelsberg publikációs munkássága, melynek célja részben az volt, hogy tetteit elméletileg is megalapozza, részben pedig, hogy helyesgúgyokról a széles közönséget is meggyőzze. Egy-egy nagyobb vállalkozást megkezdve, vagy befejezve feltétlenül gondja volt arra, hogy az illető ügyet megfelelő propaganda kísérelje. Legtöbbször ő maga ragadott tollat, s írásai rendszeresen megjelentek a napilapok hasábjain. Elsősorban a Pesti Naplóban és a Nemzeti Újságban jelentek meg cikkei, de írt a Néptanítók Lapjába, vagy a Közművelődés című időszakos kiadványba is, sőt a vidéki sajtóban is találkoztunk írásaival, pl. a szegedi Délmagyarország, vagy a Szegedi Szemle lapjain. Mindezzel nem elégedett meg, hanem a napilapokban már megjelent cikkeit, illetve a parlamentben vagy másutt elmondott beszédeit időről időre kötetekbe válogatva könyv formájában is megjelentette. Erre először 1927 tavaszán került sor, amikor az 1916-27 közötti „termést” tette közzé (Gróf Klebelsberg Kuno-beszédei cikkei és törvényjavaslatai). Ettől kezdve azonban minden évben jelent meg újabb kötete, sőt volt olyan év, hogy kettő is. 1928-ban a Neonacionalizmus, 1929-ben a Küzdelmek könyve és a Jöjjetek harmincas évek, 1930-ban az utolsó, a Világválságban. Sőt 1933-ban, már halála után még megjelentették azokat a cikkeket, melyeket a miniszterségről leköszönve továbbra is írt, hiszen nem tekintette befejezettnek a munkát, s remélte, hogy még módja lesz azt folytatni.

Meg kell mondanunk, hogy a mai olvasó számára kissé nehezen befogadhatók ezek az írások. A kor neobarokk stílusának megfelelően Klebelsberg bonyolult szerkesztésű mondatokat alkalmazott, hasonlatait, párhuzamait, vagy éppen a példákat szintén a kor ízlése szerint gyakran vette a történelemből nagyszabású tablókát alkalmazva. Ennélfogva ma már kicsit talán dagályosnak, túlságosan ünnepélyesnek érezzük ezeket a beszédeket vagy cikkeket, bár ezek a klasszikus retorika szabályait figyelembe véve születtek, s képet adnak Klebelsberg szinte hihetetlenül széleskörű ismereteiről, műveltségéről is. A kor elvárásainak természetesen ez a stílus felelt meg, s nem is maradt hatástalan. Mind a képviselőházban, mind a közvélemény köreiből sikerült híveket sze-

rezni kultúrpolitikájának, s ebben nem kis szerepe volt publicisztikai munkásságának, s a közvéleménnyel való folyamatos kapcsolattartásnak. Nem beszélve a késői kutató öröméről, akinek munkáját nagymértékben segítette az a tény, hogy a kultuszminiszter szinte minden munkájával kapcsolatban megismerheti személyes megnyilatkozásait, mint a legautentikusabb forrásokat.

Klebelsberg publikációs tevékenysége nem korlátozódott csak a magyar sajtóra, hanem a kultúrdiplomácia törekvéseinek megfelelően a külföldi közvéleményt is meg kívánta nyerni a magyar kultúrának. Ennek érdekében - általában külföldi látogatójaival összefüggésben is - az olasz, német és más országok sajtójában is közzétette írásait.

Mindezekkel még csak a publicisztikai törekvéseiről szoltunk, nem említettünk olyan kiemelkedő eseményeket, rendezvénysorozatokat, melyek szintén a kultuszminiszter komplex gondolkodásmódját, s a nyilvánosságot megszólító törekvéseit mutatják. Ilyen esemény volt a már többször méltatott országos természettudományi kongresszus, mely a tudományos világot, a magyar társadalmat, sőt az európai közvéleményt egyaránt mozgósítani kívánta a természettudományok magyarországi fejlesztése érdekében. De említhetjük itt a szegedi Dóm tér avatásával összefüggő, szintén az európai nyilvánosságot megcélzó szervezőmunkát is, amikor többnapos ünnepségsorozat reprezentálta a kultuszminiszteri törekvéseket, előtte és utána a szükséges propagandával.

Szeged és a „szegedi művek egyébként is jó példáját adják a nyilvánossággal való kapcsolattartásnak. Az itt elért sikereken jelentős része volt annak, hogy Klebelsberg rendszeresen megszólította a város nyilvánosságát, tájékoztatta azt az elért eredményekről s a következő feladatokról. Elérte azt, hogy a lakosság nagy része a sajtójának érezze a megoldandó feladatokat, s a távolabbi célokat. Ez pedig elengedhetetlen feltétel volt, hiszen a legzseniálisabb terveket sem tudta volna a város ellenében megvalósítani. A tömegkommunikáció rendelkezésre álló eszközeivel igyekezett Szegeden is a nyilvánosságot elérni és meggyőzni. Elsősorban itt is a publikációs tevékenységről beszélhetünk, melynek tekintélyes része szolt a szegedi tervekről, koncepciókról, vagy éppen aktuális helyzetjelentéseket tartalmazott. Klebelsberg azonban nem elégedett meg az országos sajtóban megjelent írásokkal. Jól tudta, hogy a helyi sajtó a helyi közéletben milyen fontos szerepet tölt be. Ezért időről időre publikálta a két legjelentősebb helyi lap, a Délmagyarország és a Szegedi Napló, vagy éppen az ő támogatásával újonnan létrehozott várospolitikai hetilap, a Szegedi Szemle hasábjain is ezeket a dolgozatokat. Gyakran előfordult az is, hogy a helyi szerkesztők egyszerűen átvették, vagy ismertették a fővárosi lapokban megjelent munkát, nyilván egyetértésben a kultuszminiszterrel. Általában is igen jó „sajtója” volt Klebelsbergnek Szegeden, ami egyrészt ugyan kijárt a kor ízlése szerint az országgyűlési képviselő kultuszminiszternek, másrészt viszont tagadhatatlan, hogy személyiségének is része volt ebben.

*

1931. augusztus 18-án lemondott a Bethlen-kormány, s vele leköszönt Klebelsberg kultuszminiszter is. Tervei egy része megvalósítatlan maradt, de remélte, hogy hamarosan folytathatja a megkezdett munkát, ennek szellemében tevékenykedett továbbra is. 1932. októberében azonban váratlanul megbetegedett, s október 11-én meghalt. Szegeden, a Fogadalmi templom kriptájában temették el, 1932. október 15-én.

T. Molnár Gizella

A magyar feltámadás útja

Klebelsberg szegedi programja

Mit tett Klebelsberg Kuno Szegedért? A néhai miniszter sokoldalú tevékenységét bizonyítandó máris ott sorakozik az egyetem, a klinikák, a Polgári Iskola Tanárképző Főiskola - két tanítói internátussal, a ma is ezt a feladatkört ellátó gyakorló iskolával -, a Dóm téri természettudományi kar és a bölcsészettudományi kar épületei a jelenlegi Ady téren, valamint a legendássá váló 5000. népiskolai objektum.

A kerületnyi épület csak a forma. A mögöttük, bennük lévő tartalom nem csak egyetlen város, de az egész ország felemelkedését szolgálta.

Mindezen építkezések mellett Szeged 1926. és 1931. között több mint 21 millió pengőt kapott oktatási célokra, ami a Magyarországon erre fordítható összeg csaknem harmadát tette ki. Ez abszolút értékben is, de az ország háború utáni állapotát vizsgálva még inkább elképesztően nagy összegnek számított.

A kultúra támogatásának témakörében ugyancsak számos nagy horderejű dolog fűződik Klebelsberg nevéhez. Ha csak a Szegedi Szabadtéri Játékok útjára bocsátását vagy a Hősök kapuja ötletének felvetését és megvalósítását vesszük, már hosszú időre feledhetlenné tette nevét a szegediek között.

A magas kultúrát és a népművelés legegyszerűbb formáját is a kulturális paletta egy-egy nélkülözhetetlen színének tartotta. Ezért, bár szívügye volt Szeged ilyen irányú építése, Klebelsberg mégsem élt a nagyváros fejlesztési lehetőségeinek bűvöletében. Nem tartotta elhanyagolhatónak azt a kulturális kisugárzást sem, amit egy tanyai iskola tanítója vagy tanítói jelentettek.

Jól példázta ezt a hattyasi történet, ahol döntően az újonnan megnyitott iskolában tanító házaspár hatására már az első évben megindult a népfőiskolai oktatás, dalárdát és színikört alapítottak, színházlátogatást és filmvetítéseket szerveztek, s a telep egyre aktivizálódó lakói megalapították a Polgári Kört is.

Látva a fejlődést, személyes látogatása során a miniszter óvoda felépítését és artézi kút fúrását helyezte kilátásba, majd teljesítette is hamarosan.

A mindennapok sikerei mögött szakmailag nagyon alaposan kimunkált terv volt, melyet az 1925. november 25-i nemzetgyűlésben vázolt föl a kultuszminiszter, s amely tartalmazta az iskolán kívüli népművelés teljes körét, úgymint: népkönyvtárak, felnőttoktatás, a sport szerepe a népművelési programokban vagy a rádió szerepe az ismeretterjesztésben.

Ahogy országos szinten, úgy a szegedi régióban is részletes gondossággal munkálta ki azt az elképzelérendszerét, melynek elemei valóra válna visszavezették Szegedet arra a helyre, melyre múltja és polgárainak ambíciói alkalmassá tették.

A megvalósított programokon túl kapott a város egy olyan példát is a magyarságot a szellemi élet magaslatán látni kívánó országgyűlési képviselőjétől és miniszterétől, mely véleményem szerint legalább akkora jelentőséggel bírt és hat ma is, mint a városrésznyi építkezés.

Talán a véletlen hozta Szeged és Klebelsberg sorsának összekapcsolását, bár a mondás úgy tartja, hogy mincsenek véletlenek, de tény, hogy a városáért hatalmas áldozatokra képes szegedi polgár mentalitása összecsengett az államférfiével, aki az ország szellemi

felemelkedését tartotta céljának, s a 20-as, 30-as évek válságainak ellenszegülve dacos jövőépítéssel válaszolt a világháború utáni katasztrófális helyzetre.

A Világválságban című írásában ezt írja: „A magyar sors mindig mostohább, mint a többi népeké, ezért a természet erői mellé erkölcsi energiákat kell állítanunk: egy meg nem fékezhető, minden akadályon átívelő nemzeti akaratot. Ez a magyar feltámadás útja.”

Szeged város történelmére nagyon jól illenek ezek a gondolatok. Ha csak a legnagyobb bajokat említjük, akkor is ott volt a török hódoltság. Megyényi területek néptelenedtek el, virágzó települések váltak semmivé. Szeged nemcsak túlélte a nehéz éveket de a vész elmúltával volt ereje ahhoz, hogy korábban soha nem látott hatalomra tegyen szert.

Határa tágasabb lett mint némely itáliai vagy német hercegség. Tán akkora gazdagsággal nem dicsekedhetett mint azok, ám adottságait kihasználva s megtetézve lakói szorgalmával Magyarország második legnagyobb városává nőtte ki magát. Hetven ezres népessége tisztelet parancsolt, fejlődése töretlennek látszott.

Azután a természet néhány óra alatt megálljt parancsolt ennek a sikeres menetelésnek, és 1879. március 13-án az újságok már azt írták, hogy a Szeged nevű város megszűnt létezni. A világ kevésbé makacsabb részén a hír talán igaz is lett volna, de nem itt Szegeden. Igaz, óriási külső segítséggel, de néhány év múltán - mint egy főnixmadár - föltámadt a város. A máig ható előrelátás és hozzáértés csodát tett, de ebben nélkülözhetetlen volt a szegediek keze - munkája és adakozó készsége is.

A századforduló után úgy tűnt, hogy a város sikertörténete folytatódik, de az I. világháború ismét közbeszólt. Tizenkétezer szegedi halott és az egész országot érintő sokk - Trianon - A baj a várost közvetlenül érintette. Az évszázadok során kialakult érdekszféra több mint fele került az új országhatárokra túlra. Virágzó kapcsolatok mentek tönkre, életképes gazdasági és kulturális szálakat metszett ketté a békeszerződés.

Nem tudni egyébként, mi lett volna Szeged sorsa ebben a helyzetben, de tény, hogy ekkor lépett színpadra egy olyan karizmatikus személyiség, aki meg tudta győzni a háború után csak korábbi lehetőségeinek töredékével rendelkező országot arról, hogy szűkös bevételeinek több mint 10%-át az oktatásra, kultúrára kell fordítania, s ennek a fejlesztésnek az egyik fő központja Szeged legyen. Így azután megindultak a pengő milliók a városba.

Klebelsberg jól érezte, hogy megmaradt lehetőségeink közül a kulturális terület az, ahol az ország sikereket érhet el, s ezek az általános felemelkedésnek is feltételei. A sokak által bírált kultúrától való elmélete bizonyos részeiben valóban vitatható nézet volt, csakhogy a gyakorlati megvalósítás egy olyan intenzív kulturális fejlesztéssel járt együtt, ami egy nyersanyagokban szegény, ipari létesítményeitől jelentős mértékben megfosztott, a nemzetközi politikában erősen leszűkült mozgásterű országban - ha a többi nemzettel méltó módon lépést akart tartani - szükségszerűnek is mondható. Márpedig Magyarország nem akart a világ, de legalábbis Európa periférikus államai közé kerülni.

Ugyanakkor, ha itt az élen akartunk maradni, akkor

legalább akkor fejlesztéseket kellett eszközölni, mint versenytársaink tettek. Márpedig ott egyetemi és kulturális központok szép számmal jöttek létre ebben az időben. Hiszen az újonnan létrejött államok is bizonyítani akartak.

Magyarország új határain belül jószerevel - Budapesten kívül - nem maradt olyan regionális központ, mely a határközeli nagyvárosok (Pozsony, Kolozsvár) elvesztését pótolni tudta volna, ám éppen ezeknek a városoknak az elvesztése az oktatásban és a kultúrában is betöltetlen űrt hagyott maga után. A feladatkör betöltésére Szeged és Debrecen látszott legalkalmasabbnak. Elhelyezkedésük, méretük hosszabb távon alkalmassá tette ezeket a településeket a feladatra.

Klebelsberg városunkban volt országgyűlési képviselő, nem meglepő tehát, ha a kultúrát és a tudományt fejlesztve egy általa létrehozott *szegedi*

központot is szeretett volna látni. Ennek eredményeként lett szegedi központot is szeretett volna látni. Ennek eredményeként lett szegedi a Ferenc József Tudományegyetem, majd a fővárosból ideköltöztetett s itt már egyetlen egységként működő tanárképző főiskola. A mű elkészült és életképesnek bizonyult, sőt gyarapodni tudott.

Szeged diákváros lett. A város lakosságát csakhamar egy több ezer fős, újra fogékony, legkorszerűbb tudással felvértezett réteg gyarapította. A fővárossal szemben itt a Dél-Alföldön is kialakult egy ellenpólus. Ez a mai napon már olyan gazdag és szerteágazó oktatási és tudományos életet hordoz, hogy a Budapest mögötti második helyünk megkérdőjelezhetetlen, sőt bizonyos dolgokban meg is előzük azt. (Például az egy főre vetített akadémikusok száma)

Korántsem véletlen, hogy Szent-Györgyi Albert itteni munkájáért érdemelte ki a Nobel-díjat, mint ahogy az sem, hogy a nyomdokain haladó Straub F. Brúnó alkalmasnak találta a várost arra, hogy itt alapítsák meg a Magyar Tudományos Akadémia mára már világhírű Szegedi Biológiai Kutatóintézetét.

Nem véletlen az sem, hogy egy néhány évvel ezelőtt készült tanulmány Magyarország leginkább fejleszhető területei között második helyre sorolta városunkat és környékét. A döntő momentum az a felbecsülhetetlen értékű szürkeállomány, amivel rendelkezünk. Az itt elért sikereket pedig egyértelműen Klebelsberg alapozta meg.

Mire lehet még büszke városunk? A belváros XIX. Század végén újjáépített értékeire. Ez ugyan alapvető

en Lechner Lajos nevéhez kapcsolható, ám ne feledkezzünk meg arról, hogy a világi és egyházi kultúra egymást ösztönző összefonódásának építészetileg gyönyörűen megformált szimbóluma - a Dóm térvégső alakjára Klebelsberg döntő befolyással volt. A tér, ahol a kultuszminiszter végső nyughelye is található, önmagában is művészeit alkotás, de két ugyancsak Klebelsberg által útjára indított vállalkozás emeli fényét. Az egyik a Panteon, mely a magyar történelem számos legendás alakjának szobrát hordozza. A másik a Szegedi Szabadtéri Játékok, ahol a színjátszás szebbnél szebb darabjai szolgálják a kulturáldni vágyók igényeit. És maradjunk még itt a közelben. A közelmúltban adták vissza az ország közönségének Aba-Novák Vilmos nagyságában és művészi értékében is monumentális alkotását, mely a Hősök kapuját díszíti. A reprezentatív városkapu megalkotásának

igénye szintén Klebelsberg Kuno kötődik.

Gondolatai közt - a tudomány és közművelődés kérdéskörében - ott szerepelt a regionalitás is. Ezzel egyrészt Budapest nyomasztó túlsúlyát szerette volna csökkenteni, másrészt pedig azon véleményének adott hangot, hogy a problémát annak keletkezési helyéhez közelebb kell és lehet megoldani. Ennek elősegítésére az országot célszerűen négy kerületre osztotta fel Budapest, Debrecen Pécs és természetesen Szeged központtal. Azt, pedig, hogy ezek a városok valóban betölthessék ezt a feladatot, ésszerű gyarapodásukat is szükségesnek tartotta. Így fogalmazta meg a ma is meglévő Nagy-Szeged koncepcióját, amely 150-200 ezres lakosságával érzékelteti a nagyváros előnyeit.

Mit adott Klebelsberg Kuno Szegednek? Azt, hogy hatalmas lehetőséget tárt a város elé, mellyel úgy gondoltam, éltek is az utódok.

Az lenne illő, ha adományait azzal viszonzoznánk, hogy ismeretsége érje el tetteinek nagyságát. Mi sokat teszünk ennek érdekében Emlékét több mint fél tucat köztéri alkotás őrzi, egy városrészt is róla neveztek el, de még olyan apróságok is jelzik nagybecsülését, mint a Dóm téri zenélő óra rektor figurája, akit róla megmintáztak.

Az utókor figyelmét felkelti az emlékére faragott dombormű örök igazsága: *saxa loquuntur - a kövekbeszélnek.*

Ványai Éva

Varga Máttyás Kossuth-díjas Kiváló Művész, Szeged díszpolgára december 1-én volt 90. éves. Egy nappal később ünnepséget rendeztek tiszteletére a Városháza dísztermében, ahol köszöntötték a szakma és a város képviselői. Este a Szegedi Nemzeti Színházban a szegedi polgárok és színházszerető közönség üdvözölte az idős Mestert. (Képünk is itt készült.) Mi az alábbi tanulmánnyal kívánunk neki további alkotó éveket.

A történelem teret kap

Varga Máttyás évtizedei és a Tragédia a Szegedi Szabadtéri Játékokon

Varga Máttyás a magyar scenográfia kiemelkedő művésze 2000. december elsején töltötte be 90. életévét - Madách sajátos szóhasználatával - e földi „porondon”. Szokás őt a „magyar díszlettervezés doyenjének” is nevezni, méltán, hiszen életkoránál fogva is „korelnöke” eme tisztelt testületnek. De méginkább megilleti Varga Máttyás személyét eme titulus, ha a francia kifejezést elsődleges jelentésében értelmezzünk: „rangidős tag, aki egy testületet a maga személyében képvisel.” Varga Máttyás 10 év híján majdnem egyidős a századdal, 70 év alkotó munka áll mögötte, hiszen 1930-ban Kürthy György igazgató felkérésére a Szegedi Városi Színházban kezdte pályafutását. A budapesti születésű művésznak, a fővárosban és Kolozsvárott eltöltött éveivel mellett Szeged ad majd több periódusban életteret művészi álmai megvalósításához.

1930-32-ben a szegedi kőszínházban díszletfestő és tervező. Egy alig húszéves fiatalembert dobtak be a mélyvízbe! A havi 160 pengőért az elegánsan hangzó tervezői munkán túl, a festőteremben is dolgoznia kellett hajnaltól késő estig, ha az akkori igen szoros színházi tempó, az évi 30-50 bemutató úgy diktálta. Sőt,

szerződésében az elvárható „karkötelezettség” is bennefoglaltott!

Jóllehet 1935-től már a Nemzeti Színház tervezője és scenikai felügyelője lett Budapesten, 1936-tól már újra dolgozik Szegeden is, a Szabadtéri Játékok egyik legfoglalkoztatottabb tervezőjeként. Két periódusban fo-

nódi össze *Varga Mátyás* neve a Dóm téri Tragédia előadásokkal: 1936-39 között, amikor is sorrendben *Janovich Jenő* (1936), *Hont Ferenc* (1937) és *Kiss Ferenc* (1938, 1939) Madách rendezéseinek látványkeretét teremtette meg, majd másodsorra a Játékok újraindulásától, 1959-től kezdődően. *Major Tamás* és *Szinetár Miklós* rendezői elképzeléseihez alkotott emlékezetes díszleteket. Madách drámai költeménye, *Az ember tragédiája* végigkíséri Varga Mátyás tervezői pályáját az 1936-os első, a Játékokra készített tervektől a hetvenes évek közepéig. Amennyiben Varga Mátyás teljes Madách-oeuvre-jét vizsgáljuk, amelyhez Civilizátor és a Mózes díszlettervei is hozzásorolandók, 1936-tól 1986-ig kerek 50 évig jelent meg együtt neve a plakátokon a nagy drámaköltővel. E terveket a budapesti Nemzeti Színházban, a Nemzeti Kamarában, a Városi Színházban (ma Erkel Színház) a Kolozsvári Nemzeti Színházban és a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon és a Szege-di Szabadtéri Játékokon láthatta megvalósított formájukban a közönség.

A kor legnagyobb rendezőgyéniségeihez – *Németh Antalhoz*, *Hont Ferenchez*, *Major Tamáshoz*, *Marton Endréhez*, *Szinetár Miklóshoz* – kapcsolódott alkotótársaként, s e névsor Varga Madách-sorozatának korántsem a teljes listája.

*

A harmincas években, a Szabadtéri Játékok indításakor a Dóm és a csodálatos zárt, arányos tér, amely a remek játszóhelyet és a „csillagkupalás” nézőteret biztosította, a korabeli technikai fejlettség miatt sajátos, szabadtéri művészi módszer kialakulását is eredményezte.

Hont Ferenc, a Játékok egyik megálmodója és rendezője szerint elsősorban a tér nagy méretei miatt – mivel hangerősítő berendezést akkoriban még nem használhattak „a hangzó szöveg hordozta gondolatokat át kellett alakítani olyan látható színpadi alakzatokká, amelyeknek mindig mélyebb jelentést kell hordozniok, hogy sohasem váljanak öncélú látványossággá.” (az ötlet születése - Beszélgetés Hont Ferencel - Dalos László interjúja - film, színház, muzsika, 1973. júl.21.)

A díszlet- és látványtervező feladatának jelentősége ez esetben szükségszerűen felértékelődik, a rendező egyenrangú alkotótársává válik a játékkeret díszletének megtervezésén kívül az előadás látványszimbolikájának, részletfinomságainak kidolgozásában, különböző effektusok kitalálásában, létrehozásában, az egész szcenírozásban meghatározó szerepet vállalhat. Varga Mátyás azért válhatott a „Dóm-tér festője”-vé, - a szegediek nevezték így őt már a harmincas években -, mert a templom és a tér monumentalitása, a hatalmas színpad, a díszletek nagy méretei szárnyakat adtak képzeletének. (V. ö. Lúgosi Döme: *Varga Mátyás - a szegedi Dóm téri színpad festője*. Szeged, 1939.)

1935-ben, amikor a város elhatározta, hogy maga veszi át a Játékok irányítását, körvonalazódott egy olyan elképzelés, hogy a budapesti Operaházra, illetve a Nemzeti Színházra bízna Szeged az előadások kivitelezését. Németh Antal dr. egy olyan nagyszabású Tragédia-koncepciót dolgozott ki, amelynek szcenikai megvalósításában, kivitelezésében jelentős feladat hárult volna a díszlettervezőre. Varga Mátyás ekkor már Pesten a Nemzetiben Németh Antal mellett tevékenykedett, a feladat órá várt. Miben rejlett e nagyszabású szcenikai terv újdonsága? Németh Antal, felhasználva külföldi tanulmányútja során szerzett tapasztalatait,

színháztörténeti tanulmányait, a luzerni passiójátékok mintájára az egész Dóm teret be kívánta vonni a teatralis látványosságba, egymás mellé építve fel a szükséges szintereket. (Németh Antal: *Új színházat! Tanulmányok* Bp. 1988. Szerk. Koltai Tamás pp. 450-451).

A Dóm előtt felépített hármas tagolású misztérium-színpadon kívül, amely az induló befejező szintereket adná, 350 méter hosszúságban, „*mintegy mágikus gyűrűbe fogva a nézőket*” sorakoznának a különböző szinterek, Ádám és Éva álomútja a jövő felé. Varga Mátyás óriás forgónézőteret tervezett, e köré áldotta középkori mintára a plasztikus szimultán színpad építményeit, a Tragédia Egyiptomát, Athénját, Rómáját stb. az elképzelés szerint e nézőtér hatalmas tribünjét körívpályán elektromozdony forgatta volna. Németh Antal grandiózus tervét, amelynek költségeiből csak a forgó nézőtér 120 ezer pengőt emésztett volna fel, a város pénz hiányában nem fogadhatta el. Jóllehet e „plasztikus színpad” állandó építményeivel nem csupán a Dóm teret tette volna a Tragédia színterévé, e Szegedet is a drámai költemény állandó játszóhelyévé, „Madách városává” avatta volna, növelhette volna idegenforgalmi esélyeit. A Varga Mátyás által tervezett plasztikus modell, bár nem szolgálhatott élő előadás keretétül, nem valósulhatott meg, mégis nagy elismerést hozott alkotójának, sikert aratva Európa számos nagy városának színpadművészeti kiállításán, 1936-ban Bécsben, majd Münchenben, Hamburgban, Frankfurt am Mainban.

A város végül *Janovics Jenőt* bízta meg az 1936-os játékok Tragédia előadásának megrendezésével, aki bár nem gondolkodott bonyolult, drága, egyedi szcenírozási megoldásban, de Varga Mátyás személyéhez ragaszkodott. Rendezése az előző évek sikeres megoldásait veszi át némi módosítással, azaz „folytatja a kialakult hagyományt”, amely az elmúlt 3 év alatt, 1933 óta rögződött, melynek lényege: a Dóm előtti teraszon tagolt emelvény és lépcsőrendszer, jelzett plasztikus díszletelemekkel, a háttérben kifeszített hatalmas vászon, amelyre évről évre más és más - elvontabb vagy realiztikusabb színpadképeket vetítenek. Németh Antal megítélése szerint ezzel a módszerrel a Dóm tér „páratlan térszínházi lehetőségeit” nem aknázza ki a rendező, mert az állandó alapszínpad változó vetített háttereivel, „kisebb nagyobb statisztériával körített szélesvásznú”, de voltaképpen mégis hagyományos, jóllehet óriásira felnagyított színpadon zajló előadás. (Németh Antal: *Egy emberöltő Az ember tragédiája szolgálatában*. In: *Új Színházat!*)

Varga Mátyásnak tehát az 1936-os díszlet-elképzelését Janovics hagyományos, a látványos külsőségeket favorizáló koncepciójához kellett hangolnia. Az 1934 óta használatos, hatalmas félörvű vászonra vetíti a jelenetek háttereit ő is, az adott alapkoncepció csak részletfinomításokra nyújt lehetőséget.

Az ember tragédiája 1936-ban augusztus 1-2-án és 4-én, összesen háromszor került színre. Ádám szerepét a Játékokon már kipróbált, ismert művész, *Lehotay Árpád* alakította, *Lánczy Margit* személyében azonban új Éva mutatkozott be. A bemutatót, aug. 1-én és 2-án *Kiss Ferenc* alakította Lucifert, az utolsó előadásban pedig *Táray Ferenc*. A korabeli kritikák, előadásleírások érthető módon nem sok újat fedeznek fel az 1936-os előadásban, összevetve az előző évek színészi alakításával.

A rendezés is a múlt sikeres megoldásait, elgondolá-
sait vitte tovább mint már említettük. Többet időznek
egyes írások az előadás fény- és hangeffektusainál, ame-
lyek megálmodásában oroszlánrésze volt a fiatal Varga
Mátyásnak. *Lugosi Döme* meglehetősen impresszioná-
lónak találta az előadás kezdetét, amely egyben az
1936-os szabadtéri előadásorozat megnyitója is volt:
*„Az előadás előtt megszólaltak a harsonák, a reflektó-
rok megvilágították a fogadalmi templom tornyain lé-
vő keresztek, a színpadra helyezett triposz lángjai
felgyúltak, a színpad kivilágosodott, s Pálffy József dr.
(polgármester) a közönség elé lépve egy perces emlék-
beszéddel hódolt Klebelsberg Kunó gróf, a Dóm-téri já-
tékok megteremtője emlékének”. A „revüszerű, filmre
emlékeztető külsőségekkel” színpadra állított Tragédia
díszletképei közül legnagyobb hatást a Londoni szín te-
metői jelenetével ért el a tervező, „melynek költői han-
gulata új távlatokat nyitott meg a Tragédia közönsé-
ge előtt. Az itt alkalmazott csodálatos világitási hatá-
sokkal a szcenírozás költőibbé tette a jelenetet az ed-
digi elképzeléseknél és valósággal a közönség szeme
előtt tűntek el a sírba omló alakok a temető kék fényű
kódében”. (Lugosi Döme: A Szegedi Szabadtéri Játékok
története 1931-1937 Bp. 1938. p. 63.)*

Meggondolandó, hogy ismétlésnek, vagy kialakuló
tradíciónak tekinthetjük-e a Tragédia évenkénti színpa-
dra állítását. A város vezetősége azonban 1936 óta
saját erejéből teremtve meg a Szabadtéri Játékok
anyagi alapjait úgy határozott, hogy „immár tradíció-
nak kell tekinteni Az ember tragédiája Dóm-téri elő-
adását és minden évben elő kell adni újabb és újabb
rendezői ötletekkel gazdagítva”. Egyben állást foglal-
tak az elkövetkező évek műsorpolitikájának kialakításá-
ról, határozottan kinyilvánították, hogy „a Dóm-téri
színpadon ezentúl, kizárólag csak magyar szerzők
munkáját mutassák be!” (V.ö. Lugosi Döme: A Szegedi
Szabadtéri Játékok története 1931-1937. P. 65.) Pálffy
József dr. polgármester 1937-es, 7000 ember előtt el-
mondott szabadtéri évadnyitó beszédében így fogal-
mazta meg a Játékok művészi törekvéseit:

*„Ünnepi fény ez, - mondotta - de nem hivalgó, nem
léha szórakozások fényes, hanem a nemzeti kultúra
józan, tiszta világa, melynél látunk és láttatunk, aho-
gyan a sorsközösségben, mint egyetlen család a jelen
fájdalmában és jobb jövő reményében egybeforra-
dunk.”* Hálás kegyelettel emlékezett meg Klebelsberg
Kunó grófról, aki „nem Szegednek, hanem az egész or-
szágnak építette ezt a grandiózus színpadot. Mi csak
a végrendelet végrehajtói vagyunk, amikor az ő el-
gondolása és akarata szerint egy évben egyszer talál-
kozóra hívjuk ide az ország minden részéből magyar
testvéreinket, hogy hitet, erőt, önbizalmat merítsünk
egymás tekintetéből, kézfogásából, a magunk erejé-
nek mérlegeléséből”.

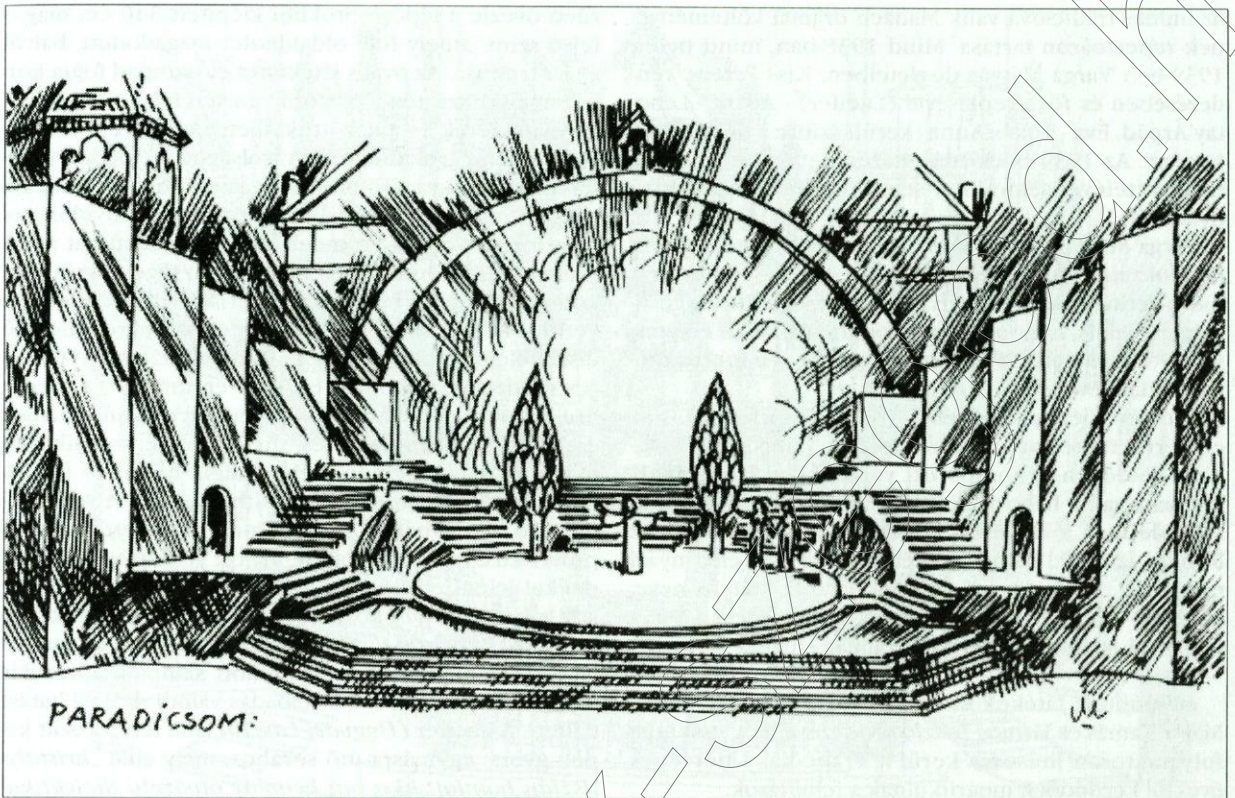
1936-ban a három bemutató - Madách: Az ember tra-
gédiája, Herczeg Ferenc: Bizánc, Kacsóh Pongrác: Já-
nos vitéz - jól mutatja azon törekvéseket, hogy sajáto-
san „magyar Salzburgot” szeretne a város a Dél-Alföldön
megteremtteni. 1937-ben négy darab színpadra áll-
ítását tervezik: az előző évad három repertoáron tar-
tott magyar műve mellé, szegedi szerző, *Berczeli An-
zelm Károly*: Fekete Mária című misztériumát tűzik
másorra. Míg 1936 mindhárom szabadtéri bemutatóját
Janovics Jenő jegyezte rendezőként, addig 1937-ben
gazdagodik a művészeti vezetés, Janovics mellett meg-

jelenik Hont Ferenc, Sziklai Jenő, Táray Ferenc neve is.
A változásban az állandóságot Varga Mátyás képviseli, ő
a díszlettervezője mind a két nyári évad összes bemuta-
tójának.

1937-ben Hont Ferenc másodsorra állította színpa-
dra Madách remekművét. Köztudott, hogy 1933-ban
Hont Ferenc volt a Tragédia első szabadtéri előadásá-
nak rendezője, amikor is mostohább körülmények kö-
zött, fiatalos tapasztalatlansággal, de helyes érzékkel és
lelkesen állt az ügy szolgálatában. Hont legfontosabb
munkatársa akkor *Buday György* grafikus, díszletterve-
ző volt. 1937-ben kiforrott művészi gondolatokkal és
elképzelésekkel vitte diadalra Madách drámai költemé-
nyét. A rendező alkotótársa, a madáchi gondolatok
megjelenítésének, a játék keretének megálmodója
1937-ben Varga Mátyás lett. Elfordulva a Paulay-féle ha-
gyományoktól Madách eredeti szerzői utasításához for-
dult vissza az alkotópáros. A rendezői koncepció és a
látványterv egyaránt azt hangsúlyozta, hogy a Tragédia
ún. „történelmi jeleneteinek” távolról sincs reális törté-
nelmi jellege, vagyis „*Madách Imre a misztikus-szím-
bolikus keretbe nem akart valóságos, történelmi ese-
ményeket ábrázoló jeleneteket beállítani, minden kép
történelmi kritika, az ember reménytelen küzdelmé-
nek egy-egy oldalról való megmutatása, az irányító
szempont nem a történelem, hanem a poézis, a filozó-
fia.*” (Thury Lajos kritikája, Új Magyarország, 1937. aug. 1.)

Hont elgondolása szerint Lucifer nem annyira az
emberiség rontó szellemét, örök ellenségét játssza
majd színpadán, sokkal inkább afféle „rendezője” lesz a
„nagy játéknak”: vezet, megmutatja, hogyan küzd az
ember minden történelmi koron át, és hova vezet ez a
küzdelem. Hont Ádám álomlátását hangsúlyozza, a
mozgalmas, kavargó lidércnyomásos álom monumen-
tális, szabadtéri színházi keretét Varga Mátyás teremti
meg. Minden időben Az ember tragédiája első három
színének, jelenetének színpadra állítása állítja a legne-
hezebb próba elé a színházi alkotókat, s a megvalósítás
mikéntje mond el legtöbbet koncepciójukról. *Vér
György*, a Pesti Napló kritikusának az 1937-es előadás-
ról írt beszámolójából idézünk: „*A legmegkapóbb és a
képzelet legjobb játékát mégis a mennyország színpa-
di képe hozza.*” A rendező itt eltekintett az eddigi be-
vált megoldásoktól, ahol a színpadi lépcsőrendszeren
helyezkedett el az égi kar a mennyei hierarchia szerinti
csoportosításban. Varga Mátyás ehelyett hármas tago-
zású Jákob lajtorját épített „(...) egy roppant lépcső-
háromszöget, amely tömegével betölti a színpad kö-
zépső terét és amely a templom keresztjei fölött csillo-
gó felhők felé vezet. - Az égi lajtorja legmagasabb pla-
tóján Lucifer áll, azonban Lucifernek csak akkor kell
leszállnia a második hely magasából, amikor a kiüze-
tés megtörténik és az égi ítélet elhangzott. Nagyszerű
kép, ahogy a Tagadás szelleme dinamikus erejével
örök bukásra rendeltetik, lejjebb és lejjebb száll az égi
lépcsőn, a felhők közül a föld felé, ugyanakkor az an-
gyalok feljebb és feljebb emelkednek az Úr dicsősége
felé.” (Pesti Napló, 1937. Aug. 1. - *Vér György* kritikája
az előadásról.)

Varga Mátyás háromszögű hatalmas építménye nem
csak szellemében új, de látványban is nagyszabású ké-
pet tárt a néző elé. Nem újkeletű a Tragédia előadásá-
nak történetében az útkeresés, hogyan lehetne össze-
kötni, átvezetni az egyik szint a másikba, hogyan lehet-
ne a részletek kidolgozása mellett az egységes folyama-

A Paradicsom - 1960

tok, a művészt érzékeltetni a színpadon.

Különgöző vizuális és akusztikus megoldások születtek meg az idők folyamán, neves zeneszerzők komponáltak kísérőzenét, híres karmesterek vezényelték ezeket, vagy maguk is kísérőzenéket állítottak össze a Tragédiához mint *Fricsay Ferenc, Vaszy Viktor. Dr. Németh Antal* az 1935-ös rádióváltozathoz (Az első rádióbemutató 1935. Dec. 2-án volt a Magyar Rádióban) Szabó Lőrinc költőt kérte fel olyan rövid költemények megírására, amelyek a kísérő zene hangulati átköltései mellett, minteg „áthidaló versekként” megkönnyítik a hallgató eligazodását az egyes jelenetek között. (Koltai Tamás: A tragédia hangjátékként és lemezen, In: Az ember tragédiája színpadon p. 55., illetve Németh Antal fent idézett tanulmánykötetének 453-454. Oldalain.)

Hont koncepciója a drámai költeményben is oly fontos szerepet játszó tömeg jelenlétével, mozgatásával jelzi a váltásokat. Varga Mátyás díszletei monumentális helyszínek teremtének, tág mozgásteret nyitnak a táncosoknak, s a le-felvonuló tömegnek. Nem célunk elidőzni sem a színészvezetésnél, sem annál a témánál, hogy a három főszereplő alakítása - *Kiss Ferenc* (Ádám), *Tőkés Anna* (Éva), *Törzs Jenő* (Lucifer) -, milyen sajtóvisszhangot váltott ki, hiszen itt térnek el legjobban a beszámolók, főként Törzs Jenő Luciferje osztotta meg erősen a véleményeket. Sokkal izgalmasabb számunkra Hont koncepciójában a tömegek játéka, a félfokozott, felnagyított méretek és az a „szociális vetület” (Vér György), amely mindig kísérő árnyékot húzódik meg az egyes képek alatt. Varga Mátyás olyan színpadi tereket, járásokat biztosított, hogy a zenekíséretre (Fricsay Ferenc összeállítása) ki- és betóduló tömeg, a színpad külső alsó szegletéből, a vetítőépületek mellől illúziókeltően jelenhessen meg, tűnhessen el. Ugyanis „(...) az egyes képek közeiben dolgozó, munkás cso-

portok jelennek meg, a földművelés, a kézművesség és a gyáripar jegyében, s hol mint rabszolgák, hol mint jobbágyok, máskor mint gyári munkások szimbolizálják a következő képeket, - különböző korok elnyomott néptömegeit”. (Pesti Napló, 1937. Aug.1. Vér György beszámolójából)

A tömegmozgatás jelentést hordozó virtuális mozzanatai mellett a második, 1937-es Hont rendezés még egy látványtervi újítást hozott: Varga Mátyás vetített hátterei most már nemcsak a kor és a történelmi hely hangulatának változásait érzékeltetik, oldják meg gyors, ügyes technikával, hanem filmszerű hatáselemeket is felhasználnak. Minden kép előtt megjelenik a forgó földtömeg és a földgömbön zászlócskával megjelölve a város, az ország, ahol a következő jelenet játszódik. Rendezői óhajra Varga térképet, feliratot is vetít a színpad fölé, ha kell... A korabeli kritika ez esetben már didaktikusnak ítéli Hont vizuális magyarázatát: „(...) még jobban magyaráz” az élményt várónézőknek, „holott nem a felírás, de a képek hangulata magyaráz meg mindent ebben a nagyszabású világgömbben. A film felirata kapott itt helyet, felvonásokat jelezve a színpad költészete fölött.” (Vér György kritikája, Pesti Napló, 1937. Aug. 1.) Mindazonáltal Varga Mátyás díszlet- és festőművészlől 1937-ben is nagy elismeréssel emlékeztek meg a napilapok, kiemelve, hogy színpadképeiben össze tudta egyeztetni a madáchi sugallatot a rendező elgondolásaival, művészetével úgy nyújtott illúziót a nézőknek, hogy figyelembe vette, kiaknázta a szabadtér adottságait is.

A Szegedi Szabadtéri Játékok első fejezetét, vagyis a két világháború közé eső, 1931-től 1939-ig tartó szakasz történetét tovább tanulmányozva kitűnik, hogy a hátralévő két évadban folytatódik az előbbieken felvázolt következetes műsorpolitika, s ennek jegyében

az immár tradícióvá válik Madách drámai költeményének repertoáron tartása. Mind 1938-ban, mind pedig 1939-ben Varga Mátyás díszleteiben, Kiss Ferenc rendezésében és főszereplésével (Lucifer) - Ádám - Lehotay Árpád, Éva - Tőkés Anna - került színre a drámai költemény. Az 1939-es előadás szereposztása az epizodisták kivételével semmiben sem különbözött az előző nyáriétól.

Varga Mátyás, „a Dóm tér festője” ezúttal a templom homlokzata előtt felépített ívre a bevált vászon helyett túllre vetíti a háttérre, melynek finom sejtelmessége alkalmas arra is, hogy a vetítés mögött állandóan éreztesse a Dóm bejáratát, a rendezői koncepció e fontos dramaturgiai pontját.

Ezt követően a történelem írja a műsorrendet, s az emberek tragédiai a hadszínpadon, harckocsik szaggatva földeken, lebombázott városokban játszódnak. De nemcsak a háború közelségében hallgatnak a műsárok, de még jóval utána is. Húsz évig szünetelnek az ünnepi játékok, de az újraéledés 1959-es, első nyári évadának plakátjain már feltűnik Varga Mátyás neve, aki 1959-től ismét állandó tervező-művésze lesz a Dóm-terti produkciók jelentős hányadának.

*

A felújított Játékok első évtizedében két rendező, Major Tamás és Vámos László rendezéseiben, csaknem folyamatosan műsorra kerül a Tragédia, a hetvenes évektől kezdődően megrikulnak a felújítások.

Major Tamás rendezésében 1960-ban létrejött produkció, amelynek díszlettervezője Varga Mátyás volt, három évig maradt (1960, 1961, 1962) a Szabadtéri műsorán.

A budapesti Nemzeti Színház művészeinek részvételével létrejött előadás másik érdekessége, hogy a rövid időre korlátozódó nyári szezon után 1960 októberében a Nemzeti Színházban is színre került a szegedi előadás közzínházra szűkített változata. Mint repertoárdarab a nemzet első színházában élte meg éveken át igazi életét, sőt Major eme rendezésében érte el a Madách mű 1963. április 7-én ezredik előadását a Paulay-ösbemutatótól számítva.

Major szabadtérre tervezett, de közzínházban is adekvát rendezésének feltűnő sikerét a kor ideológiájához simuló értelmes nagyban elősegítette. Molnár Gál Péter Rendelkezőpróba című könyvének Major Tamás cirkusza című fejezetében így summázza Major koncepcióját: „Ez nem lapos színpadra állítás volt, hanem Major véleménye a műről. Major megtette hozzászólását a majd-évszázados vitához, s ez a hozzászólás marxista értelmezésű volt.” Természetesen Major nagyvonalú profi munkát végzett, komplex módon beépítette koncepciójához mindazt, amit az elődök elképzeléseiből használható ötletnek vélt: így a Hevesi-Oláh rendezéséből a misztériumszerű felfogást, Hont 1937-es Tragédiájából Lucifer játékmesteri szereplését...

Nem véletlen, hogy Major a nagy szakmai tudással és gazdag szabadtéri tapasztalattal rendelkező Varga Mátyást kérte fel az előadás látványkeretének megteremtésére, scenirozására.

Varga Mátyás az előadás alapdíszletében a görög színház és a misztériumszínpad olyan kombinációját hozta létre: ahol Menny, Paradicsom, Paradicsomon kívüli vertikális, hármas tagozódását is tökéletesen megvalósította. A középső ovális játékeret amfiteátrumsze-

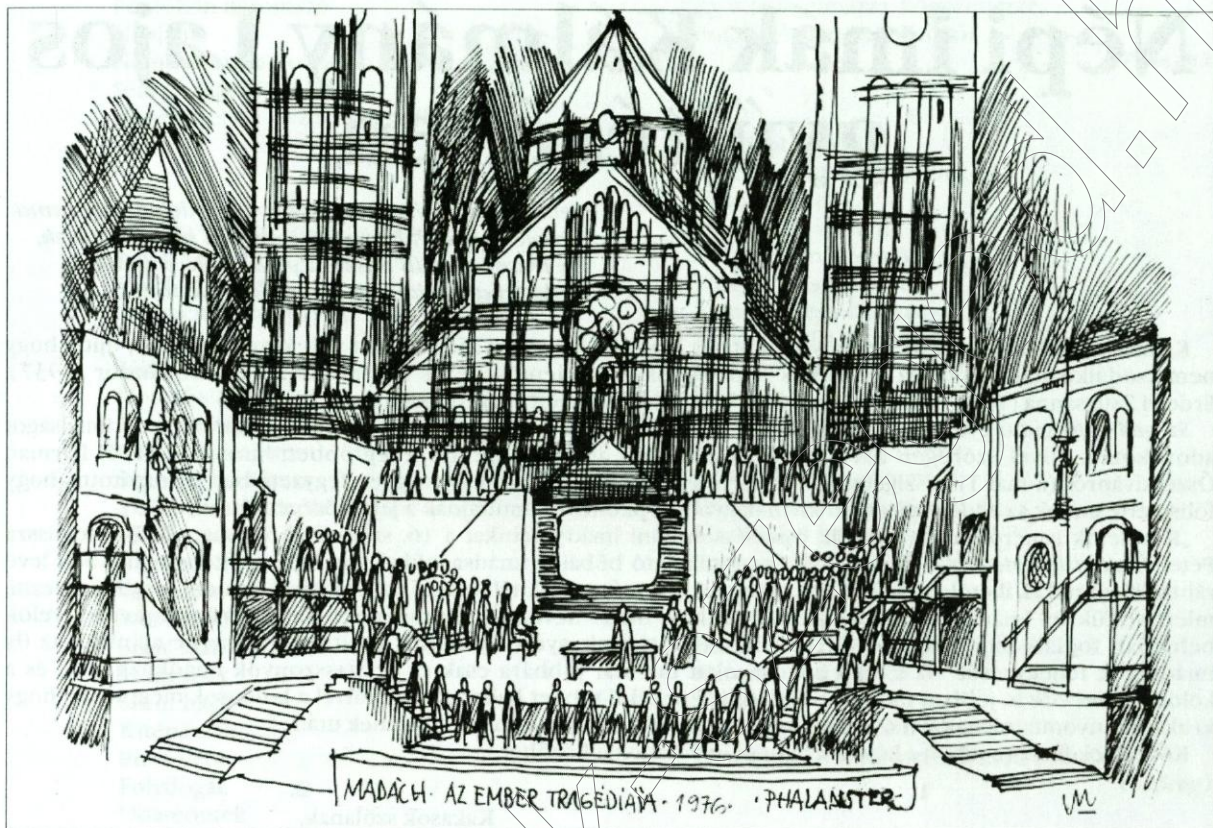
rően övezte a lépcsősorokból kiépített 340 cm magas felső szint, amely fölé oldaldíszlet magadodott, balról az Úr trónusa. Az ovális játékeret előszínpad fogta körbe, amelyre szintén lépcsősor vezetett fel.

A játékeretek és a közöttük, illetve eléjük épített lépcsősorok megrövidítették a távolságot, így módon dinamikus váltásokra alkalmas mozgásteret hoztak létre. Az egész színpad totális bejátszása pedig rendkívül imponáns méretű tablók, tömegjelenetek kialakítását eredményezte. A Dóm előtt, mintegy az egész színpadi konstrukció háttérét alkotva, 18x18 méteres felületen vetített kép egészítette ki az egyes színekre jellemző díszletelemeket. Major csak 500 sort húzott a 4100 soros eredeti szövegből: a csillogó eredményt, a három óra tíz perces tartamú, szédületes tempójú előadást csakis ilyen sallangmentes, dísztelen, de scenikailag mégis lenyűgözően sok lehetőséget biztosító monumentális díszletkeretben valósíthatta meg. A rendező-tervező alkotópáros Ádám álmainak füzérét kontrapunktikusan egymás mellé vágott filmsnitt-szerű képekkel jelenítette meg. A szokásos színpadi átdíszítések, a kényszerűen közbeiktatott szünetek következtében apró képekre, történelmi tablókra, drámaiatlan, világtörténelmi revüre szerte hullott színpadi ábrázolás helyett, a szegedi 1960-as előadás valódi drámai hatást keltett. A Lucifer (Ungvári László) által felvarázsolott képek gyors, egymásra ütő sorához, mely által „kristálytisztán bomlott ki a mű kemény ötvözetű dialektikája”, szervesen kapcsolódott Ádám jelenetről jelenetre paradicsomi kosztümben történő továbbvándorlása.

Major megerősítette Éva szerepét (Lukács Margit) az Ádám-Éva-Lucifer triász „dialektikus egysége” értelmezés, a „derűs, optimista végkicsengés” felfogás is ezt az eljárást követelte meg: „(...) Élni szép, élni érdemes, és érdemes új küzdelembe indulni” - vallja Éva már pusztán léteivel is. „(...) az Ádámmal egygyé forrott Nő hordja magában az optimizmust, a biztatást, ő egyesíti magában az idealizmust és a materializmust”. (Molnár Gál Péter: Major Tamás cirkusza.

Major koncepciójának talán legjellemzőbb részlete az Úr (s nem az Úr hangjának) szöveghű madáchí megjelenítése. Varga Mátyás a színpad centrumától balra, a fenti szélső emelvényre helyezi a trónust, amelyen az Úr (Bessenyei Ferenc) Michelangelo Mózes szobrához hasonló maszokban és öltözékekben jelenik meg. Az aszimmetrikusan szerkesztett színpadi kép nyilvánvalóan a rendezői koncepciót hangsúlyozta, mely szerint (...) az „Úr (...) nem zsarnok Égi Fejedelem”, de a mozgó anyag jelképe „(...) a Világ megtestesülése Madách mitikus antropomorfizmusában” (Ugyanott, illetve idézi Koltai Tamás: Az ember tragédiája a színpadon p. 218.) A rendezés, amely megfosztani igyekedett az előadást a mű hangsúlyozottan meglévő keresztény jelképeitől, nem csupán a teret pregnánsan uraló Dóm látványától véli elterelni a figyelmet a Menny aszimmetrikus beállításával, de új hangsúlyokat keres az egyes színek karakteresebb realizálásában. A Római szín végén a Megváltó felmagasuló keresztje helyett több kereszt is vetül a háttérre, a rabszolga vértanúk mártíromságát jelképezvén.

Varga Mátyás 1960-as Tragédia díszletterve jellemző módon manifestálja a művész ars poeticáját: „A színpadképnek mindig alázatosan kell szolgálnia a művet és a rendezői elképzelést, harmonikus mozgásteret kell teremtenie, vizuális élményt kell sugallnia és gon-

A Falanszter - 1976

dolatilag segíteni kell e művet" (Film, Színház, Muzsika 1973. júl. 21. Dalos László interjúja: Varga Mátyás - Madáchtól - Madáchig.)

Így történt ez az újraindulás utáni hetedik, a *Szinetár Miklós - Félix László* társrendezésében színpadra állított Tragédia előadás esetében is, amely egyben Varga Mátyás utolsó Madách-tervezése volt a Játékokon.

A Tragédia 1976 júliusában bemutatott változata a fiatalok drámája. Szinetár Miklós a fiatal nemzedék külső-belső küzdelmét, életcélkeresését, életmód- és eszmévalasztását kívánta a Tragédia színpadán kihangsúlyozni. Ádám (*Hegedűs D. Géza*), Éva (*Bánsági Ildikó*) és Lucifer (*Lukács Sándor*) a színpadon köszáló farmeres, hátságos fiatalok tömegéből válik ki a darab elején, hogy a történelmi utazás végén, tapasztalataik birtokában visszaolvadjon közéjük.

A spontaneitás látszatát sugalló játékkeret, a megfiatalított főszereplőknek a rendezői korból, 1976-ból induló töprengő útkeresése, Varga Mátyást is arra inspirálta, hogy ennek az előadásnak a díszlete, mintegy a valóság folytatásaként szervesen simuljon a természetes környezetbe. Épp ezért az 1976-os Tragédia alapdíszlete szinte a Dóm teret övező klinker-téglás épületek meghosszabbításaként van jelen a színpadon, melynek háttércentrumában maga a templom a záróelem. Varga Mátyás, akinek leggazdagabbak a tapasztalatai a szabadtéri szcenírozás lehetőségeiben, aki remek stílusérzékkel rendelkezik, nagyon is érzi az új hangsúlyokat. Nem megjeleníti, ábrázolja a helyszíneket és korokat, beéri jelzesszerű földíszítésükkel. Nem illúziót akar kelteni! A festett paradicsomi fák édenkertiekénti elfogadása végülis ezen a színpadon, ebben a játékfelfogásban közmegegyezésen s nem illúzió alapszik. (V. ö. Népszabadság, 1976. Júl. 30.,

Az ember tragédiája a szabadtéren... Molnár G. Péter írása)

*

Összesen tizenkétszer díszletezte Varga Mátyás Madách Imre: Az ember tragédiája c. művet, ebből öt különböző rendezésben a Szegedi Szabadtéri Játékon teremtette meg a halhatatlan remekmű méltó keretét, melynek segítségével nyolc nyári évad nézőit sikerült áttemlnie a hétköznapokból a színpadi költészet világába.

Varga Mátyás szívéhez mindig is közelállónak érezte a Dóm téri csillagkupolás színházat. Sokszor, sok helyen nyilatkozott róla. 1973 nyarán, épp Madách-mű, a Mózes szcenírozásának idején így összegezte tapasztalatait: „Sokan féltették a színház varázsát a Dóm tér hatalmas méreteitől. De a nagyméretű színpad és nézőtér: csodát varázsolt Rerich Béla épületei közé. A látvány lenyűgözi a közönséget (...) Az ember tragédiájának képei ezen a színpadon kitérnének. Kapcsolatot tudnak teremteni a végtelen világgal. A történelmi képek teret kapnak.” (Varga Mátyás) A díszlet, a színház a múltó művészet. Az előadás csak néhány néző emlékezetében él tovább, a díszletet elbontják. Az előadásokról készült elemzés, kritika, a díszletekről készült rajz, fénykép őrzi a szünet nélkül múltó, változó időben nyomaikat, s szembesíti velük a későbbi korok gyermekeit.

Nem láthatjuk a maguk érzéki valóságában ezeket a hajdani előadásokat. A megőrzött díszletrajzok is funkciójukat veszítik, inkább képzőművészeti alkotásként szemléljük őket, egy színházi ember tökéletes álmaiként nagy írók, költők műveiről. Varga Mátyás díszletképci meggyőznek bennünket, az élő színházat varázsolják eléink!

Gyémánt Csilla

Népi imák Kálmány Lajos gyűjtésében

Nem kaptam lehetőséget, hogy az Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére készülő emlékkönyvben szerepelhessek, így írásommal itt köszöntöm a nyolcvanadik születésnapját január 10-én ünneplő tudóst.

Kálmány Lajos a magyar népköltészeti kutatás klasszikusa. Annyi mindenben volt kezdeményező, újító, hogy nem csodálkozhatunk, ha az archaikus népi imádságok jelentőségét is fölismerte, és Bálint Sándor (1937), Erdélyi Zsuzsanna (1974) meg Polner Zoltán (1978) előtt közölt Szeged vidéki népi imákat.

Szeged népe című gyűjteményének *Szeged vidéke népköltése* alcímű 3. kötetében tizenhárom ilyen imádságot adott közre. Mivel Szőregen három évig volt káplán, innen gyűjtötte a legtöbbet: hetet. Deszkról hármat, Ószentivánról (a mai Tiszaszigetről), Térvárról és Törökkanizsáról egyet-egyet. Jegyzeteiben bizonyította, hogy fölismerte ennek az addig figyelmen kívül hagyott népköltészeti műfajnak a jelentőségét. Ezt írta:

„Kincseink ismerői tanulva fogják összehasonlítani imádságainkat a 16. századból fentmaradt, Bornemissza Péter *Ördögi kísértetekről* [című] művében található bűbajos imádságokkal; továbbá gyűjteményünkben levő ráimádkozóinkkal, illetőleg ráolvasóinkkal s ezeknek más népeknél lehető változataival, és nem fogják kérdezni, miért vettük fel imádságainkat gyűjteményünkbe, miért nevezzük kincseknek? Nincs terünk e helyen velök behatóan foglalkozni, ezt máshol tesszük meg, itt csak nyelvünkünk gyűjtői felhívásunkba ajánljuk az ily imádságok feljegyzését. Az e fajta imádságokat ma már jobbra csak az öregasszonyok imádkozgatják, és a koldusok *éneklik* is, jobban mondva: *dúdolják*. Énekelni többet hallottam, de mivel a koldusok megtudták, hogy ki akarom nyomtatni, nagyon óvatosak voltak, s így csak ezt jegyezhettem le ének után...”

Kötetének főszerzőjében a következő népi imádságokat közölte:

1.

Kimönvén szép Jézus
Paradicsomkertbe,
Hogy háromat lépven
Möglátják a zsidók,
Utána futának
Botokká lándsákká
Kergették, bevitték
Pilátus házába,
A nat törvénházba,
Ottan azután nagy
Kínokká kínozták,
Szentsegős szent kezit
Vasszöggel luggatták,
Szentsegős szent fejit
Tövissé koronászták.
Möglátja Szüzannyja,
Ó, fiam, szent fiam,
Szentsegős szent lábod
Vasszöggé lukatják,
Szentsegős szent fejed
Tüvissé koronászták.
Ó, Szüzanyám, dajkám,
Nem ögyebeké:
A szövényöké,
A boldogoké.
Aki ezt emondja
Háromszó napjába,
Nem hagyom
Purgátérijumba,
Hanem beviszöm
Atyámnak házába,
Vélem uralkodik
A paradicsomba.

(Ószentiván)

2.

Kakasok szólanak,
Máriát kiáltnak:
Kěj föl, Mária,
Kěj föl, Mária!
Mögfogták Krisztus urunkat,
Kínzó házbul kínzó udvarba vitték,
Oszlophon kötötték,
Dárdát ódalába verték,
Tüvis koronát a fejibe tötték,
Ahun écs csöp vére elcsöppent,
Az angyalok fölszödték,
Aranytányérba tötték,
Boldogságos Szüz elébe lötötték;
Aszonta a Boldogságos-Szüz:
Aki eztet este háromszor elmondja,
Úgy mögírgalmazza, kögyelmezze,
Mint mai születött gyermeköt.

(Szőreg)

3.

Kěj fő, Mária, keěj fő!
Kakasok szólanak,
Máriát kiátanak:
Most viszik Krisztus urunkat
Kénzó kázbú kénzó udvarba,
Kútostorfáhon kötözik,
Vasdárdává szurkálják.
Ahun écs csöp vére écsöppen,
Az angyalok odamönnek,
Céntányérba fösözödik,
Krisztus elejibe viszik.
Krisztus urunk aszongya:
Aki ezt a kis imádságot
Este léfektibe,
Röggel fökeltibe
Émondja,

Péntökön háromszó
 Napjába:
 Nem vettetöm pokolba,
 Sém purgátérijumba,
 Hanem velem lészön a paradicsomba.

(Szőreg)

4.

Amoda van ész szép kis kápolna,
 Kívül aranyos,
 Belül kögyelmes,
 Ára mén Szent József,
 Kérdi tülle:
 Mit sírsz, mit rísz?
 Honnë sírnék,
 Honnë rínék,
 Mikó elvesztöttem
 Szen' fiam, má' ma
 Teljes harmannapja!
 Eredj é, eredj é
 A magos högyekbe,
 Ott tanárod té mög
 A té szen' fiadat,
 Szen' szakállát
 Szaggatják,
 Szent haját
 Kitépázzák,
 Piros vére
 Folydogál.
 Odamöntek
 Az angyalok,
 Fehér gyócsba
 Betakarták,
 Jézus Krisztusnak
 Bemutatták.
 Jézus Krisztus
 Azt mondotta:
 Aki ezt a
 Kis imádságot elmondja
 Este léfekvésbe, röggel főkelésbe,
 Nem vettetöm a szerégyina' tüzire,
 Sém purgátérijumba,
 Sém pokolba.
 Ammen.

(Szőreg)

5

Én kilépök én ajtómbul,
 Föltekintök magos menybe,
 Ott látok ész szép kápolnát,
 Kívül aranyos,
 Belül irgalmas,
 Abba van az én szent Atyám.
 Ó, mit halgatod az én szentmisém?
 Ó, högyné halgatnám,
 Szép fiam, szép Jézust elvesztöttem.
 Eredj ára, maj möglátod,
 Milyik árokba lükdösték,
 Büdös nyállal mögköpködték,
 Vaskesztyűvel mögcsapkodták,
 Szent vére, szent szíve möghasada.
 Ászonta a Boldogságos Szűz:
 Aki eztet röggel háromszor elmondja,

Úgy mögirmalmazza, kögyelmezze,
 Mint mai születött gyerököt.

(Deszk)

6

Ó, hajnal, hajnal,
 Kibe Mária mögnyugodik,
 Úr tőle születik.
 Eleven ostya, Isten,
 Neköd adom testömet,
 Töredelmes lelkömet.
 Amoda lát egy bástyát,
 Abba mondja Szent Pétör, Szent Pál
 Az ú szentmiséjít,
 Odamén a
 Boldogságos Szűz Mária.
 Nem láttad-é szent fiamat,
 Az ártatlan Jézusomat?
 Eredj a fekete föld színére,
 Tüvisökkel koronázzák,
 Vasvésszövel esapdossák,
 Epével, ecettel itassák.
 Aki ezt az imádságot
 Háromszor fölkeltibe,
 Háromszor léfektibe
 Elmondja:
 Úgy mégyön a mönnyeknek
 Országába, mint a mai születött gyerök.

(Szőreg)

7

Ott van Jézus aranyos kis kertbe,
 Térgyig vérbe, könyékig könyvbe,²
 Aranhaja lë van eresztve.
 Ára mén Szent Lukács evangélista,
 Kérdi tüle: Mit sírsz, mit rísz?
 Honnë sírnék, honnë rínék,
 Mikó azt hatta Atyám,
 Mönj el fekete földnek kerekésigire!
 Aki ezt a kis imádságot emondja,
 Este léfekvésbe, röggel főkelésbe,
 Nem vettetöm a pokolba,
 Sém a purgátérijumba!

(Térvár)

8

Piros hajnal hasadoz,
 Kibe Mária mögnyugod'.
 Úr szülöje születék,
 Pokol törje töreték.
 Eleven ostya az Úristen,
 Néköd adom lelkömet,
 Fekete földnek testömet.

Én léfekszőm én ágyamba,
 Mint Úr Jézus koporsóba.
 Maj möglöszök röggelig,
 Órizz, angyal, éfélig,
 Boldogságos Szűz
 Mária viradtig,
 Jézus Krisztus mindétig.
 Ammen.

(Deszk)

(1) Bálint Sándor Szegedi szótára (1957) csak ebből az egy adatból idézi, megkérdőjelezve vélt jelentését: 'purgatórium', tisztítóüz. Jelentése azért bizonytalan, mert utána ismét, most már szokott nevéen emlegeti a purgatóriumot.

(2) Értsd: könnyűben-könnyűben.

9

Paradicsomba csöndítenek,
Az angyalok ottan révülnek.
Őrizz engöm, angyal, éfélig,
A másik mög hajnalig,
Harmadik halálom órájáig!
Ammen.

(Szőreg)

10

Én léfekszők én ágyamba,
Úgy, mint testi koporsómba,
Kerűj, köröszet,
Őrizz, angyal,
Serkents föl, szép Jézus!
Uram, Isten,
Vess köröszöt
Fejem alá
Öt ujjaddal,
Öt mélységös
Sebeiddel,
Ezör angyaliddal!

(Törökkanizsa)

Könyvének jegyzeteiben, amelyből már idéztem, kö-
zölt még három imádságot, amelyet a koldusok *énekel-*
tek.

11

Én kilépök
Én házambú,
Föltekintök
Magos mönnybe,
Ott látok egy
Kis kápolnát,
Kívül aranyos,
Belül irgalmas.
Abba vagyon
Krisztus urunk
Térgyig vérbe,
Könyékig könyvbe,
Előtte áll
Két prófétá.
Mönjetök el
Most, próféták,
A fekete
Föd színire,
Hirdessétök
Mindönkinek,
Ó, Évának
Ezt mög illik
Hallani,
Jézus előtt
Állani,
Térgyet-fejet
Hajtani!
Első asszony
Anna asszony,
Mária-szülő.
Kis Jézuska
Kajifásnak
Udvarába
Kúoszlophon

12

Szój, kakas,
Kéj fő, szép Szűz Mária,
Mögfozták a zsidók
Krisztus urunkat,
Körösztfára feszítötték,
Vasszögekkel átalverték.
Tüskös koronával koronázták,
Epével, ecettel itatták,
Mint zsidót úgy csúfolták.
Kénszomjan⁴ szomjazik,
Écs csöp vére csöppentik,
Az angyalok fölvészik,
A kehölybe létöszik.
Azt mondá három
Istennek drága szent anyja:
Hogy aki ezt röggel fölkelte,
Este léfektibe
Háromszor
Elmondja:
Hét halálos büntül fejtödzik.

(Deszk)

13

Mivel mán besütödött,
Kérünk, Teremtónk, tégödet!
Hozzánk kögyelmösségödet
Mutasd szokott örzésödet!
Sátányok mögköttessenek,
Lelkünk' el nő fertözzenek.
Engedd ezt nekünk,
Kegyes Atya, Fiú, fölségössen.
Szentlélökkel ögyetömb

(3) Zászlók.

(4) Kinszomjan

Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató Bálint Sándorral Alsóvároson, 1979 júniusában. (Fotó: Horváth Dezső)

Élvén örök dücsőségbe,
Tarts mög, Uram, minket
Vigyázásunkba,
Hogy békivel nyugodjunk,
Röggére főviradjunk!

(Szöveg)

*

Szemmel látható, hogy ezeknek a Krisztus szenvedéstörténetéből merítő imádságoknak mely fordulatai, motívumai ismétlődnek, azonosak csaknem mindegyikükben, hogy fonódnak egymásba, de az is, hogy *valamennyiben van valami új, sajátos, vagy tartalmi mozzanat, vagy nyelvi különösség.* Erdélyi Zsuzsanna gyűjteményében (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*, 1974¹, 1976².) az 1. és 11. számút, Polner Zoltán *Tiszaszíziget történetében* (2000) az 1. és a 7. számút közölte.

Kálmány, ahogyan már első gyűjteményének, a *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* (1877) című gyűjteményének ismertetője, méltatója, Simonyi Zsigmond a Magyar Nyelvőrben (1878) szóvá tette, nem ismerte a fonetikus írás szabályait, jeleit, így többnyire túlzásba ment főként a hasonulás jelölésében. Pl. mögköpködtek (mökköpködték). Mai elveink és gyakorlatunk szerint azokban a szavakban, amelyekben a hasonulás a köznyelvben is azonos, népnyelvi szövegben sem jelöljük. Pl. az imént idézett imádság két utolsó sor Kálmány eredeti leírásában így fest:

*Hogy békivel nyugogygyunk,
Röggére fő' viragygyunk!*

Azóta a kétjegyű mássalhangzók kettőzése is egyszerűsödött. Kálmány a nyílt *e* megnyúlt változatát (ē) kúpos mellékjellel (ĕ), a rövid zárt *é*-t egy pontos *e*-vel je-

lőlte. Főlegesen jelezte a kieső hangot és a pótlónyújtást olyan esetekben is, amikor megszokott betűkkel tökéletesen vissza tudjuk adni a kiejtést: *főviradjunk, föld* (ő így írta: föld). Sőt akkor is hiányjelet tett, amikor csupán egy hang maradt el, de pótlónyújtásra szükség volt: *abba', vérbe', udvarába' stb.*

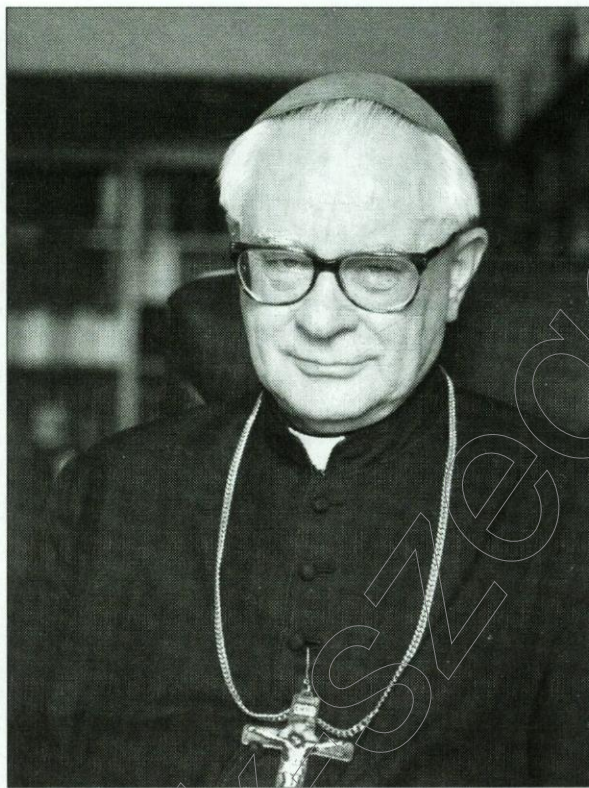
Ezeket a mai gyakorlatnak megfelelően javítottam. Ám a népnyelv, különösen a száz évvel ezelőtti, erősebben él-élt a hasonulással, s az ilyeneket én is érintetlenül hagytam: egy csöp (ĕcs csöp), egy szép (ĕsz szép), hagyta (hatta), hogyne (honnĕ), nagy törvényházba (nat törvényházba) stb.

*

Kálmány azt ígérte, később „behatóan” foglalkozik majd ezzel az általa fölfedezett, különleges népköltészeti műfajjal. Sajnos, nem tudjuk, miért, ezzel adósnok maradt.

Az archaikus, apokrif imádságnak mint folklórkategóriának meghatározása Erdélyi Zsuzsanna érdeme. Őt 1968. december 17-én a Somogy megyei Nagyberényben a 98 éves Babos Jánosné imája ébresztette rá ennek a különleges népköltészeti műfajnak nyelvi, folklórisztikai, kultusztörténeti, esztétikai értékére, és ettől kezdett tervszerű gyűjtőmunkája alapján 1970. február 11-én a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásában fogadtatta el a szaktudománnyal *műfajmeghatározó* kitételét. Zsilipet szakított föl vele: azóta a magyar nyelvterület minden részéről gazdag gyűjtemények sorjáztaak elő. „Köszönet érte Erdélyi Zsuzsannának.”

Péter László

A „csuka” évtizedei

Gyulay Endre püspök hetven éves

Hogyan lesz egy diákból pap, majd püspök? Örök rejtély, de azért néhány vonatkozásban utána tudunk nézni ennék a rejtélynek. Legjobb tudomásom szerint szerető és gondoskodó rokonok egyengették útját a gyermekkora-éveiben. Ezzel függ össze a gyakori iskolaváltás is, mely akkor kellemetlenséget, később előnyt is jelentett számára. Érdekes epizódott őrzött meg Péter László köszöntő levelében erről az időszakról: „Anno 1946: a Tóriban, amely akkor már inkább diákkotthon volt, mint tanoncotthon, egyetemi hallgatóként, professzorem, Klemm Antal ajánlására fölügyelő voltam. Te meg gimnazista. Őrzöm két levelezőlapodat, amelyben megköszönöd kölcsön adott cserkészkönyveimet. Utána elvesztettétek szem elől...”

Érdekes megfigyelés, azok a gyerekek, akik hányatott sorsot éltek gyakorta fogékonyabbak az isteni hívásra, és nagyobb lendülettel vetik be magukat a lelképásztori munkába, mint akiknek élete meleg családi fészekből vezetett a papság felé. 1930-ban született Gyulay Endre Battonyán. 1948-52-ben volt Szegeden kispap. A háborús évek ezek és a háború utáni fölfordulás évei. Nehéz már fölidézni katolikus egyházunknak ezt a kusza korszakát. Egy biztos, a szegedi papnevelő intézetben Magyar Károly és Hunya Dániel tartotta a lelket a kispapokban. Mindkettő aszkéta spirituális volt. Magyar Károly életét a sírjára írt jelmondatát írhatjuk le, mindenki olvashatja az alsóvárosi temetőben: „A gyertya csonkjáig égett!” Hunya Dániel, jezsuita atya pedig sokat fáradozott azon, hogy pszichológiailag jól képzett papok kerüljenek ki a szemináriumból. Az általa kiadott „Papi lelkiség” című periodika azt szolgálta, hogy az egész magyar katolikus papság értékes és lelkiileg kiművelt áldozatos emberekből álljon. Egyik oldalról Prohászka Ottokár, a sokat vitatott, de mindenképpen lánglélkű püspök irodalmi munkássága és személye volt a példa a magyar papok és kispapok előtt. Azonban azt is el kell ismerni: a magyar egyházi személyek lelkében komoly nyomot hagyott a világháború sokkja, valamint ami még utána következett, a kommunista rendszer, mely a papságot korábbi státuszából igyekezett a társadalom peremére szorítani. Talán kevesen tudják, hogy

a háborút járt papokat tömegesen kellett lelkigyakorlatra küldeni durvalelkűség miatt. Az átélt borzalmak megkeményítették még az öreg papok lelkét is, fel kellett tehát lazítani az isteni kegyelem számára. Ezért volt olyan fontos a papi lelkiség ápolása. Gyulay püspök életére, gondolkodására meghatározó jellegű volt ez a két személyiség. Minden ténykedésében lelképásztornak tartotta és tartja magát, még magánbeszélgetésben is állandóan észrevehető a lelki vezető kérdező technikája.

Akkoriban nem volt jelentős paphiány. A káplán amolyan egyházi napszámosnak számított a stabil egzisztenciával rendelkező plébános mellett. A több éves tapasztalattal rendelkező plébánosok általában megőrizni akartak, a káplánok pedig mindig újítani. Kis falvak egyszerű hívei közé vezérelte Gyulay atyát a gondviselés és a püspöki diszpozíció. Rösztke, Ásotthalom, Gyula, öt év alatt – 1955-1960 között – három állomáshely. Majd rövid plébániai kormányzóság következett Gyulán. Ezt a plébániát kormányozta korábban Apor Vilmos, a vértanúságot szenvedett győri püspök, de akkoriban 1960-63 között erről csak suttogva lehetett beszélni. Ezt követően újabb állomáshely következett, Domaszék 63-70-ig. Ez volt a motoros papok korszaka, persze az sem oldott meg mindent. Akkoriban szenzációnak számított, hogy Mezőhegyes tanyáit a lovardából kölcsön vett lóval járta be az új templomigazgató. A sarat könnyebben dagasztották a lovak patái, mint a motor kereke. Talán már kevesen tudják, milyen nagy küzdelmet kellett folytatni akkoriban egy püspöknek, hogy egy aktív hittant szervező papot olyan városba, mint Makó, ki lehessen nevezni. A nagyvárosi kinevezéseket föl kellett terjeszteni az Állami Egyházügyi Hivatalnak. Csak a plébánia öregedő hívei tudják, mennyi imát küldtek érte az ég felé, hogy Gyulay atya maradjon Makón. Sok harc után spirituálissá nevezték ki, mert ehhez nem kellett AEH engedély és így lett teológiai tanár. Péter László a volt tanár, itt találkozik a volt diákkal újra: „A hetvenes évek elején, amikor már spirituális voltál a hittudományi főiskolán, egyszer-kétszer meghívtál, hogy előadjak kispapjaidnak Juhász Gyuláról, Szeged múltjáról”. Nem Péter László volt az

egyedüli, akit meghívott az akkori spirituális, hanem *Vitray Tamástól* kezdve *Balczó Andrásig* szinte mindenkit. Az effajta kulturális hírdetéshez akkoriban bátorság kellett, mindkét oldalról. Mint ahogyan a Vigilia szinte szamizdatnak számító egyetlen független kulturális folyóirat, akinek független, de vallásos irányvonalát *Rónay György* védte hónapról hónapra, kisebbfajta kulturális forradalmat okozott azzal, hogy az ország vezető színészeitől és értelmiségi gondolkodóitól azt kérdezte: „*Ki neked Jézus Krisztus?*” Válaszolt mindenki, és a magyar közéletben nem lehetett tovább hallgatni a hitről. Talán a hívek ebben az időben bátrabbak voltak, mint az óvatosságra szoktatott papok. Gyulay Endréről ezt nem lehetett elmondani. Nem követte már akkor sem a kis lépések politikájának ütemét és az óvatoskodó papok átgondolt stratégiáját. Nyugati körútjain a franciaországi Taize-t, az ökumenikus lelki centrumot látogatta. Szegedi ifjúsági munkája ennek az imaközpontnak az indítását hordozta magán.

Ezek azok az évek, amiktől kezdve e sorok írója is ismerte Gyulay Endrét, akit a kollegák csak „csuka”-nak neveztek, pontosabban Udvardy püspök úrtól kapta ezt a nevet. Egy alkalommal, amikor merész újításaiért az idősebb kollegák bepanaszolták a püspöknél, az egyébként csak szófukar hírében álló hallgatópüspök így válaszolt: „*Tudják ő olyan, mint a csuka, amelyet lusta növényevő busák közé tettek, hogy nem hagyja őket nyugton. De nem baj.*” - summázta a püspök. A Tátra téri templom előtt kiléptek a térre a földalatti keresztény egyház fiataljai, evangéliumi tanúságtétel hangzott el és gitáros ének. Egymásra találtak a magányos útkereső fiatalok. Szegeden sokak támogatásával elindult és új lendületet kapott az ifjúsági pasztoráció. A hatalom visszahőkölt. Ebben a közegben indult el a civil teológiai képzés is. Kádár elvtársnak revidéálni kellett nézeteit, de megtalálta a megfelelő bibliai igazságot: „*Aki nincs ellenünk, velünk van.*” - ezzel az evangéliumból vett mondattal vette tudomásul a pártvezér, hogy léteznek vallási másként gondolkodók is. Persze az egyházi ellenzék kemény magjával, Bulányi atyával és a Bokor közösség tagjaival keményen leszámoltak ekkoriban is. Ezért a papok része félt ifjúsági pasztorációt folytatni.

A szegedi levelező teológiát sem lehetett elfojtani. Első tanárai között Gyulay Endre is ott volt. Az egyház és Udvardy püspök méltányolta bátorságát. Rókus városrész plébánosává és kano-

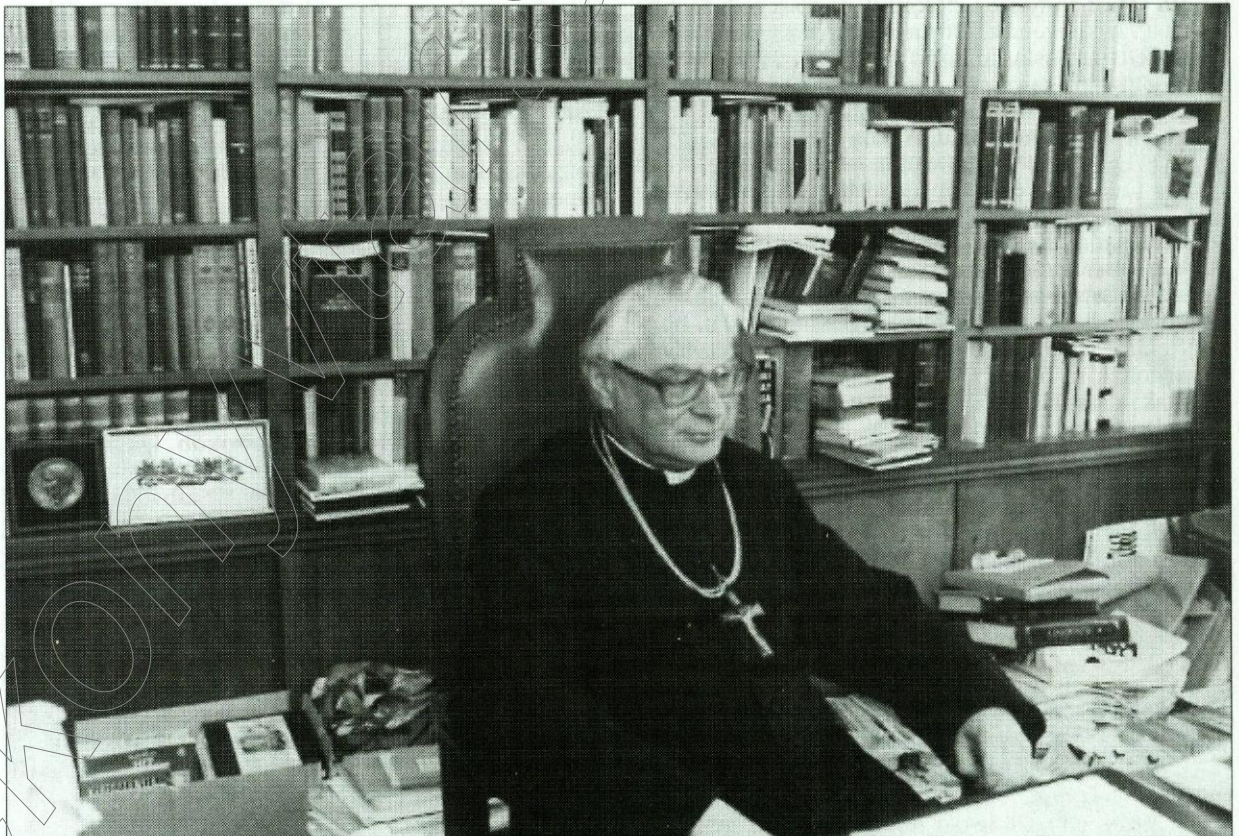
nokká nevezte ki, és hamarosan megérkezett a püspöki kinevezés is. Jelmondatául választotta: „*Ne féljete!*” De ettől a bátor hangtól meghökkent *Miklós Imre*, az egyházat ellenőrizni hivatott államtitkár. De akkoriban megérett az idő a rendszerváltásra, így hamarosan látogatásra jelentkeztek a réformszocialisták is Gyulay püspöknél. Mindenkit fogadott, nyilatkozott, vitatkozott, változást sürgetett.

Két pápalátogatást is végig asszisztált. Társadalmi párbeszéd-ként létrehozta azt az értelmiségi csoportot, amely megalkotta az „*Igazságosabb és emberibb világot!*” e. püspöki kari körlevelet. Sőt ökumenikus nyitottságának következménye, hogy Debrecenben a nagytemplomba is ellátogatott *II. János Pál* pápa. A kálvinista Róma fogadta Róma püspökét. Gyulay püspök úr hamarosan a püspöki kar alelnöke lett. A legnehezebb feladatot bízták rá, az egyházi kárpótlások ügyének tárgyalását. Az Antal-, a Horn- és az Orbán-kormány alatt folytak a tárgyalások. Váltakozó sikerrel, kemény viták közepette. Gyulay püspök országosan is ismertté vált. Támadták és lelkesedtek érte, lelkesített és csalódott. Hízelgés és gyűlölet, fricskázás és heccelés vette körül, főleg a liberális és szocialista sajtó részéről, munkásságának állandó kísérői közé tartoztak.

De időközben megépült a domaszéki templom, Gyulán freskók díszítik a templomot, számos egyházi iskola kezdte meg működését Makón, Szegeden, de egyházmegyei szociális otthon, óvoda, lelkiGYAKORLATOS ház épült. Újabb templomok is épültek Békéscsabán „*Jaminában*”, Felgyón, Bélmegyeren, Dobozon, sőt a szegedi Dóm kupoláját is kifestették.

A milleniumi esztendő meghozta a szegedi díszpolgárságot is Gyulay püspöknek. A lába már nem a régi, és most lopták el a kocsiját, de az élőjegyzési naptára változatlanul zsúfolt. Kiadta az egyházmegye első püspökének *Szent Gellértnek a Deliberatio* című művét. Zarándoklatot vezetett Velencebe székvárosa határait messze röpitette. Tevékeny maradt, és nem tekint betegségére, korára. Pedig 70 éves. A kor nem gyötörte meg, csak a gondok, mert a magyar katolikus egyház virágzása még távol van, még mindig csak a vetésnél tartunk.

Benyik György

Egy kismester dicsérete

Szekfű János kilencven éves

Az első kép egy baromfiudvar volt. Egy darabka deszkára festette a 12 éves Szekfű János az újszegedi házban, ahol édesapja gyümölcsfatermesztéssel foglalkozott. (Mint annyiszor előfordul, az újszegedi Szekfű-család 1910. november 20-án született és János névre keresztelt fia Kiskunmajsán látta meg a napvilágot, mégpedig azon egyszerű oknál fogva, hogy varandós édesanyja öccse esküvőjére utazott oda.) ennek ismeretében nyugodtam állíthatjuk, hogy Szekfű János mégiscsak Szeged szülötte. A szülők kertészeti főiskolára szánták fiukat, vigye tovább a családi vállalkozást. Ám a szűkös anyagiak megállt parancsoltak az álmoknak. Legalábbis a szülői elképzeléseknek. Merthogy a Szekfű gyermek már csodálkozó szemekkel bámulta a Ligetben a „vasárnapi festők” állványai körül. Néha úgy elnézegette az esetek nyomán kialakuló csodát, hogy az iskoláról is megelégedett. Amikor a festők összecsomagoltak, és hönök alatt a legújabb képeikkel hazaindultak, a kislány összeszedte a kinyomkodott és eldobált tubusokat. Jutott még belőlük a baromfiudvar megörökítésére.

Szekfű János géplakatos és motorszerelő szakmát tanult a városi autóbusz üzemben, majd híradós katonaként szolgált. Budapest lett tíz esztendőre életének színtere, miután megnősült. 1935-től 45-ig a MÁV-nál műszaki rajzolóként dolgozott. A művészet varázslata nem hagyta nyugodni. Beiratkozott Gallé Tibor festőiskolájába, ahol Kákay-Szabó György, Hincz Gyula és Gács György voltak mesterei. Ekkor alapozta meg mesterségbeli felkészültségét. Érezte, a mind gyarapodó tudás és elkötelezettség már nem engedi eltántorítani az alkotómunka szépségeitől.

Az 1845-ös év családjával együtt ismét Szegeden találja. Nem lett hűtlen sem a városhoz, sem a vasúthoz, sem a festészethez. Kapcsolatokat keresett a helyi művészekkel, törekvéseit támogatta a MÁV szakszervezete, és 1948-ban létrejött az az eredményesen működő

szakkör, mely - ha nem azonos névvel és háttérintézménnyel - szellemében ma is él. Huszonötven gyűltekek össze a Széchenyi tér 2. szám alatti műteremben annak idején, amely ma a Szegedi Szépművészeti Céh egyik bázisa. A vezető Szekfű János lett, a mozgalom motorja, fáradhatatlan szervezője, legaktívabb és egyik leghetesebb tagja. A művészeti vezető Szőke Győző volt. Halála után egy ideig Szekfű János lett a vasutas képzőművész kör korrigáló tanára is. Az amatőr művészeti csoport 1983-ban elnyerte a Kiváló Együttes megtisztelő címet.

Szekfű János tehetséges és szorgalmas alkotó. Elsősorban az alvarell friss, a természeti élmények rögzítésére leginkább alkalmas műfaja a kedvence, de olajképeket, ceruza- és széntanulmányokat is készített. Sokok szegedi tájrészlet, motívum, sok-sok múló hangulat, megörökítésre érdemes pillanat indította el ecsetjét. Rendszeresen részt vett országos és nemzetközi vasutas képzőművészeti kiállításokon, képeit láthattuk jelentős helyi kollektív bemutatókon. Legfontosabb külföldi kollektív tárlatok (Bécs-1958, München-1960, Bácska-Topolya-1979, Drezda-1987, Szabadka-1989, Temesvár-1990). Itthon láthatták festményeit Diósgyőrben, Tokajban, Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Makón, Szentesen, Keszthelyen és több alkalommal Szegeden. Művészeti munkásságát több díj és kitüntetés hitelesíti.

Ma már megromlott látása miatt kevesebbet dolgozik. De most is ott áll mellette felesége, aki hatvanöt éve támogatja, munkáinak első és legszigorúbb kritikusaként segítette alkotói tevékenységének kibontakozását. A kilencvenedik születésnapon keresztmetszet kiállításán köszöntötték Szekfű Jánost barátai, tanítványai, tisztelői az Osztróvszky utcai Luther házban.

Tandi Lajos

Egy szegedi emlék-kép

Farkas Ferenc halálára

Október 11-én, két hónappal 95. születésnapja előtt meghalt Farkas Ferenc kétszeres Kossuth-díjas, kiváló művész. A népszerű és jeles zeneszerző 1905. december 15-én született Nagykanizsán. A Zeneművészeti Főiskolán Weiner Leó és Siklós Albert tanítványa volt. A zeneművészet minden ága érdekelte: opera, balett, filmzene, színház mind olthatatlan szeretmet jelentett számára.

Állami ösztöndíjjal járt Rómában, Ottorino Respighinél mélyült el a zene titkaiban. Hosszabb időt töltött Párizsban, Bécsben, Koppenhágában. Az utóbbi két városban főleg filmzenét írt. Persze pályafutásának megvoltak a maga buktatói, nehézségei is, hiszen a főiskoláról kikerült fiatal szakember csak korrepetitori állást kapott az egykori Városi /Erkel/ Színházban. Ám a harmincas években már tanárkodik Budapesten, majd később Kolozsvárott a konzervatóriumban tanít, amelynek később igazgatója is lesz.

A második világháború után a székesfehérvári konzervatórium igazgatója. 1949-től 1975-ig pedig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés-tanára.

Órála aztán nyugodt szívvel elmondhatjuk, hogy a zene-költészet valamennyi ágában fontos műveket alkotott, melyeket külföldön is nagy sikerrel mutatattak be. Muzsikájának lényege: bensőséges líraiság, meleg emberi érzelmek, zenei egyszerűség.

Legismertebb művei: A bűvös szekrény. Ősbemutatója 1942. április 22-én volt Budapesten. Az egyik legismertebb művét azonban megelőzte néhány jelentős kantáta és vokális mű. Ilyen például a Cantata Lirica (1945) című műve, amelyben Dsida Jenő előtt tiszteleg. Nagy sikert jelentett számára a

Furfangos diákok /balett 1949/, az igen népszerű Csínom Palkó /1950/, a Zeng az erdő /1952/ és a Vidrócki /1964/, amelyet a szegedi szabadtéren négy alkalommal mutattak be 1964-ben. De szerepelt a Játékok színpadán a Csínom Palkó is, meghozza két alkalommal először 1960-ban, majd 1971-ben.

A Vidrócki ősbemutatóként került színre a dóm téri színpadon. Mikó András rendezte, Vaszy Viktor vezényelte. A főbb szerepeket Ütő Endre, Palánkay Klára, Berdák Valéria énekelte.

Hosszan lehetne még sorolni műveit, de nem hagyhatjuk szó nélkül Shakespeare: Vízkereszt... című művéhez, valamint Az ember tragédiájához írt kísérő zenéjét.

Amikor a Csínom Palkó bemutatójára - 1971 augusztusában - Szegedre érkezett, arra kértem Varga Mátyás díszlettervező művészt, hogy kérje meg régi barátját, nyissa meg azt a kamaratárlatot a szegedi Sajtóház művészklubjában, ahol ő festményeket, díszletterveket és kerámiákat mutat be.

Farkas Ferenc örömmel vállalta a megnyitót, és telt ház előtt sikeres megnyitó és beszélgetés zajlott a neves közönség előtt. Neves közönség előtt, hiszen ott ült a művészklubban Dorogi Imre, Vinkler László, Fontos Sándor, Kováts Margit, Dér István, Szűcs Árpád, Novák András, Petri Ferenc és sokan MÁSOK.

Hadd emlékezzünk most egy kép segítségével az elhunyt FARKAS FERENC zeneszerzője, akit oly sokszor szívébe zárt a zenéért rajongó szegedi közönség. Emlékét megőrizzük, művei pedig őrzik kedves egyéniségét.

Polner Zoltán

Varga Mátyás és Farkas Ferenc a Sajtóház Művészklubjában 1971. augusztus 2-án

Varga Máttyás metszete

„Nem halunk ugyan meg mindnyájan, de mindnyájan elváltozunk...”

Farkas Ferenc: Szent Pál levele avagy egy szegedi bemutató keletkezéstörténete

2000. október 11-én elhunyt a magyar zeneszerzők nesztora, Farkas Ferenc. Hatalmas életművet hagyott maga után: a mai magyar komponisták szinte mindegyike tanítványa, vagy tanítványainak tanítványa, hiszen évtizedeken át volt a Zeneakadémia zeneszerzés tanszakának professzora; természetesen munkásságának legjelentősebb része a hihetetlenül bőséges alkotói termés. Utolsó éveiben látása, hallása és mozgása is erősen korlátozott volt, mégis komponált. A harmincöt éves Mozart esetén nem csoda, hogy szinte halála pillanatáig írt, mivel alkotóerejének teljében, rengeteg zenemű tervével és lehetőségével kellett távoznia. Megható, hogy Farkas Ferenc kilencvennégy évesen is ugyanígy hunyt el: éjjel felkelt, hogy valamit papírra vessen egy új dallal kapcsolatban, ami azokban a napokban foglalkoztatta, és komponálás közben érte a halál. Egyik utolsó befejezett zeneművét Szeged Város felkérésére, a Canticum Kamarakórus számára írta.

1996-tól kezdve évente egy-egy szegedi énekkar előadásában új kórusmű bemutatójának örülhet az Egyházzenei Napok közönsége Szegeden. A Városi Kórus egyesület vezetőségének javaslatára az 1998-as évre a Canticum Kamarakórus kapta a lehetőséget, ezért 1997 tavaszán felhívtam Farkas Tanár Urat a kérdéssel, hogy vállalná-e városi felkérésre egy új darab komponálását. Először szabadkozott, mondván, hogy őt már nagyon fárasztja a munka, az alkotáshoz szükséges koncentráció. Győzködtem, hogy nem operára vagy szimfóniára szól a megrendelés; egy egyszerű előadói apparátusra írandó, rövid kis kompozíció talán mégis futná energiájából, kedvéből. Utólag bevallom, hogy még azt is felajánlottam, nem baj, ha a mű nem is egészen új; ha van kiadatlan, még be nem mutatott darabja ebben a témában, annak is nagyon örülnék. A mester azt felelte, hogy neki nemigen voltak soha elfekvő darabjai, nem kellett a fióknak komponálnia, de ha egészsége lehetővé teszi, ír nekünk valamit.

Jó fél év múlva érkezett a boríték, benne a kész mű. Első látásra nyilvánvaló volt, hogy a darab vadonatúj; a reszketeg kézírás még a kotta olvasását is nagyon megnehezítette. Néhol alig lehetett eldönteni, hogy a kottafej melyik hangot jelöli: a vonalon van-e, vagy a vonalközben. A latin szövegű darab címe: Sancti Pauli Epsitula ad Corinthiam I, azaz Szent Pál első levele a korintusiaknak. A választás maga szívbemarkoló: a felkérés adta igen tág lehetőségek - bármilyen liturgikus textus, bibliai részlet, vallásos tárgyú költemény - közül az idős mester annak a súlyos problémának boncolgatását választotta, hogy mi történik velünk a feltámadáskor; mi lesz azokkal, akik korábban meghaltak, illetve azokkal, akik akkor élnek. A szöveg a Vulgata szerint, majd a modern katolikus fordításban így hangzik:

1Co 15.51-52
ecce mysterium vobis dico omnes quidem resurgemus sed non omnes immutabimur

in momento in ictu oculi in novissima tuba canet enim et mortui resurgent incorrupti et nos inmutabimur

1Kor 15.51-52

Nos, titkot közlők veletek: Nem halunk ugyan meg mindnyáján, de mindnyáján elváltozunk, hirtelenül, egy szempillantás alatt, a végső harsonaszóra. Amikor az megszólal, a halottak feltámadnak a romlatlanságra, mi pedig elváltozunk.

Szembetűnő volt, hogy a kotta alá írt szövegben egy szó eltérően szerepelt: „incorrupti” helyett „interrupti”. A mondat így is értelmes: eredetileg a holtak „romolhatatlanul” támadnak fel, az elírás révén holt állapotukat „félbeszakítva”. Mire következtethetünk az elírásból: a kiváló latinista szerző, aki évtizedek óta latinul keltezi és írja alá műveit, valószínűleg fejből idézte a textust. Ha ugyanis komponáláskor másolta volna a szöveget, nyilvánvalóan nem rontja el. Az idézett szakasz tehát annyira foglalkoztatta, hogy fejből írta a kottasorok közé. Alkalmam volt rákérdezni erre a problémára, és a mester megerősítette: valóban az „értelmes tévesztés” forrása ez volt. Kérte, hogy a szöveget javítsam át; így a mű végleges alakja - a szerzői kéziratól eltérően, de szándékával megegyezően - a Vulgata szerinti „incorrupti”.

A szöveg egy másik problémája jóval összetettebb, mivel a tévesztés 16 évszázaddal korábbi. Szent Jeromos és munkaközössége, a latin biblia fordítói, illetve szerkesztői ugyanis tartalmilag lényegesen eltértek a görög eredetitől. A Vulgata szerint magyarul ezt mondja: „mindannyian feltámadunk, de nem mindannyian változunk el”. A dolog teológiai is enyhén szólva homályos, de ez a félrefordítás a Vulgata pontatlanságainak jegyzékében már félezer éve szerepel, és valamennyi modern nyelvi fordítás - már Károli Gáspárt is ide számítva - a görög eredeti alapján a fenti magyar fordítással megegyező tartalmú. (Az új katolikus fordításhoz fűzött jegyzetek szerint a szakasz értelme a következő: „Akiket Krisztus eljövetele életben talál, azoknak is át kell menniük valamilyen átváltozáson. Levetik a halandó testet és felöltik az újat. Mindez azonban hirtelen történik, tehát a halál enyészetében nem részesednek.”)

Tudta-e Farkas Ferenc azt, hogy a latin szöveg hibás fordítás? A kotta elemzése azonnal megmutatja, hogy akár tudta, akár nem, ő szó szerint vette a latin szöveget, hiszen az „omnes quidem resurgemus” („mindannyian feltámadunk”) szövegrésznél D tonalitásból Asz-ba jut, azaz a legmesszebbi (tritonus távolságra levő) hangnembe jut el egyetlen ütem során, ami a feltámadás hirtelenségének és a gyökeres változásnak a nyilvánvaló megjelenítése. (Ő, a latinista, persze,

amúgy sem komponálhatott úgy, hogy a magyar szövegből dolgozva „húzza rá” a kész zenére az eredetit.) Ettől még tudhatott arról, hogy a Vulgata itt hibás, hiszen a szövegrésznek az általa folyékonyan beszélt modern nyelveken vannak híres megzenésítései. Gondoljunk csak Händel Messiásának a híres trombitás basszusáriáját megelőző recitativo szakaszra (N. 47): „we shall not all sleep, but we shall all be changed”; vagy Brahms Német requiemjének bariton szóló és kórus (N. 6) tételében: „wir werden nicht alle entschlafen, sondern verwandelt werden”. Tudatosult-e a komponistában, hogy a latin szöveg itt mást mond?

Ezt a kérdést is feltehettem a Tanár Úrnak. A probléma váratlanul érte és nagyon megzavarta. „Mi tévők legyünk most? Itt nem lehet egyszerűen átjavítani a szöveget, mint a másik esetben!” - mondta izgatottan. Sikertült megnyugtatnom: a zene a latin szöveg értelme szerint íródott, és ez ebben a formában ma is hiteles, ha a Vatikán nem vonja vissza az „imprimatur” pecsétjét.

Arról nyilván nem beszélgettünk, hogy miért pont ezt a szövegrészt választotta... Minden esetre - a zenei eszközök elemzése irányában még egy kis kitérőt téve - a rövid kórusmű záró ütemei bizonyítják, hogy az idős mestert, ha foglalkoztatta is az élet és halál, a feltámadás tematikája, az apostol gondolataival összhangban megnyugvással gondolt rá. Az „et nos inmutabimur” („mi pedig elváltozunk”) szavakhoz a nyugodt lezárás társul, a komponista a rá énekkari darabok záró taktusaiban leginkább jellemző módon, egyszerű harmóniamenettel a fényes D-dúr akkordra vezet.

Nagy örömünkre a szerző az 1998. május 23-án a felsővárosi templomban tartott bemutatóra le is jött Szegedre. Kérte, hogy lehetőleg hozzuk le autóval, és még aznap jusson haza, mert ebben a korban ő már nem könnyen mozdul ki, és nem szívesen alszik idegen helyen. A polgármester gépkocsija ment érte, és hazafelé a Fehértói halászcsermelyig még vele tartva tapasztalhattuk, hogy vitalitása kilencvenkét évesen is bámulatos: megevett egy tál halászlét, tréfálkozott, udvarolgatott is, jókedvűen vágott neki tíz óra után a budapesti útnak.

Városunk büszke lehet rá, hogy Farkas Ferenc egyik utolsó darabját szegedi felkérésre komponálta. Nekünk örök emlék a mű bemutatása, és a Vele való személyes találkozás. Egy emberrel, akinek életét bearanyozta a muzsika, akit óriási tehetsége, alkotóereje révén siker, elismertség és boldogság kísért, aki késő öregkorában is örömet lelte munkájában. Decemberben már kilencvenöt éves lenne...

Gyüdi Sándor

Az eredeti kotta eleje és záróoldala

Szegedi Parnasszus

Vinkler László korai falfestményeiről

Messziről kezdem, egészen messziről. Közlebb szeretnék ugyanis jutni Vinkler László nemrég megújított rangos falfestményeihez (1992. JATE, Kalmár László Kibenetikai Laboratórium előcsarnoka). Induljunk ki a reneszánsz művészet egyik legkedveltebb műformájából: a diptichonból, a kettős képből. Elég most csak Piero delle Francesca híres Sforza - Montefeltro-jára gondolnunk, s máris maguk előtt látjuk e műtipust. Amely önmagában is sok mindent elárul a reneszánsz kor szellemiségéről. Kiderül például: a szorosabb formai kapcsolatellenére itt a képelemek önálló értékűek, szuverén jellegűek. Másrészt azért mégis összetartozóak. Van bennük valami hasonlóság: egyféle belső dialektika. Mintha titkosan összekacsintának. A diptichon műformáját ez a formai, gondolati összetettség avatja igazán érdekessé, izgalmassá.

De hogy kerül ide a reneszánsz s vele együtt a kettős kép gondolata? Elvégre Vinkler László művei lényegében falfestmények, amelyeket az itteni épületszerkezetek határolnak. (jobbról: Tisza-parti Parnasszus, balról: A művészetek hódolata Mária előtt). Így igaz. Aki azonban hitelesebb képet akar alkotni e művek mibenlétéről, annak születésük körülményeiről is tudomást kell venni. Arról, hogy 1938-ban vagyunk, államalapító királyunk halálának 900. évfordulóján. Ennél fogva az ország, Szeged is emlékezik. Ebben az iskolában például országos tárlatot rendeznek, amelyen együtt szerepelnek az egyházi és világi jellegű alkotások. Szinte diptichonban. A nagyméretű freskók szerzője viszont mindössze huszonhat éves. És csupán huszónkét nap kellett neki, hogy ígéretes, látványos alkotásait létrehozza.

Más kérdés, hogy Vinkler László szemlátomást keveset törődött az ünnep konkrét

tartalmával. Nem festette meg Istvánt, nem az udvaroncokat. Mi több: még ahhoz sem volt igazán kedve, hogy túlságosan visszalépjen a történelmi időkbe. Igaz, műveiről korántsem hiányoznak a misztikus, jelképi motívumok, ám figuráinak jó része kortársi tudós- és művészember. Dr. Ivanics mellett ott van dr. Völgessy Ferenc vagy Dorogi Imre, nem is szólva más ismert személyiségekről. Úgy néz ki tehát, mintha valami jelen idejű értelmiségi pantheon megteremtése foglalkoztatta volna a művészt.

Persze a környezet, a helyszín megválasztása is ropant beszédes. Annál is inkább, mivel e motívumok majdhogynem nagyobb tétet kapnak a felületeken, mint maguk a figurák. A Tisza-parti Parnasszuson mindenesetre tágas, sík vidéket látunk, mellette pedig a folyó, a Tisza jelzését. A Művészetek hódolata Mária előtt című falfestményen még ennél is barátságosabb, intímabb környék bontakozik ki előttünk. Mindenféle fákat, zöldellő gyeplületeket észlelünk. Mintha egy paradicsomi szelidségű ligetben lennénk. De az a lényeges: ezúttal is ismerős környezetben, az Alföldön vagyunk. Nem elég, hogy a figurák városunkat képviselik, de még a tájképi motívumok is a lokalitás képzetét erősítik. Ugyanakkor a felfokozott természettiszteletről is hírt

adnak.

Mit kezdünk azonban a képeken látható misztikus, jelképes alakokkal? Talán felesleges mondanom, hogy a Pegazus ló alakjában a műzsák szárnyas lovát kell észrevennünk. Más szóval: azt a tartalmi jelzést, amely egyféle minőségi többlettel ruházza fel a felületen megjelenő tudós és műész figurákat. A másik alkotáson ellenben Mária tűnik fel kis Jézussal, az alkotó emberek szomszédságában pedig angyalokkal találkozunk. Ezek az "égi diplomaták" mintegy irányítják, segítik a földi haladókat.

Álljunk meg itt egy pillanatra! Hisz ez előljáróban emlegetett diptichonszerűség máris felvillan előttünk. Már csak azért is, mert a Pegazus gondolatkör a görög mitológia szellemiségére utal. Mária és az angyalok személyében pedig a keresztény felfogás jelenlétéről kell tudomást vennünk. Lám, micsoda szellemi bátorság, nyitottság lakozik e fiatal művész lelkében! Számára épp olyan fontos a kötetlenebb, pogányabb antik eszmeiség, mint ennek szigorúbb, méltóságosabb történelmi ellenpárja. Mindenestre érdekes, hogy már itt is megjelenik előttünk az a Vinkler László, aki a későbbiekben is elkötelezettje lesz a görög szellemiségnek, egyúttal az egyetemesebb dimenziójú természetkultusznak is.

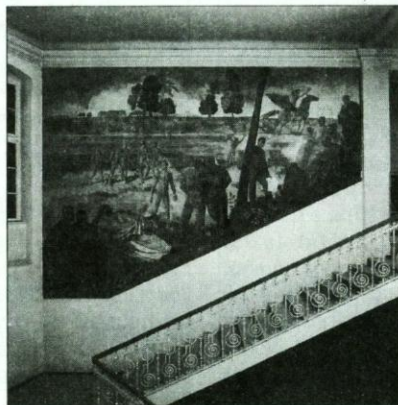
Kár lenne azt gondolnunk, ezúttal csupán e világ-

szemléleti kettősségen és szintetizmuson van a hangsúly. Nem véletlen például, hogy a Művészetek hódolatánál angyali figurák segédletével folynak a dolgok. Ők látszólag egy magasabb rendű szellemi világot képviselnek, ami most mégis átragad a földi emberekre. Mi más lenne ez, mind az értelmiségi lét, az igazi szellemi munka felmagasztalása.

Vinkler László falfestményein azért mindennek ára van. Nem is akármilyen. Mária alakjában ugyanis nem csupán a szentet kell észrevennünk, hanem a szépség, az erkölcsi tisztaság megtestesítőjét is. Ahogy a Parnasszuson is visszaköszön a tisztaság, a tiszta forrás eszméje, amit most a Tisza folyó jelképez. Úgyhogy ezek azok a feltételek, amelyek mértéket és értéket szabnak az alkotó életformának. Nem árt itt megjegyeznem: a művésznak Michelangelo volt egyik legfőbb példaképe. Aki a sixtusi kápolna freskóján az emberi szépség példázataival hidalta át a földi és égi szférákat. Miért csodálkoznánk így, hogy a jelenlegi műveken is felbukkan e lélektani igazságot rejtő, csábos gondolat.

Talán ennyiből is kiderül. Vinkler László falfestményei igazában egyféle vallomást, programot közvetítenek. Vagyis nemcsak a jelenre, hanem a jövőre is utalnak. A kiindulást voltaképpen a város, a vidék felvállalása: az egészséges patriotizmus jelenti. Ehhez aztán egy gyönyörűségecs vágyalom társul. A fiatal alkotó tudniillik a tudományok és művészetek Parnasszusának képzelni el szűkebb hazáját. Másképpen: az igazság és a szépség letéteményesének. Bárhogy is vesszük: némileg még ma is aktualitása lehet e vonzó ideának. Vinkler László sokrétű, jelentős életműve mindenesetre arról tanúskodik, hogy ő jóformán mindent megtett e szépséges eszméért.

Szuromi Pál

Vinkler László életrajzához

Levelek hagyatékából

Vinkler László (1912-1980) kézirati hagyatékát Felkai Béla professzor gondozta. Munkája eredményeként egy rendkívül gazdag dokumentációjú, meglehetősen vastok kézirat született, amely sokoldalúan mutatja be a Vinkler-életművet. Sajnos ez a kézirat részben még további szerkesztést és finomítást igényel (ez, sajnos Felkai Béla halála miatt már csak egy új közreműködő bevonásával végezhető el), részben - a dolog természete szerint - még így sem terjedhet ki mindenre, ami ilyen vagy olyan szempontból érdekes lehet. Így, többek között, kimaradt az összeállításból Vinkler László levelezése is, amely pedig elsőrendű életrajzi forrás. Az alábbiakban ezért - tulajdonosuk, dr. Tari Miklósné szíveségéből, segítségét megköszönve - közreadok néhányat a Vinkler Lászlóhoz írott, 1945 előtti levelekből.

Ezek a levelek a fiatal, még pályája kezdeti szakaszában mozgó, de már jelentékeny teljesítményt produkáló Vinkler László életrajzához nyújtanak adalékokat. Nemcsak tartalmuk érdekes, de íróik is. Aba-Novák Vilmost (1894-1941) és Szent-Györgyi Albertet (1893-1986) Szegeden nem szükséges bemutatni, a kitűnő festőt is, a Nobel-díjas (1937) biokémikus professzort is jól ismerik a város története iránt érdeklődők. Szegedhez - tudomásom szerint - nemigen kapcsolódik a harmadik levélíró élete, de festőművészként a magyar képzőművészet történetének egyik kiemelkedő személyisége Szőnyi István (1894-1960) is, így vélhetően ő sem igényel itt különösebb bemutatást. Legföljebb azt érdemes megemlíteni, hogy ekkor már ő is (miként Aba-Novák is) a magyar művészeti élet „beérkezett” személyisége volt, aki a „szakma” legfelső, leghíresebb csoportjába tartozott. Elismerése tehát ösztönző lehetett a fiatal szegedi festőművész számára.

1. Aba-Novák Vilmos levelei

1.

Kedves Barátom!

Ne haragudj, de semmiképpen se jutottam hozzá, hogy szívem szerint néhány oldalt közöljek előadásod „melléklete”-ként.

Bocsáss meg érte -

A tervezet-váz jó, csak tán attól lehetett tartani, hogy túl szakszerű! Érdekelne, hogy így volt-e?

Ha Pestre vetődsz, keress fel, és így köszönt sok szeretettel

v. Aba-Novák

Budapest 1940 febr. 27.

Autográf levél. A boríték címezése: *Nagyságos / Vinkler László úrnak / festőművész / Szeged / Polgár utca 2.* A boríték hátoldalán: *Küldi: v. Aba-Novák / Budapest / I. Zsolt u. 7.*

Előadásod: nem tudjuk, Vinkler László melyik előadásáról van szó. Aba-Novák „melléklete” valamiféle ajánlás lett volna, ha elkészül. - *A tervezet-váz:* Vinkler László ez időben dolgozott a Szeged Somogyi-telepi templom freskói. Valószínű, hogy az ezekhez (talán éppen az *Utolsó vacsorához*) készített freskó-tervről van szó. - *v.:* a névalírásnak ez a kezdő eleme a vitézi cím rövidítése.

2.

Kedves Barátom! Influenzám kissé még gyengén tart, orvosaim szerint ca. dec. 1.-e táján leszek teljesen rendben - Így hát ez időre kérnénk majd Fehérvárra. Előzőleg még értesíték! -

Sok szeretettel köszönt

Bpest 1940 nov 18 - v. Aba-Novák
III. Felsőzöldmáli ut 96 -
Felsőtelek T:15-58-25.

Autográf levelezőlap. Címzése: *Nagyságos / Vinkler László / festőművész úrnak / Szeged / Polgár utca 9.* A feladó: *v. Aba-Novák / Budapest III. / Felsőzöldmáli út 96.*

Ca.: circa, azaz körülbelül. - *Fehérvárra:* Aba-Novák Székesfehérváron a Szent István mauzóleum freskóit festette (1938); Vinkler ezt, nyilván Aba-Novák szakmai kalauzolásával, saját freskófestő munkájához tapasztalatszerzésül, kívánta tanulmányozni.

3.

Kedves Barátom!

Influenzám hozadéká, hogy e hónapban már nem jutok le Fehérvárra. Kurát tartok. - Így hát januárra vonulnánk le - Új otthonunkban vagyunk már, de persze még a hurcolkodás össze-vissza állapotában. Tehát: jelentkezem dec. végén.

Sok szeretettel köszönt

v. Aba-Novák
1940 dec.1én -

Autográf levelezőlap. A címzés: *Nagyságos / Vinkler László / festőművész úrnak / Szeged / Polgár u. 9.* A feladó: *Aba-Novák / Budapest / III. Felsőzöldmáli út 9. [!].*

Influenzám: ez a betegség már valószínűleg közvetlen előzménye Aba-Novák súlyos, 1941. szept. 29-én halálához vezető rákbetegségének, nem talákozást-elhárító kifogásról van tehát szó. - *januárra vonulnánk le:* nem tudjuk, sor került-e erre a közös székesfehérvári útra. - *Új otthonunkban:* ez az új, nagy műtermes Aba-Novák-villa, amelynek előnyeivel a művész már nem igen tudott élni. (Ennek ára teremtette meg a Hősök kapuja freskóinak mai restaurálását.)

2. Szőnyi István levelei

4.

Kedves Barátom,

Mindez ideig még nem kaptam meghívót az Ösztöndíj Tanács részéről az ösztöndíjakat zsűriző bizottságba, ha azonban ebben a bizottságban benne leszek, ismerve eddigi munkásságodat mely véleményem szerint megüti azt a mértéket amely a külföldi kiküldetésemhez szükséges - remélem beküldött munkáid, melyeket nem ösmerek, éppen olyan komolyak - úgy természetesen melléd fogok állni.

A bizottsági tagok informálását vállalom.

Szeretettel köszönt
híved

Budapest, 1940 március 12.-én.

Szőnyi István

Gépelte levél, autográf aláírással. A boríték címzése: *Nagyságos / Vinkler László / festőművész úrnak. / Szeged. / Polgár utca 2.*

Ösztöndíj Tanács: a kultuskormányzat által biztosított külföldi ösztöndíjak elbírálásának grémiuma: az ösztöndíjakra tudósok és művészek pályázhattak. (Vinkler László 1935-36-ban már kapott ilyen ösztöndíjat, akkor Rómában dolgozhatott.) - *ha [...] ebben a bizottságban benne leszek:* benne volt, vö. 5. sz. levél.

5.

Kedves Barátom!

Csak most tudok leveledre válaszolni, mert közben katona voltam, leveled pesti címemre küldted, onnan Zebe-
génybe vitte a posta én meg Kisdobonyban teljesítettem szolgálatot. Most a Főiskola révén sikerült leszerelnem.

Sajnos a zsűri véleményéről, tekintve, hogy ezek az ülések titkosak, sőt titkos szavazással folynak le, nem áll módomban semmit sem közölni.

Nekem legjobban tetszett a nagy freskó terved, melyhez hasonló komoly munkádat még nem láttam. Talán egyes mozzulatok túl szertelenek, s az egész vázlat komolyságával nem összeegyeztethetők, mégis az egésznek hatása nagyon jó benyomást tett rám. Azonban ennek a munkádnak a többivel nem volt sok összefüggése. A női portrait, mi azt hiszem egy régebbi munkád, túl iskolás volt.

Ezért az az érzésem, összegezve mindent amit tőled láttam, hogy a legegényibb elképzelésed a legutóbb kiállított freskóterved, s azt hiszem ebben az irányban kellene tovább dolgoznod.

Barátsággal köszönt

Zebevény, 1940. augusztus hó 25.-én

Szőnyi István

Gépelte levél, autográf aláírással. A boríték címzése: *Nagyságos / Vinkler László / úrnak / Szeged. / Polgár utca 2.*

Zebevénybe vitte a posta: Szőnyi Istvánnak a húszas évek végétől Zebevényben volt műterme, elsősorban ott dolgozott, bár a Képzőművészeti Főiskola tanáraként ideje egy részét a fővárosban töltötte. - *Főiskola:* a Képzőművészeti Főiskola, amelynek Szőnyi 1938-tól haláláig tanára volt. - *zsűri:* az Ösztöndíj Tanács művészeti pályázatokat elbíráló bizottsága. Vinkler ekkor nem kapott ösztöndíjat. - *nagy freskó terved:* valószínűleg a Szeged Somogyi-telepi *Utolsó vacsora* terve. - *A női portrait:* nem tudjuk, melyik portréről van szó, Vinkler László sok ilyet festett.

3. Szent-Györgyi Albert levele

6.

Szeged, 5/IV [1944]
Templom tér

Kedves Laci.

Mély megdöbbenéssel vettem tudomásul balesetedet. Amennyire ilyen csapást más egyáltalán megosztani tudja, nagyon veled érzek. Jobban sulytani [!] valakit alig lehet. Ha barátaid együttérzése jelent neked valamit akkor engem se hagyj ki azok közül, akik téged mindig nagyon szerettek és becsültek, akiket esetleg nagyon lesúlytott [!].

Rég meglátogatnálak volna, de külső körülményeim nem engedik.

Nagyon melegen üdvözöl

[olvashatatlan a szó]barátod

[olvashatatlan szó] Szent-Györgyi Albert

Autográf levél, az *Inst. Med. Chem. Univ. Szeged, Prof. Szent-Györgyi* levélpapírján. A boríték címzése: *Nagy. / Vinkler László úr / Szemészeti Klinika / Szeged. / Erzsébet Rakpart 16.*

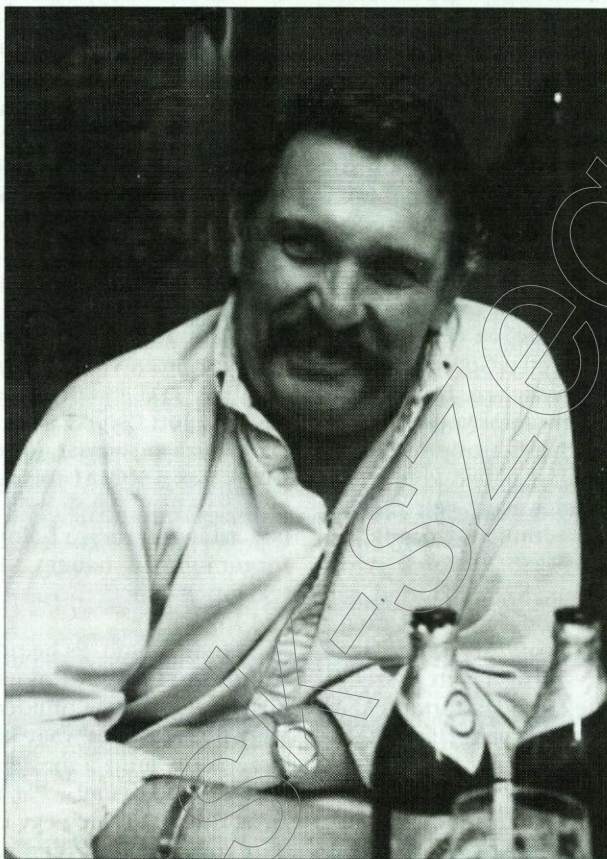
Balesetedet: 1944. április 24-én légógyakorlat közben Vinkler László bal szeme súlyosan megsérült. Tíz hétig kezelték a szegedi szemészeti klinikán. (Itt kell megjegyezni, hogy Szent-Györgyi elírta a levél keltezését. Levele nyilván nem április 5-én, hanem május 5-én íródott, keze azonban automatikusan még az előző hónapra jár rá. - *barátaid együttérzése:* Vinkler is, Szent-Györgyi is tagja volt annak a szegedi baráti társaságnak, amely Kerényi Károly körül szerveződött. A „barátaid” szó elsősorban e kör tagjaira utal.

Lengyel András

„Az élet elszáll, mint a viadukt”

Történetek Boncz Gézaról

Hanyas vagy? Mi félszavakból értjük egymást! Ha azt mondogod, Kristály, azt mondogod Móra, ha azt mondogod Sárgaingesek, azt mondogod Angyalok, ha azt mondogod Fortuna, azt mondogod Hatkéz, ha azt mondogod D+C, azt mondogod PRT. Emlékszel még a régi Kapcára, a Bajszár-
ra, a Jegesre, a Vigadóra, a Tóthra, a Kishungira, a Békére a Papp Cukira? Ugye, Te is átrándultál egykor Jugóba orkánkabátért, farmer nadrágért? Ugye, neked is volt trapéz gatyád, Cini-frizurád és mini szoknyád? Hanyas vagy? Mi félszavakból is értjük egymást! Azt mondogod Túfej, azt mondogod Dinya, azt mondogod Oriás, azt mondogod Bagázs, azt mondogod Api, azt mondogod Gall, azt mondogod Ödi, azt mondogod Róka, azt mondogod Molnár Gyula, azt mondogod Kelemen Pista, azt mondogod Boncz Géza, azt mondogod, jó fejek... -írta ajánlásában a Kiviszem a lovam-nak Pacsika Emília. A könyv azóta a „Nagy Korosztály” bibliája lett. Azaz a 60-as évek tizenéveseié. Mert, mint Boncz Géza, a könyv egyik szerzője írta: „Mi akkor voltunk: amikor fellőtték a Telstart, amikor meggyilkolták Kennedy elnököt, amikor Hruscsov cipőjének sarkával kísérté beszédét az ENSZ-ben, bevált orosz szokás szerint, amikor Cubánál majdnem kitört a III. világháború, amikor Szegeden a „HUNGÁRIA” bár előtt a Hunyadkürt és a Bagázs saját termelésű gyógyvizével felülről locsolta a portást, aki ettől a munkásóri múltja ellenére még a mai napig is sír, amikor Pestre jártunk a METRO-klubba a varázslatos lábú Várhelyi Jánossal, Berky Tamással és Darvas Zolival, kinek karfiol színű kabátja volt és ugyanilyen színű pofonokat is tudott adni, amikor a legendás JANCsÓ-bulikban a D+C játszott, amikor este a Stefániában már 20 forintért lehetett téglat kapni és amikor a szórakozóhelyen több volt a tégl a asztalok mellett, mint a falban, amikor egyetlen kérdés volt csupán: Smárol a Csaj?, amikor korunk Speedó-ja a klottnadrág volt, amikor 100 forintból rőfögőre tudtuk inni magunkat, amikor krétáztuk a harmadnapos fehér ing nyakát, mivel mi másnaposak voltunk, amikor a legelegánsabb ital a Kevert és a „TRIPLI-SZESZ” volt, amikor a mini szoknya megjelenésekor még a nagyapák is négykézláb közlekedtek, amikor a diákbál után a kislányt a mamával együtt kellett hazakísérni és amikor a lány bement a lakásba és a mama maradt a kapu alatt, amikor ezzel a

megoldással lényegesen jobban jártunk, amikor a Terta és a Mambó a „RED-RIVERRÁKK”-ot üvöltötte, amikor a szomszéd a „hal-kitsák” mán le, mert RENDŐRSÉG-nek -ben-höz-ból-nik- hívok”, amikor a folyósóra kimentünk csillagot számolni, s a csillagok a szerv vállapján voltak, amikor a VIGADÓ-ban a női toalettnél lefelkedtünk és amikor valaki megszólalt: ne hülyéskedjete, ez a húgom!, amikor még nem számított a barátság nál az iskolai végzettség, amikor hiába akartak testületileg karámba tenni minket, mi akkor is szabadon éltünk, amikor minket RICSÓ BÁ tanított meg úszni, mi pedig azóta úszunk, amikor újra olvasva a sorokat egyre homályosabbak lesznek a betűk, amikor tudjuk, hogy miért, amikor itt már semmit sem kell megmagyarázni, akkor jöhet egy újabb, amikor...amiko...amik...ami...am...a...”

És én azóta is újra olvasom a sorokat, és egyre homályosabbak lesznek a betűk. „Elhunyt Boncz Géza, Karinthgyürűs humorista, aki 25 éven keresztül a Rádió Kabaré állandó munkatársa volt. 2000. Október 21.” Egy nappal az 56. születésnap után. Ülök az írógép előtt, befűzve a hófehér papír, s amikor leütöm, egyre homályosabbak lesznek a betűk. Zene szól valamelyik emeleten. Búcsúszimfónia.

Hát persze, hogy Máté Péter énekel a korongról: „Egyszer megfordul a szél és rossz hírt visz neked...” Aztán Petri Feri verse tűnik fel a 111-ből: „Túljutottál az élet felén, /Asszonyom fiút szült nekem/ Aki folytatson: van már./Félsz a haláltól, ember?/Nem félek. Gyávább vagy annál.” Őket régebben kísértük utolsó útjukra. Most Boncz Géza a jóbarát, a legnagyobb mókamester hagyott itt bennünket. Pontosan úgy, ahogy tőle várni lehetett: „Elmegyek, elmegyek, milyen úton indulok, még nem tudom. Elhagyom otthonom, még a jóbarátoktól sem búcsúzom...”

Én sem búcsúzom, csak emlékezem, mint a régi játszóterek, a szegedi zenészbáratok. A Rádió 88. Boncz Gézára emlékezőnk című műsorában ismét velünk voltál. Miközben az Öreg rockerek balladáját hallgattuk, érted ejtettem könnycseppet.

„Ha már nem peng úgy a gitár, amikor a hangom nem szól, már, ne hidd azt, ne hidd azt, hogy vége van, és elszaladt, ne hidd azt, hogy elmúlt a nyár. Dolgom van elég, mely rám várt rég, pár szál virágot öntözni

kell még. Hajóm lassan úszik a túlsó part felé, elfáradtam már, s megyek hazafelé...” És akkor Kelemen Pista szólt hozzád: Szevasz Gézu! Tudod, mikor legutóbb ültünk a kerthelyiség kissé kényelmetlen székeiben a nyáron, Te elnéző mosollyal azt mondtad az egyik sületlen poémomra: Pityuka, 35 éve röhögtetek benneteket, most már mondhatnál valami jót is. Én elkezdtem nevetni, aztán Te is. És neveltünk, neveltünk, neveltünk... Mosolygott a pincér, az utcai járókerlő, mosolygott a takarító néni és a kényényseprő. Hasát fogta az Ődi, a Jancsika Sanyika, Molnár Gyula elejtette a savanyúságos tálat, a Kószó Béla eldobta a dobverőt, a presszóslány szemlesütve vihogott, a rendőr nem értette, de udvariasságból ő is nevetett, a Tari Öcsi, a Sec, a Baga, a Cicillás, a Nadas, az Óriás, Fehér Lajoska hawai-ból, Végvári Zoli(Kockás) Arizónából, Lukács Peti és a ke-x-es Doleviczényi Németországból, Csepregi Józsi Franciaországból, Polyák a szaxijával az USA-ból, Szaniszló Jancsi a jazz világából, Sós Peti a Goldenből... Ott ültünk együtt a legnagyobb békességben. Elfelejtettük a villanszámlát, a karcú agyú hivatalnokot, a rosszindulatú jegyellenőrt, a hűlen kedvest, a trónon ülő gonosz törpét, a lelkiismeretfurdalást okozó koldust, az irigy szomszédot és minden valós vagy vélt rosszat. Azokban a percekben királyok voltunk. Gazdagok, hősök, szépek, tudósok, angyalok, szabadlalkűek. Azokban a percekben testvérek voltunk. Kősz. Azt írtad, süssön a nap, csak arra várok én, oly boldog leszek ezen a földtekén... Mi pedig elénekeltük ötször, tízszer, százszor, ezerszer. A muzsika aranyszárnyai alatt összebújtak a párok, szerelmek szövődtek, csodák történtek. Az új generáció útnak indult. Bizony így volt! Hiányzol haver!

Ha ráérsz, azért jelezz, vagy odaát is sok dolgod van? Ott is elkel a mosoly, a szeretet? Te már tudod, mi még csak sejtjük. Ne félj, majd jövünk, szépen sorjában és visszakapjuk fiatalságunk egy darabkáját, amit most elvesztettünk. Addig is süssön a nap, csak arra várok én...

És Berényi Apolló belekezdett a Villon balladába: Valami megmaradt a történetből, az út pora, a költő /és Boncz Géza/ amlékére szóljon e ballada. Évekig csavargott, s nem várt ő csodát, csavargott, énekelt, hallgassuk hát Françoise-át. Süvít a szél, fázik a kezem, oly fáradt vagyok és üres a zsebem. Óh, ballagok, hideg az idő, hosszú az országút és esik az eső... Sápadt arc, szakadt ruha, furcsa az élet és néha mostoha. Rátok gondolok ti jó, vig cimborák, Françoise Villon, a csavargó vén diák. Süssön a nap, csak arra várok én, oly boldog leszek ezen a földtekén...”

Egy évvel ezelőtt 1999. december 17-én adta ki Boncz Géza első önálló kötetét, Az örület határát. Ezt követte Nádással a közös szakácskönyv, a Fogjuk a hasunkat. A nyáron a Színészklubban arról beszélgettünk, hogy meg kellene írni a szabadtérre a Rózsa Sándort és a szegediek bibliáját, a Kiviszem a lovamat bővített kiadásban. Ki gondolta akkor, hogy a tervek örökre papíron maradnak... Gézi, most rád emlékezve, ismét végigjáróm kedvenc helyeinket, idézve a poénok özönét, már-már klasszikussá vált „arcpoetikád”: „Elültek egy mosolyt, humorral addig locsolom, míg tréfa nem nő belőle.”

De nézzük csak, hogy emlékeztél a Jancsóra?

„Ami szemüvegben Ray-Ban, az Buliban a Jancsó. A bulik bulija volt... Már hetekkel előtte készültünk rá, vassaltuk az eredeti Pónyai-féle trapéz gatyókat, mostuk fehérre a Neva-típusú ingeket, fényeztük a Gilián-féle

tűsők orrú csukákat, kötöttük meg előre a háromszög nyakkendőket...”

És a Palánkra?

„A zongoránál áll egy Apolló, Berényi Pipi kisfia. Mellette a dobnál Lajoska, a Fehéréktől és Mentés Ádi zöld kabátjában. Amikor pedig a Trió belecsapott a húrokba, szék nem maradt szárazon. Egymást követte: a Gárda, a Gyere ki a hegyoldalba, a Blekk Najt /mintha ma hallanám/ és a Villon. Mi csak énekeltünk, csak énekeltünk, csak énekeltünk...”

A Tiszavirág?

„... Dél felé megérkezett Vén Ernő és kezdetét vette a Kislány kezeket fel! Mi csak neveltünk, minden percünk foglalva volt, szólt a csurák. Aztán eljött az este, aztán még egy, így évekké torlódtak a napok, majd évtizedekké és lett egy darab az életünkéből.”

A Tót Művek?

„Ez egy átmeneti vendéglő. Átmenet az Uszoda és Vigadó között. A vendéglő igazán május elsején örült, de szívól. A TOT ekkor színültig megtelt akár egy klottnadrág... Jött Csonka az egykerekűn, jöttek faluról, hozták a búza susogását, jöttek civilben sapkalenyomatok, jöttek a KÖJÁL-tól, de nem szedték össze az eldobott gumikat, jöttek még kigyózó férfiak a szárazgözből, aztán jött még a bolond Klári „AZÉ A PÉZE” nem a forgóra ült föl, hanem a katonákra, aztán jöttek... jöttek, jöttek még...”

A Vigadó?

„... Indul a Buli. És beindul a Mandula, a rázuhogó sörröktől. A távolból Rókus hangját hozza a pincér: A hosszú élet titka, a mindennapos szipka! Főúr! Mi van! Vagy nehéz a tálca, vagy ki van csontozva a lábad, mert kiszáradok, mint a mesterhegedű. Gimme some lovin! Kiviszem a Lovam!... Pár nappal ezelőtt a Vigadó fele jártam. akartam még egy kis élményt. Volt. A gazzal benőtt romos épület tetején egy hajléktalan, letolt, másnapos, borvirágos nadrággal guggolva tisztelgett emlékeink előtt... Reméljük eredményesen! Hát létezik, hogy ennyit ért volna a FIATALSÁGUNK!

„Reccs. Szakadt az eső. Mintha Deja vu öntötték volna. Pára. A tó fölött szomorúfűz. Tübe. Cérnát... A konyhában mindenki gyanús. A fazék fedőnevet visel... A falu szélén busójárás. Leghátul lógó orral a busoló juhász. Ellopták a maszkját. Most földig ér a lába. Az autószerelőnél vacsorára készülének. Lábás. Benne hajába főtt kurbli.. Az asztalon majonéz. Mereven. A szeme sarkából. Mellette dődöle. Éliásék hozták. Ettek belőle... Az udvaron a birkaagyulás és a nyoszolyólány rottyog... James Watt watt-a kabátjába bújva kísérletezik. Hideg van. Watt 69-et isznak. Későre jár /cserebogár, sárga cserebogár/. Munkatársa kezét a szájához emeli, nagyot Á-síp. Munkatárs: Watt time? Watt mereven figyel a kísérletre és elkeseredve így szól: halvány gőzöm sincs. Az ablakot +kopogtatják. Muzsikok vagyunk, szeretnénk muzsikálni /és szájmuzsikukat nagy ügyel-bajjal előhalasszák/ Watt: hányan wattok? Ók: /szemérmesen/ egy petróleumfőzőn lesütik szemüket... A beteges felnőttek lyukas-zsebredugott kézzel izzadnak: mindent bele, mindent bele... Egy nyárspolgár ökröt húz magára és azzá lesz. A róka örs sunyít, az üvegesnek úgy marad a szeme. Vén öreg ember nótáját viszi a Bizományiba. Nem kell, fitymál a becsús. Becsústól jön a gond - sóhajt az öregember és tovább éhezik. Hová lyukadok ki - tőpreng a harisnya. Lecsúszunk - húzza fel nadrágját a szakadt sibajnok. A kertészek bogarat ültetnek egymás fülébe. Jajj de szép az élet - kiált az utca-

lány a sarkon és beszalad a kaszárnyába..." 1973. december 29. Micsoda est volt a Sajtóház klubjában. Boncz első szerzői estjét rendeztük akkor. Egy év múlva már a Magyar Rádió I. Humorfesztiválján Farkasházi Tivadar és Sinkó Péter mögött harmadik lett. Ettől kezdve nem volt megállás, Markos-Nádas-Boncz trió, Nádas-Boncz duó, tévéműsorok, fellépések, haknik. Humoristák zöme élt már ekkor ingyen kínált poénjából. Zuhogott belőle a marhaság. Nem tudom elhinni, hogy ez az aranyos óriásbébi nincs többé! Híres mondasai azonban fennmaradnak örökké: „Addig jár a korszó a gőzfürdőbe, míg köcsög nem lesz belőle /Pityu a Széchenyiből/. Dobbal nem lehet kezdet fogni /Lola néni tánc és illemtanár/. Aki szelet vet, az vihart arat. /Dr. Schölet Izsó/. A koczka az mán el van vetve /D. Gyula és Koczkáné gyanúsított/ Az egek nem nőnek a fáig. /Krémerne nyugdíjas meteorológus/ Göthe igenis költő volt, mégpedig tarajos. /Pável Varannus/. Alamuszi macskának híg a leve /C.C.Cats/ Hát erről az izraeli rókról egy bőrt sem lehet lehúzni /H. Jolánka, Rákóczi tér/."

Ülök a nálam hagyott kéziratok előtt és rámszakadnak több évtizedes barátságunk epizódvillanásai. Ülünk az úszóház büféjében a családról beszélgetünk, miközben Dani fiad már veszi a lapokat. Hogy is mondtad? „Aztán betévedtem 1980-ban egy Zsuzsa nevű gyümölcsösbe. Az első gyümölcs 1981-ben érett be Dániel néven. A másik, de ugyanolyan édes gyümölcs 1983-ban Gáborként hullott az ölkébe". S most ezek a gyümölcsök fa nélkül maradtak. Emlékszem arra az időre is, amikor 1995-ben az akkor még létező Reggeli Délvilág állandó, mi több, tiszteletbeli munkatársa lettél. S mi már akkor félszavakból értettük egymást. Szeged-

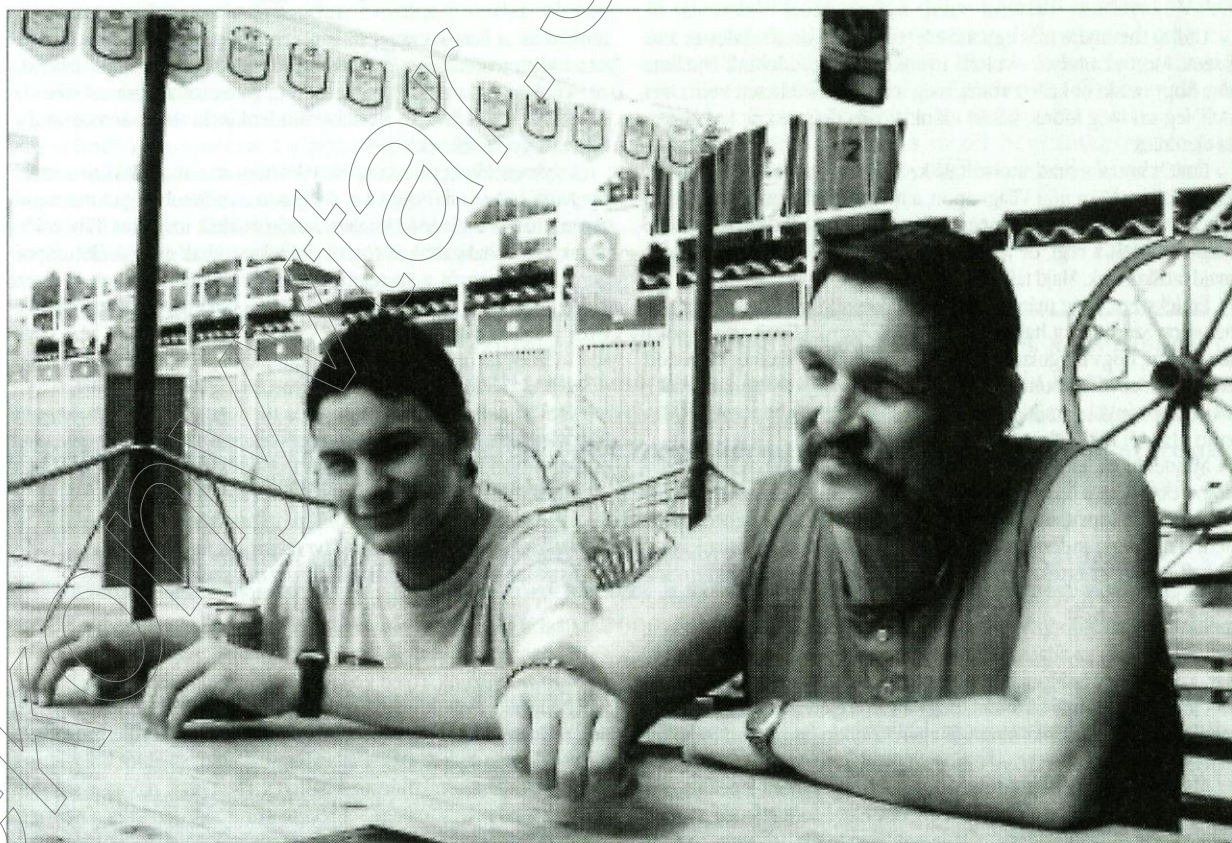
vígasztalás. Kishungi - egy asztalon 64 kisfröccs, á/1.10-ért, 3.80-ért a vese-velő, 4.30-ért a pirmáj, 3-ért korszó. 1.70-ért kevert, ingyen kenyér, Józsi és Lajos bácsi. Várhelyi Janó - láb és pálpusztai. Dinya - már egy legenda. Fogorvos - elkerült. Szálka-gengszterarc. Szomorúságyűlölöm. Szerelem - szomorság. Könyv - legalább 14 karátos. Zene - Pink Floyd, Hay Hops! Vágyak - pénz. Ágyak - pénz. Elmúlás - még több pénz, mert a temetés kurva sokba kerül. Legsikeresebb fellépés - Dani és Gabi. Aztán egy névjegykártya kerül a kezembe, rajta bonczgéza, s a mottó: „Az élet elszáll, mint a viadukt /Matuska Szilveszter/." Hát igen! „Nehéz az ÉLET /mondja a szabó/ vasalni a nadrágra."

Ülök az írógép előtt, befűzve a hófehér papír. S, amikor leütöm, egyre homályosabbak lesznek a betűk. Néhány nap óta, Te is legenda vagy, Petri Feri Don Quijotéja: „Vagyok sovány és ázott /Dicső sorsomtól úzótt/ Igaz szót sose csürö /Bádognáncélos csóro /Csatában csurom vérben/Lovag szémalomvárban/ Szívemet sose rejtem/Tudom, röhögnek rajtam/ Hírem megörzi tenta/ Gyi lovam, Rocinante!"

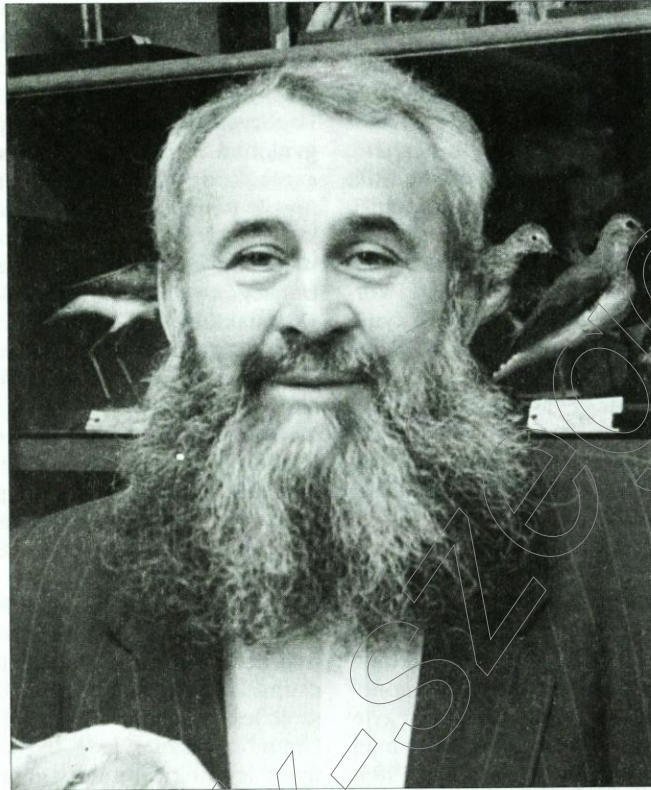
Az viszont biztos, hogy lesznek még fiatalok, lesznek még jó bulik, lesznek jó csajok, szép nők, buták és gyönyörűek, lesznek kopaszok, bajszosok, dúshajúak és csupaszok, lesznek törpék, óriások, szépek és gonoszok, lesznek Népi Ellenőrök, egyenruhások, civilek és besűgők, lesznek csigák, patkányok, tetvek és görények, lesznek tehetségesek, jó srácok, jobbak és mégjobbak, lesznek tehetségesebbek, lesznek nálunk gazdagabbak, lesznek nálunk életrevalóbbak! /De olyanok, mint mi, nem lesznek soha!

S ez már így marad, az idők végeztéig.

Bagaméry László

Fiával az úszóház asztalánál

Az utolsó kézszorítás

Búcsúmondatok dr. Csizmazia Györgyhöz

Utólag mennyire más egy mosoly, egy kézfogás, a kérdés és a válszok. Mert az utolsók - voltak. Ilyenkor arra gondolunk fájdalmasan, hogy másként kellett volna, még marasztalni lehetett volna: maradj, legyen még időnk, közös időnk, közös dolgainkra, terveinkre, az életünkre!

Emlékezetes marad utolsó találkozásunk. A múzeum gyönyörű kupolájában, Múzeumi Világnapon, a megnyitó forgatagában, otthonos zsvijában szorítottuk meg utoljára egymás kezét. És bár a mosolyod nem volt a régi, de a régi sietséggel köszöntél, intettél, hogy majd találkozunk. Majd találkozunk...

Emlékszem, még márciusban együtt készültünk Szegvárra a Sáp-halomra. Szeretted a halmokat. Közös dolgunk is volt velük, sokat tettél azért, hogy megmaradjanak. Különösen ezt a halmot szeretted, amely alatt az ősök csontjai porladnak, rajta pedig ott vannak most is azok a növények, amikkel Te különös ismeretségben voltál. Ahogy a halom fölött cirpogó madarakkal is.

Mindenki tudta Rólad, aki ismert - és nagyon sokan ismertek -, hogy része vagy a természetnek, mint a régi emberek, azok az őskoriak, ott, a halom alatt. De velünk, emberekkel is szót értettél, ha nem is mindig mindenkivel, amikor arról volt szó, hogy őrizni, védeni kell azokat az értékeket, amik bennünket körülvesznek. Emlékszem, hányszor figyelmeztettél ezekben az emberpróbáló, múzeumokat veszejtő időkben: vigyázz, nehogy sérüljön, nehogy elveszzen, amit az elődök, az általad oly nagyra becsült, szeretve tisztelt Reizner, Tömörkény és Móra létrehoztak. Neked a Múzeum az életed részét jelentette, és úgy tartottad, hogy a város életének is része. Sokat tettél azért, hogy mások - sokan és egyre többen - is így gondolkozzanak.

Ahogy az emlékezés dombján egyre magasabbra lépek és egyre messzebbre látok vissza az időben, úgy elevenednek meg a közös évek közös munkálkodásai a Múzeumban. Mióta is? Nem tudom, mert kortalanul hozzátartoztál a Tisza-parti palotához. Soha nem szá-

moltag az órákat, szeretted nálunk lenni. Otthon éreztél magad, és ez a tudat most nagyon jó nekünk. Jöttél sietve, és a komoly falak közé veled együtt a derű is megérkezett. És osztottad-szórtad szét magad körül a jókedvet, és a tudást mindenkinek, aki rászomjazott. De főként a gyerekeknek.

A gyerekekkel éppen úgy voltál, ahogyan a madarakkal: tudtál a nyelvükön. Aztán könnyedén, játékosan elvarázsolva őket már a múzeumi matinék állandó látogatói között találták magukat. Táborokba jártak Veled, hallgattak és fontos dolgokat tudtak meg az élet szépségéről, a türelemről, a szeretetről. Szerettek téged a gyerekek, és ezt szerencsére ki is tudták mutatni. Mert visszajártak Hozzád a tanítványok a tanítványaikkal, a gyerekekkel. Sokan, sokfelől, de Te is szívesen mentél, ha hívtak. Hány dolgozat, pályázat és versenyre készülődés mindig lelkes, biztató tanára, Gyuri bácsija voltál.

Hányan voltak? Nem tudom, de a tudás is olyan, mint a szeretet: ha továbbadjuk picit, vékony kis erecskéken óriási messzeségbe eljut és az utódainkban megmaradva, gyarapodva legyőzik az időt.

„Az ember az egyetlen a lények tarka sorában, ki Nem csak a perceret, a múltó pillanatot veszti észre, de Tudása, emlékei révén múltba tekint, s a jövőre figyel. Eszköze nyelve, amely a tudást oly messze repíti, Hogy minden kortárs a szavát jól hallja és érti. Bizton száll a tudás nemzedékről új nemzedékre, Láncszem a láncszemhez köt, kő kövön egyre csak épül.”

Most búcsúznunk Tőled kedves Munkatársunk, Barátunk. Búcsúznak kollégáid, akik itt vannak és azok is, akik csak gondolatban lehetnek most veled a megye múzeumaiban. Búcsúznak Tőled a matinés gyerekek, mindegyik, aki találkozhatott Veled, és akinek figyelmet, törődést, tudást adtál. Búcsúzik Tőled a Tisza parti palota, a sokablakos ház a kő oroslánjaival, - a fekete színű zászlajával és a nemzeti színűvel is int utána. Isten Veled, drága Gyuri! Nyugodj békében!

Vörös Gabriella

Porlódi Szent Ferenc

Csizmazia György koporsójánál

Te ne tudtad volna, hogy a test mulandó? Te, aki annyiszor figyelted, miként töri fel a parányi tojás héját a csimasz hegyes kis csőrével; akinek ölében pusztult el a meglőtt gólyamadár; aki zsákokba szedte a tükörképüktől megtevedő és magukat halálra zúzó madárcsapatot a Somogyi-könyvtár üvegpalotája előtti madárcseresznye fák alatt?! Te, aki annyi állatot gyógyítottál, boncoltál, tömtél és temettél?! És mégis! A remény él legtovább, de a természet törvényei ellen a még az olyan ízig-vérig természetkutatók és természetismerők sem tehetnek, mint te. Porból lettünk és porrá leszünk - mondja az Írás. Íme elérkezett.

Nyitott koporsódnál unokáid kapaszkodtak "szőrös Tatu" bozontos szakállába. Mert megéreztek, hogy az még ÉL. De mi, a barátok, a tanítványok, a kollégák, a tisztelők mibe kapaszkodhatunk?!

S lám, van mibe! Mert testamentumként hagytd ránk megannyi teted, gondolatod, tanításod. Azt tudjuk, hogy nagyszerű útravalót kaptál mindenekelőtt a családi fészektől, de Bereczk Pétertől, Csongor Győzöttől, Homoki-Nagy Istvántól, Marián Miklóstól, Kolosváry Gábortól és a halászsoktól, madarászsoktól, pákászsoktól, kertészsoktól, muzeológusoktól. S abban is biztosak vagyunk, hogy jól sáfárkodtál a megszerzett tudással és az ezt hitelesítő szeretettel. Tanítványaid bizonyára megőrzik és továbbadják a természet szeretetének, őrzésének, az ökológia védelmének fontosságát.

Szerelmetős ember voltál. Szerelmetősen szeretted családtagjaidat, tanítványaidat, munkatársaidat, eleidét és a "gyerekeidet"; szerelmetősen szeretted a Fehértót, a Vadvízországot, amit immár szívesebben nevezted Szelídvízországnak; a Tiszát, hiszen éppen most dolgoztál Szerelmetős Tiszánk című könyvödön; szerelmetősen szeretted a pókokat és a sziki virágokat, a hajnalokat és az alkonyokat, de legeslegjobban a madárvilág Szentháromságát, a gulipánt, a gólyatöcsöt és a székililit. Órákig tudtál mesélni szerelmetős szavakkal vizekről, mezőkről, és erről a szerelmetős

Városról, amit Szegednek hívnak. Amikor néhány éve interjút készítettem veled, és azt kérdeztem, mi lenne ha egy jó tündér teljesítené három kívánságod, azt felelted: „Inkább sok kis apróságot kérnék: nádsípot a matinés gyerekeknek, odúkat a cinegéknek, szép kavargó tiszavirágzást a szögedi embörnek, sok halpénzt a markomba. De ha nem lehet alkudni, akkor elsőként egy kis nyugodt időt a Szerelmetős Tiszánk című könyvem elkészítésére. Másodsor, hogy nagyapó lehessek, s unokáimat taníthassam a szélkiáltók beszédére. S harmadjára, hogy legyen időm, energiám és lehetőségem a szegedi táj természeti képeinek kutatására, leírására és bemutatására... Ugye, milyen sok ez a három kívánság. Persze, ennek reménye adja még az elkövetkező idők szívárványát...”

Így is éltél, így is cselekedtél. Mint muzeológus, mint tanár, mint természetbúvár, mint a Szeged szerkesztőbizottságának egyik legaktívabb tagja, mint szegedi polgár. Mert igazi szegedi polgár is voltál, akinek minden rezdülését áthátolta e várost féltő, és felelősségteljes szeretete.

Te voltál a város, Porlód Szent Ference. Értetted a madarak nyelvét, de az a képességed is megvolt, hogy nekünk le is fordítsd azt, s bennünket is taníts erre a különös és gyönyörű nyelvre. Arra a nyelvre, mely ellen civilizációs önzésünk támad, arra a nyelvre, mely a Teremtés nagy harmóniáját idézheti, arra a nyelvre, mely nélkül elsivatagosodik a szívünk és kiürül a lelkünk.

Ősz van. A madárvonulások ideje. Itt a temető fölött is tízezzrel köröznék a délre készülő madarak. Valaki azt súgta, téged jöttek búcsúztatni. Együtt indultok egy más világba. De ebben nem hiszek. Lehet, hogy most is ott ülsz „a világ szélén”, a Fehér-tó mellett emelkedő szatymazi temetődombon, nekiveted a hátad Virág Vince sírkeresztjének, s nézel bennünket, peregnék előtted ötvennyolc év emlékei, amelyeket immáron megörököltünk tőled.

Isten veled, Gyuri!

Tandi Lajos

Csizmazia György Szegeden született 1943. április 23-án. Általános és középiskolai tanulmányait követően a József Attila Tudományegyetemen szerzett biológia-kémia szakos oklevelet, majd megszerezte a Debreceni Agrártudományi Egyetemen vadbiológiai szakmérnöki képesítését. A Tanárképző Főiskola Biológiai Tanszékére 1976-ban került, 1969-ben szerezte doktori címét, 1987 óta főiskolai docens. Tagja volt a Magyar Biológiai Társaságnak, a Tiszakutató Munkaközösségnek, a Magyar Múzeumi Egyesületnek, főszerkesztője a Biológia tanítása című módszertani lapnak, szerkesztőbizottsági tagja a Szeged című folyóiratnak.

Kitüntetései között szerepel a Múzeumi Plakett, a Széchenyi István Plakett, a Juhász Gyula díj, a TIT Aranykoszorús jelvénye, a Génius 2000 díj és a Szegedért Alapítvány Társadalmi-Allampolgári Kuratóriumának díja. Kutatási területei voltak a zoológia, a madár- és emlőstani vizsgálatok, a múzeumpedagógia, a biológia tanításának metodikája. Több cikket, tanulmányt, könyvet írt. Így például a Szegedi Fehértó emlősfajánjáról, A fehértói madarakról. A Szögedi madárkalendárium, a Szegedi élő múzeumunk a város lelkiismeretéhez is szólnak. Televíziós filmjei: Tiscis, A madárlelkű ember.

2000. november 7-én hunyt el.

Hogyan csinált színházat Vaszy Szegeden?

Operisták reflektorfényben

A szegedi operabarátok népes körében mutatta be könyvét *Papp János* békéscsabai tanár. A jeles operakutató sok évtizedes munkával összeállította a Szegedi Nemzeti Színház operatársulatának bemutatóit. Kötetének címe: Négy és fél évtized szegedi operaelőadásai az adatok és számok tükrében. A könyv, amelyet Vaszy Viktor emlékének ajánlott a szerző, 1946. március 8-tól követi nyomon a bemutatókat 1990. áprilisig. Összesen 177 bemutató „életrajzát” ismerteti a kötet.

Előjáróban néhány szót a szerzőről, aki bár békéscsabai tanár, egyideig a szombathelyi főiskolán irodalomtörténetet is oktatott. Az ötvenes évek elején a szegedi egyetem hallgatott. A magyar-történelem szak mellett a szegedi konzervatórium zeneszerzés szakán is tanult. Innen ismeretsége a szegedi színházzal, ahol azokban az években a legjelesebb énekesek szerepeltek. Az igazi ösztönzést azonban *Vaszy Viktornak* köszönheti, aki lehetővé tette, hogy a konzisták megtekintsenek számos operaelőadást.

Amikor hozzákezdett a munkához átlapozta a föllelhető színlapokat, az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményét, az Országos Színháztudományi Intézet archívumát is átnézte. Ennek ellenére számos hiányt tapasztalt, amit meglehetősen kalandos úton egészített ki. Mivel az 1946-1949 közötti évek fennmaradt színlapanyaga nagyon hézagos, így a Délmagyarország tudósításait is áttanulmányozta.

A szerző maga írja: *„Adattárunk 1957-től megközelítőleg teljesnek tekinthető.”*

Mint minden lexikális ihletésű kötet, ez a könyv is maga az élő ismeretterjesztés. A szegedieknek biztosan az. Természetesen akad néhány megjegyzésem is a könyvvel kapcsolatban, most azonban inkább a Szegedi Operabarátok Egyesülete vezetőjének, dr. Csernay László szavait idézem ide: „Nagy nyereség ez a kötet, eligazító, tájékoztató jellegű munka, melynek nagy hasznát vesszük még.”

Annyi bizonyos, hogy a kötet adatai alapján a szegedi színház története is áttanulmányozható, méghozzá a háború utáni időktől egészen 1990-ig. Belefér ebbe az időszakba a legfontosabb, Vaszy Viktor két korszaka. Az első rövid időszak, amely után az operakultúra mintegy elenyészett bizonyos politikai okok miatt Szegeden, majd 1957-től ismét Szegeden találjuk a jeles karmestert, aki rövid idő alatt jelentős operaéletet fejlesztett, involvált Szegeden, mindaddig, amíg az a polgárság, amely lelkesedett Vaszyért el nem távozott az élő sorából. Vaszy második korszaka azért jelentős, mert akkor fejezi be mindazt, amit az első korszakban eltervezett. Olyan kevésbé ismert operákat játszik, amelyek Szegeden ritkaság

számba mennek. Igaz, hogy e korszakában számos kitűnő énekes van. Említsünk csak néhány fontos operaénekest, akinek karrierje Szegedről indult, vagy éppenséggel a városban maradván országosan is sikert aratott. *Komlóssy Erzsébet, Moldován Stefánia, Réti Csaba, Szalma Ferenc, Vadas Kiss László*, majd később *Horváth Anna, Karikó Teréz, Berdál Valéria, Gregor József, Gyimesi Kálmán*. És akkor még nem szóltunk a Szegedre szerződött és sokáig itt triumfáló *Szabó Miklósról*, aki sikert sikerre halmozott.

Számomra nemcsak elégtétel ez a kötet, hanem sajátosan alakuló életutamnak bédekkere is, hiszen a háború után már rendszeres operalátogató voltam, majd 1957-ben Vaszy Viktor meghívására, a szegedi operatársulat segédrendezője egy évig. Karnyújtásnyira *Abonyi Tivadar* főrendező és Vaszy Viktor karmester munkáját és erőfeszítéseit tanulmányozva.

Így hát számomra „illata” van számos olyan előadásnak, amelynek most „színlapját” olvasom, mint egyszerű adatot a számok tükrében. Valószínűleg így tesz más is, aki az ötvenes évektől részese lehetett a szegedi előadásoknak, és aki a nézőtéren tapsolhatott mindazoknak, akik vendégként szerepeltek Szegeden. Karmesterek, magánénekesek valamint rendezők, díszlet- és jelmeztervezők.

De jártak a városban operatársulatok is, azok is megjelöltettek a kötetben.

A magánénekesek esetében föltétlenül említésre méltó *Anday Piroska, Svéd Sándor, Giuseppe Taddei, Carelli Gábor, Neményi Lili, Gyurkovics Mária, Udvardy Tibor, Palló Imre, Báthy Anna, Székely Mihály, Polgár László, Sólyom Nagy Sándor*, hogy csak az egykori nagyközül is a legnagyobbakat említsem.

De az is megszámolható, hogy míg 1952-ben operatársulat híján csak 3!/ operabemutató volt, addig 1967-ben már 7 opera került színre. Persze a számok nem mondanak semmit, egy-egy előadás annak idején szinte mestermunkaként szerepelt a szegedi színpadon - vettekdedve a Ferencsik vezényelte Operaműsoraival.

Azért a számok is mutatnak valamit. Ide is írom, hogy az olvasónak kellő fogalma legyen mit jelentett egy operasiker 1958-ban! A Budapestet is megjárt Puccini: *Manon Lescaut* 31 azaz harmincegy alkalommal került színre a nagyszínházban, és emellett még tájolt is a színház és játszott operettet és prózát is. Szóval a színészek nem értek rá unatkozni, mint manapság, noha akkor is fűrták az igazgatót!?

Igaztalan lenne a méltatás, ha nem emelném ki azokat az operistákat, akik Vaszyval jöttek Kolozsvárról: *Pócza Ella, Érdy Pál, Lorncz Kornélia*,

Turján Vilma, Szabady István és sokan mások. Jöttek, de nemcsak Kolozsvárról, hanem az ismeretlenség homályából és Szegeden lettek naggyá. Vasznak pártalan érzeke volt, hogy felfedezzen tehetségeket. A legnagyobb fölfedezése pedig nem más, mint *Simándy József*, akinek Don José, Cavarodossi, Turridu Florestan, Bánk bán szerepekben aratott fergeteges sikert!

Külön fejezet lehetne a rendezők, a díszlet- és jelmeztervezők számbavétele. Fölmérhető, hogy milyen neves és fontos jelmez- és díszlettervezők dolgoztak Szegeden, illetve kik jártak Szegedre dolgozni. *Versényi Ida*, *Angyal Mária* itt futotta ki igazi pályáját, itt arattak országos sikert hirdetve a szegedi színház műhelyszerepét és a város színház támogató tevékenységét. Hasonló dolgokat tudhatunk meg a karmesterekről is. *Paulusz Elemér*, *Rubányi Vilmos*, *Szalatsy István*, *Várady Zoltán*, *Hirsch Bence*, *Pál Tamás*, *Molnár László*, *Oberfrank Géza*, *Csala Benedek*, *Cser Miklós*, mind egy-egy nagy esemény közreműködője volt. Feltétlenül szólnék még *Varga Mátyás* szegedi kötődéséről. A ma már matuzsálemi kort élő díszlettervező lélekből és alkotásban fiatalabb, mint számos „húszéves aggastyán” a szakmában, aki a postmodern híve.

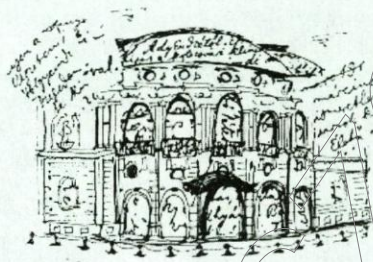
Dicsérve Papp János irodalomtörténész könyvét nem hallgathatom el hiányérzetem sem. Hasonló munkát végeztem az elmúlt évtizedekben Szegeden, amikor 1931-től adattárát készítettem a Szegedi Szabadtéri Játékok valamennyi előadásáról. A 49 évad anyaga éppen az idei könyvhét csemegéje volt, vagyis naprakész kötetet adtam ki a kezemből a produkcioikat méltató *Nikolényi Istvánnal*.

Legalább 1999-ig kellett volna nyomon követni az operabemutatókat. Ezt indokolta volna számos tényező, elsősorban az új színházvezetés, amely minden lehetőséget megadott volna a munkához. Másfelől *Horkits Erzsébet* szakmai tudása és útmutatása /Horkits azt is tudja, hogy melyik operaénekes őrzi a műsorokat, a szereposztásokat/, valamint a helyi újságok. Pl.: a Délmagyarország és a Csongrád Megyei Hírlap, majd jogutóda a Reggeli Délvilág rendszeresen közölt szereposztásokat. Különben is a szereposztásokat nem árt összevetni a kritikákkal, nélkülük egy ilyen volumenű könyv elkészítése lehetetlen. Más az ami történt, és más az, ami az újságban megjelent. Már előfordult Magyarországon, hogy a meghirdetett

PAPP JÁNOS

*Négy és fél évtized
szegedi operaelőadásai
az adatok és számok tükrében*

(1946–1990)

Szeged
2000

előadásról megjelent a kritika, közben technikai okok miatt az előadás elmaradt!!! A szabadtéri játékokról készült kötetem a kritikák alapján íródott, máskülönben csak hiba hiba hátán!

Köztudott a városban, hogy a színház átépítés miatt bezárta kapuit és átköltözött a Belvárosi Moziba, ahol Zenés Színházként folytatta a munkát, meghozta 1977. április 7-től. Először május 4-én játszottak a moziban operát, Verdi: Johanna operája került színre. Ezt a köztes állapot /!/ egészen 1986. októberig tartott, amikor az újjaépített színház - végre - megnyitotta kapuit. 1986. október 4-én este *Pál Lénárd*, a központi bizottság titkára mondott avatóbeszédet. „*Nem túlzok, ha azt mondom, hogy különösen nagy felelősség Kelemen László, Egressy Gábor, Déryné, Beregi Oszkár, Somlay Artur, Vaszy Viktor, nevével fémjelzett színházi hagyományok örökösének és méltó folytatójának lenni. A szegedi színjátszás virágzó időszakában mindig elkötelezte magát a haladás ügye mellett. Át kell, hogy hassa színművészetünket a nemzet sorsáért vállalt felelősség, mindenféle kiszolgáltatottság ellen való tiltakozása, az egyén gondjainak, örömeinek és érzelmi konfliktusainak feltárására való törekvés*”

A megnyitót követő hetekben mutatta be a színház /1986. október 24-én/ *Szokolay Sándor*: *Vérnász* című operáját *Oberfrank Géza* rendezésében és vezényletével. A szereposztásból kiemelkedik *Gortva Irén*, *Karikó Teréz*, *Vajda Júlia*, *Gregor József* kitűnő alakítása. Mit mondott az előadásról Szokolay? „*Nézze, őt-hat autóval érkeztem Szegedre, rokonok, barátok kísérték el, és nem bántam meg. Végre a vidéki premiereknek is meg kellene adni azt a megbecsülést, ami a budapestieket megilleti. Az országnak egy kicsit jobban oda kéne figyelnie a saját kulturális értékeire.*”

Mit mondjak, végszónak ez is jó. Papp János kitűnő könyve ma már Szeged operaszerető közönségének afféle olvasmányos műve kellene, hogy legyen. De ne siessünk előre, hiszen még csak „tegnap” „jelent meg. Akit érdekel, az úgyis megtalálja a Bába és Társai Kiadó által közreadott művet. Jegyezzük meg, hogy a kötetet a nemrég elhunyt *Keszthelyi Béla* lektorálta. De kár, hogy nem élhette meg a mű megjelenését!

Polner Zoltán

Feuer György emlékei szegediekről

Tudományos önéletrajz – Kanadából

Feuer György 1921-ben született Szegeden, 1939-ben érettségizett a Baross Gábor Gimnáziumban. Egyetemi tanulmányait a legendás Fírbás Oszkár igazgató úr segítségével a Ferenc József Egyetem természettudományi karán végezhette. Második hallgatóként beiratkozott a művészeti fakultásra is, és így kétszakosként végzett az egyetemen. A fizika szakos tanár egy évig a régi alma materben is tanított, majd 1956-ban elhagyta az országot. Néhány hónappal ezelőtt a Baross Öregdiákok Szövetsége részére megküldte 600 oldalas könyvét, amelyben számos érdekes név is feltűnt. A kötet érdekessége az húsz vers, amelyet magyar nyelven adott közre.

Az iskolája iránt érzett hálájáról így ír: „Fírbás Oszkár számára kü-

lönleges hely van fenntartva a szívemben. Történelem-földrajz szakos tanár volt, és az iskola igazgatója lett 1930-ban. Igazgatósága alatt élte a Baross a fénykorát. Szövetséget hozott létre az egyetemmel és iskolánk gyakorló iskolá lett, ahol a fiatal tanárok gyakorlatozhattak. Kitűnő tanári gárdát verbuvált, amivel jelentős hírnévre tett szert Szeged. Életem legfontosabb történése is Fírbás Oszkárhoz kapcsolódik. A gimnázium vége felé sokat gondolkodtunk a jövőnkön. Felvételemet a különböző egyetemeken elutasították, végül rájöttem miért: zsidó tanuló voltam. Fírbás dr. Szent-György Albert segítségét kérte, és én egyetemi polgár lettem. Bátor és néha vakmerő cselekedeteivel nemcsak azt érte el, hogy egyetem-

re kerülhettem, de azt is, hogy nem kellett bevonulnom.”

Lapozgatva Feuer György könyvét, olyan nevek kerülnek elé, mint Babits Mihály, Agárdi Gábor, Baróti Dezső, Baróti Lajos, Czöglér Kálmán, Szőkefalvi-Nagy Béla, Szurmay Sándor, Vajtai István, Vinkler László, de ír szegedi utcákról, terekről, Újszegedről, a Bástya futballcsapatról és sok szegedi érdekességről.

A művészet iránt fogékony, a torontói egyetem biokémiai professzor a verseket is írt. A most közreadott életrajzi kötetében számos költemény is helyet kapott. Ebből közlünk kettőt a Szeged olvasói számára.

Az évszakok újra születnek

Volt azért komor tél,
száraz torkú nyár is,
hűsítő hideg szél
és árvízes kanális.

Volt azért zöld kert is
és sok színes virág,
egymásba fonott karok
szerelmet foganták.

Csomóba gyűlt levél
már őszi jelent mutat,
misztikus reggelen
kődtől
kőhögő utak.

De aranyló napsugár
utat mossa délben,
simogatón hazavár
s részt vesz
ünneplésben.

Üldögélnek a padon

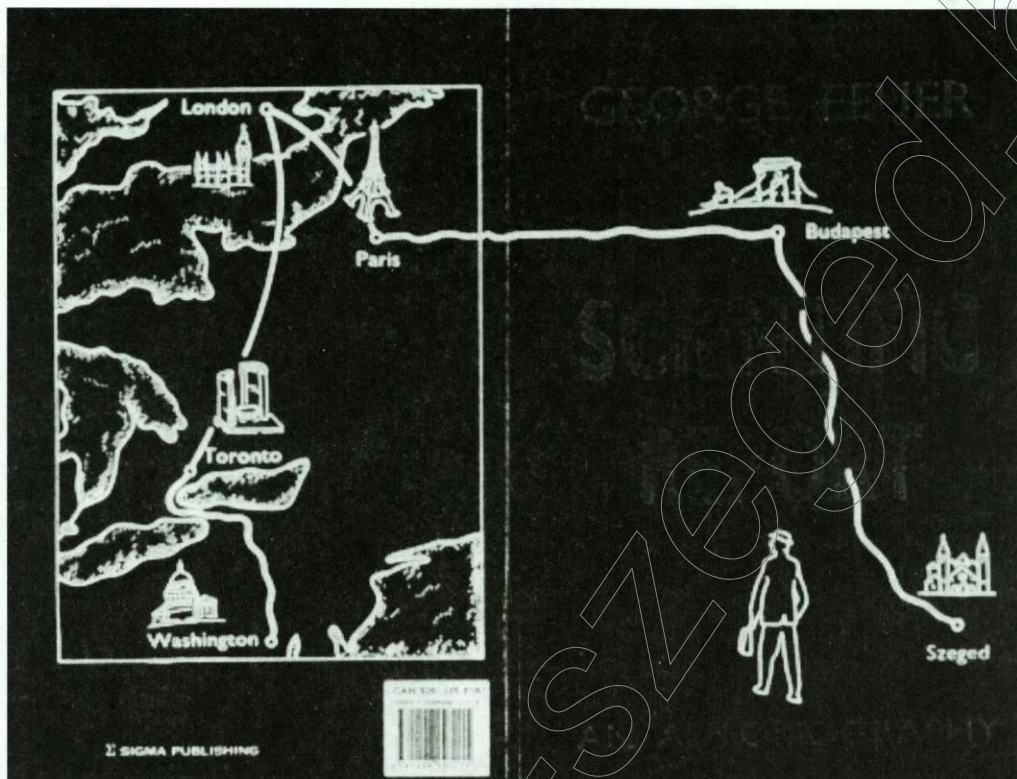
Az utca mély fölött
fuldokló tekintetem
sürgő tömegek között
egyedül vagy velem

megállok mindenütt
ahol a lámpa int
gondolkodva várok
és indulok megint

egy ismerős pad
int a fák alól
kopár ágaival
borítón ráhajol

üldögélnek a padon
veled szerelmesen
kezet fogva hallgatón -
meghittén - kedvesen

üldögélnek órákig
templom tornya alatt
tisztá harangütései
szívéből fakadnak

A Baross Gimnázium fénykoráról

A Baross Öregdiákok Szövetsége november 17-én könyvbemutatót szervezett, amelyen *dr. Rakonczai János*, ny. főiskolai tanár ismertette a Torontóban élő *Feuer György Tudományos életrajz* című kötetét, amelyben a szerző többek között egykori szegedi iskolájára is emlékezik.

Most a kötetből azokat a fejezeteket rágadom ki - Rakonczai János fordításában -, amelyekben a tanároknak állít emléket.

"Valamennyi tanáromat kivétel nélkül tiszteltem. Blau Ármin, Pilis Géza, Hámory Jenő, Dombi Béla a középiskolában, Riesz Frigyes, Kalmár László, Szókefalvi-Nagy Béla és Rédei László az egyetemen alkotott jelentőset, és sokat tanultam tőlük.

Ám nem feledkezhetek meg a magyar irodalom oktatásáról sem. A hetedikben Vajtai István vette át az osztályt, s vele minden megváltozott. Lusta diákokból lelkes irodalmárokka, felébresztette bennünk az irodalom csodálatát. Hatása általános volt. Ahogyan a költészet varázsáról, a szavak mágiájáról beszélt, eszmékről, képekről, teljesítményekről, hatásokról. Mindezt a legerzékenyebb korban, az példászerű volt.

Vajtai István arra tanított, hogy az irodalomtanítás a lélek formálását jelenti, s nem adatok közlését, az irodalom feladata magasabb célok felé szárnyalás. Pista bácsi azt hirdette, hogy a jó írás arra ösztönzi a szellemet, hogy a vágyak és a remények világába emelkedjünk, hogy így jobban megérthessük az élet értelmét. Ő ültette lelkembe az irodalom szeretetét, különösen a költészetét. Gondolatai sarkcsillagként irányítottak. Vajtai István emléke örökre megmarad a Baross-diákok lelkében.

Szívemben külön hely illeti meg Furbás Oszkárt. Történelem-földrajz szakos tanár volt, 1930-ban lett az iskola igazgatója. Ez volt a Baross fénykora. Kapcsolatba lépett az egyetemmel, és a mi iskolánkat választották gyakorló iskolának. Kiváló tantestületet szervezett, or-

szágos hírt szerzett iskolájának és Szegednek. Osztályunkat nem tanította, de figyelme mindenre kiterjedt. Amikor negyedikes voltam (1935-ben), hosszú, alapos előkészítés után az iskola egy kéthetes kirándulást szervezett a Dunántúlra. Igen drága volt a részvétel, de mivel szegény, de kitűnő tanuló voltam, helyet biztosított számomra, hozzájárulás nélkül. E tényt sohasem tudom elfelejteni. A kirándulás során megismertem a történelmi Magyarországot. Jártunk Visegrádon, Esztergomban, Székesfehérvárt, Veszprémben. E városok közül három valamikor Magyarország fővárosa volt az Árpádok alatt. A Balaton mellett is töltöttünk néhány napot, és ellátogattunk olyan helyekre, ahol nagy magyar írók és költők éltek.

E kirándulás során minden ingyenes volt számomra. Utazás, szállás, étkezés. Mindezt az iskola fizette Furbás Oszkár javaslatára. Félénkségemben elhúzódtam gazdagabb társaimtól, de a tanárok sohasem éreztették velem, hogy szegény vagyok, ugyanúgy bántak velem, mint gazdagabb társaimmal. A középiskola vége felé gondolkodni kezdtünk azon, hogyan is tovább?

Milyen pályát válasszunk? Szerettem volna több kémiát és fizikát tanulni. A negyvenes évek nagy föllendülést hoztak e tárgyakban. Czóbel Kálmán és Littomeritz János irányítása mellett erre hajlottam. Vajtai István lelkes tanítása meg az irodalom felé hajlott. Szívesen lettem volna építész, de csak egy építészeti kar volt az országban, Budapesten. Ez túlságosan drága lett volna a fővárosban, ezért arra gondoltam, hogy a kémia gyakorlatiasabb szak, s később jobb lehetőségem lesz ott állást kapni. Be is adtam a főlvételi kérvényemet a szegedi egyetemre. Augusztus végén elutasító végzést kaptam, minden magyarázat nélkül. Szent-Györgyi Albert azonban segített."

Polner Zoltán

Üvegfestők Szegeden

Pór Sándor műhelye

Csodálatos ékei, díszei középületeink, lakóházaink lépcsőházainak, dísztermeinek, s templomainak a színes üveglablakok.

Főleg a nagy árvíz utáni újjáépítés során jelentek meg építményeinkben e díszítések. Magyarországon ekkor még csak *Kratzmann Ede* üvegfestő mester működött. Kratzmann 1847. április 27-én született Prágában. Atyja az Eszterházy képtárnak volt az őre. 1871-től a kormány ösztöndíjával külföldön tanult, 1874-től Münchenben üvegfestő műhelye működött. Ekkor már üvegfestményeket készített budapesti templomokba. 1878-ban a kormány támogatásával megalapította Budapesten üvegfestő műintézetét, amelyből számos mű került Magyarország templomaiba, épületeibe, így Szegedre is.

Kratzmann mester művei a bírósági épület lépcsőházának ablakai (1882), majd a víz után épített városháza (1883) lépcsőházának három színes üveglablaka. A középsőben Szeged címerét láthatjuk a királyi jelmonddal: "Szeged szebb lesz, mint volt". A baloldali üveglablakban a régi városházát, a jobb oldaliban az új városházát készítette el.

1890-ben a Szent Dömötör-templomban végzett üvegfestészeti munkálatokat. A templom hajója két oldalt, három-három ablakon kapott világítást. Bővítési munkálatokat végeztek a hajón, az ablakok számát öt-ötre emelték. E tíz ablak festését mind Kratzmann Ede tervezte és műhelyében készítette el.

1890-ben a Mátyás téri Havi boldogasszony templomablakainak üvegfestészeti díszítésével bízta meg a város Kratzmann Edét. E munkálatokra volt szegedi vállalkozó is, *Simon Lajos*, ki ugyanolyan árakat szabott mint Kratzmann, és szintén igen csinos mintákat mutatott be.

Az ősi templom gót ablakainak festése eleinte mindössze a táblák szelfestéseiből állt volna, azonban a hívők, Szeged városa és az alsóvárosi barátok áldozatkészségből tíz ablakot figurális díszítéssel látott el. Három ablak az oltárok mögött csak egyszerű halványított üvegezést kapott, ugyan így az ódon sekrestye ablakai is.

1891 májusában megérkeztek Szegedre a kész ablakok s júniusra Kratzmann szegedi megbízottai Józsa J. és Simon Lajos üvegfestők be is helyezték helyükre. A szentélyben négy ablak egyenlő nagyságú, felső csúcsokban csinosan színezett rozettákkal – egyenlő gótikus szelzett – ornementikát kapott.

Az ablakokban Szent Szűzet, jobbán joggal balján a gyermek Jézussal, majd Szent János evangélistát, Szerafi Szent Ferencet s végül a negyedikben Szent Annát, amint a gyermek Máriát imára tanítja, volt látható. A templomhajóban lévő ablakok Szent Borbálát, második Szent Szűzet mindkét karjával előre nyújtja az élénk gyermeket, Jézust, ki egy olvasó füzért tartott. Szent Alajost és Nepomuki Szent Jánost ábrázolták. A kórus két ablakában az egyház zenének és költészetnek két híres alakját, Szent Cecíliát és Szent Dávidot készítette el a mester. A két sekrestye ablak is halavány díszítésű.

Hricskóvszky Timót szerzetes, ferencesrendi házfőnök a Szegedi Híradóban mondott köszönetet az adományozóknak és a készítőknak. Az ablakok felszentelése 1891. június 23-án ünnepélyes keretek között, meghívottak jelenlétében történt. A nagymise után, a barátok klostromában dús lakomával fejeződött be az ünnepelés. Az ünnepségre üdvözlő sürgöny érkezett Kratzmann mestertől.

A templom ablakait ma már nem láthatjuk. *Bálint Sándor* szerint 1944. évi bombatámadáskor semmisültek meg. *Dr. Hamvas István* alsóvárosi plébános szóbeli közlése szerint a második világháborúban a templom tetőterében bomba robbant, s a légnyomás kivitte az ablakokat. Egészen pontosan *Kanyó Ferenc*től kaptam adatokat, szerinte 1944-ben Szeged harmadik angol-amerikai bombázásakor augusztus 20-án 10 óra 20 perckor a Mátyás

térhez közel 50 rombolóbombát dobtak le a Dobó-, Pálffy-, Nyíl- és Földműves utcák által határolt nyolc utcában. A templom a légnyomástól súlyosan megrongálódott. Az ablakok részben lettek beüvegezve, többeket befalazták 1945-ben üveghiány miatt.

Külföldi-berlini tanulmányai befejeztével hazajött és Szegeden üvegfestészeti műintézetet nyitott 1893-ban *Pór Sándor*. Először szép munkája a Lengyel Lőrinc cég üzlethelyiségének tükörablakos ajtajára írt, és igen szépen beépített fehér üvegfestmény volt, mely dombormű szerű ábrát mutatott. A mű szerkezete, valamint kidolgozása minden műértőt elragadtatott.

Pór 1895. március 19-én jegyet váltott *Stein Antal*, tekintélyes iparos lányával, *Rózsikával*.

Üvegfestészeti és üvegeztési műterme a Feketesas és Kölcsey 12. sz. alatti sarokházban volt. Festett és edzett üvegmunkák készültek, mindenféle kivitelben és stílusban, úgy saját rajza, mint előre rakott minták után. A műtermét a szegedi Kereskedelmi és Iparkamara támogatásával rendezte be. Az Alföldön az egyetlen üvegfestő műhely volt ekkor.

A millenniumi kiállításon szeretett volna műveivel részt venni, ezért saját erejéből képtelen volt finanszírozni. *Kállay Albert* főispánhoz folyamodott, hogy valamelyik szegedi monumentális épület díszablakait az ő műtermében festesse meg a hatóság. A Közművelődési Palota és a gőzfürdő építésénél voltak e fajta munkák, s ezekből kért Pór néhány megrendelést. Kállay Albert főispán a polgármesternek adta ki Pór Sándor folyamodványát.

Pór üvegfestészeti vállalkozása mellett a női ipariskolában festézetet és rajzot tanított. 1895. június 29-én megtartották esküvőjüket a már korábban eljegyzett *Stein Rózsikával*.

Híre Szeged határain is túl jutott, hiszen egyetlen üvegfestő volt az Alföldön. *Dr. Császká György* kalocsai érsek bízta meg a zentai új római katolikus templom részére kettő darab 5 m magasságú, gót stílusban készítendő ablak festésével. Az egyik György vitéz, később Szent Györgynek, a sárkánnyal való viaskodását, a másik Imre, magyar herceg fogadalmát ábrázolta. Az ablakok kicsinyített tervrajzait *Kiss Dávid* üzletének kirakatában mutatták be. Szeged a nagyságához és kulturális előrehaladásához méltón volt képviselve a millenniumi kiállításon. Mindössze hatvan kiállító mutatta be alkotásait. Pór Sándor üvegfestészeti és etcelési (beéttetés) dísz munkái is jelen voltak. A XIII. agyag-és üvegyipari csoportban a "Kiállítási érmmel" jutalmazták.

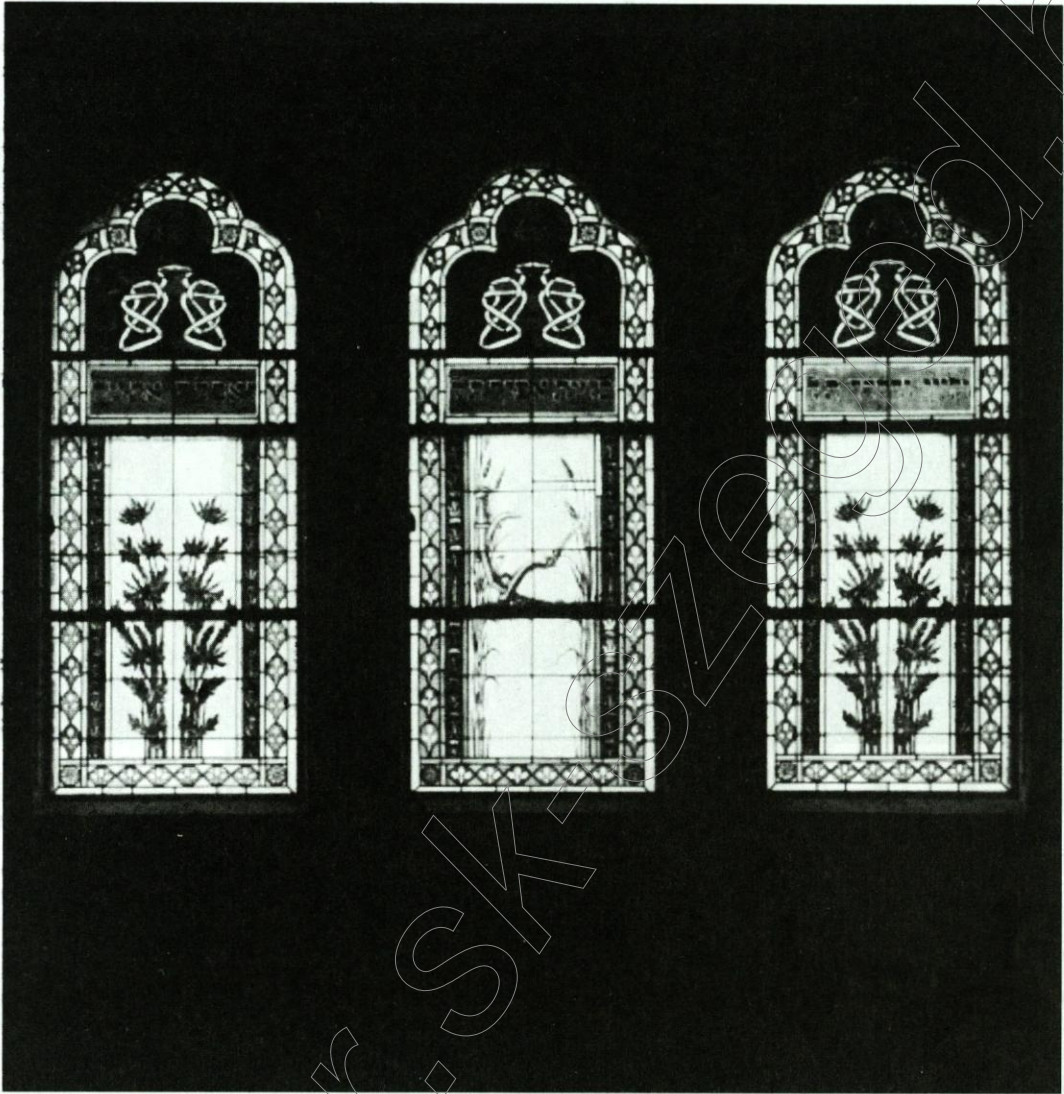
1896-ban apósa, Stein Antal Báró Jósika utca 37. szám alatti, 1883-ban épült házának kertjében fölépített egy üvegeztető kementét. A munkálatokat *Katona János* építőmester végezte. Jól később, 1912-ben kért engedélyt bővítésére, mely anyagraktár és üvegfestő műhelyből állt. 1913-ra lett készen. A munkálatokat *Csapó István* építőmester végezte.

Tágasabb hely, jobb munkakörülmények mind nagyobb munkatempót tettek lehetővé. Jelen volt a kiállításon, s egyre több megrendelést kapott. 1899 augusztusában a műipari tárgyak őszi tárlatán Krisztus mennybemenetelét állította ki.

1900-ban az országos iparegyesület találta érdemesnek a magyar ipar fejlesztéséért végzett munkáért, bronz díszérmet kapott jelesen képzett, jó ízlésű és törekvő üvegfestészeti munkáiért.

Még ebben az évben Párizsban megrendezett világgiaállításán 400 korona ösztöndíjat kapott, majd 1911-ben a turini nemzetközi kiállításán arany érmet nyert.

Szegeden is gyarapodtak alkotásai és bemutatói. A Kultúrpalotában 1901-ben megrendezett országos iparművészeti kiállításán jelen volt, majd 1903-ban szintén, itt állította ki közszemlére a hat méter magas üvegfestményt, egyik legsikerültebb művét, mely az Erzsébet-városi templom megrendelésére készült. Lukács evangélistát ábrázolta, alakja két méter magas volt.

Az új zsinagóga ablakai

Századfordulós szegedi építkezéseknél mindenütt ott találhatjuk keze munkáját. A Kék Csillag üzlet címtáblájának készítése, üvegezése mellett tükrök edzésére is megbízást kapott.

Munkáit, üvegfestményeit Pór Sándor aláírással látta el. Gyűjtögetésem során az alább felsorolt házakban találtam általa készített ablakokat:

- Szeged Kézműves Bank (ma TIT ház) Kárász u. 11. (1896)
- Új Wagner-ház Kölcsey u. 4. (1905)
- Magyar-Osztrák Bank háza Vár u. (1900)
- Tóth Ferenc hajósgazda háza Kálvin tér 7. (1901)
- Újszegedi Szent Erzsébet templom (1910)
- Gyógyszertár az "Erzsébet királynéhoz" Csongrádi sgt. 14/B. (1907)

- Kopasz István építőmester iroda ajtaja Deák Ferenc u. 2.
- Kisebb munkát, üvegmozaiákat készített a zsidó templom díszítésénél.

1904-ben a gyáripár fejlesztő bizottságához kérvényt nyújtott be az üvegfestő iparágá fejlesztése érdekében. 300 négyszögöl területet kért a Petőfi Sándor sgt. 63. sz. alatti telekből. 1908 szeptemberében határozott a közgyűlés, hogy az óvoda kertjét kedvezményesen eladja Pór Sándor üvegfestőnek. 1909-ben a zakányi mezőgazdasági egyesület díszzászló-, és búzaszentelő ünnepet tartottak. A díszzászlót Pór Sándor szegedi üvegfestő szállította. Dupla selyemből, arany rojtjal és arany bojtjal. Egyik felén a nagy magyar címer, másik felén egy szántó ember volt látható, kalapja mellett két szál búzagalással, az eke előtt két ökör ha-

ladt. Az alak alatt ezt az írást lehetett olvasni: "Emberé a munka, Istennél az áldás."

A zászló körül két újni széles nemzeti színű szalag, mindkét felől, a rúdon pedig lándzsa. A lándzsa egyik oldalán a nemzeti címer, a másik oldalon Szeged város címere volt festve. Két nemzeti színű szalag a zászlón. Az egyik szalag fölírata: "A becsületes munka jutalmat érdemel." A másik fölirat "Koszó István dr." A Szegedi Útmutatókban (1921., 1923., 1927., 1930.) követve működését már Kossuth Lajos sgt. 17. számú házban hirdette vállalkozását.

Az 1933-i Címtárban *íjf. Poór Sándor* Mérey utca 21. számú házban hirdette üveges vállalkozását.

Így valószínűsítem, hogy 1930-1933 között meghalt az apa, Pór Sándor üvegfestő. A levéltárban föllelhető halotti anyakönyvi másolatokat végiglapozva megtaláltam 1931. december 26-i halálának időpontját. Ekkor Petőfi Sándor sgt. 38. számú házban lakott. Római katolikus vallású volt, 68 évesen halt meg. Apja *Paauer Mihály*, anyja *Silber Mária*. Négy gyermekük született Sándor, Rozsika, Mariska és Lacika, ki 1908. július 4-én meghalt.

Az ablakok sorsa igen változatos. Az elmúlt tíz év viharai, háborúk, idegen megszállások, természeti csapások (vihár stb.) épületföjlújítások, gyermek rakoncátlanságok, mind-mind sok kárt, törést, sőt megsemmisülést okoztak csillogásukban.

Ezért tartottam fontosnak, összegyűjteni és folytatva ami még megmaradt belőlük.

Bátyai Gitta

Erdélyi képek 1967–1998

Korniss Péter fotográfiái között

Korniss Péter fotográfiái olyan dimenziókat tár-
nak fel, melyekre kevés fotóművész képes. Igaz, a
választott témák magukban rejtik az általa felhasz-
nált lehetőségeket, csakhát a téma választásához is
kell az a nagyszerű tehetség, mellyel Korniss ren-
delkezik. Jelen esetben egy olyan folyamatot tár
elénk – hitem szerint az utólagos felismerés tuda-
tosságával –, mely egyszerre általánosítható tény,
szomorú valóság, várható jövő. A XX. század egy
történelmi szegmensének okiratszerű rögzítése,
dokumentum pontosságu rész-
letezése, s egyúttal muzeális
szintű archiválása. Nem vélet-
len, hogy ehhez az összeállítás-
hoz harminc esztendő utazása,
sártaposása, fagyoskodása, izz-
adása tavasza és tele, másokkal
megosztott bánata s öröme kel-
lett.

A mai Magyarország írástudó
polgárai számára Erdély, Ábel
és Uz Bence, a Hargita, a Retez-
zát ormainak s erdeinek csoda-
világa, az archaikus magyar
nyelv, a székely lelemény s gó-
béság földje maradt abban a
szent hitben, hogy csak át kell
lépnünk a határt s máris a szé-
ki legények, a körösfői lányok
világában találjuk magunkat.

Korniss képeinek lírája,
avagy magyarul költészete, ta-
pintatosan, ám határozottan

nyitja fel szemünket, vegyük már észre a csúffá
lett, álmodott valóságot, vegyük már észre, hogy
igazság az, ami évezrede mondatik: "Tempora mu-
tantur, et nos mutamur in illis."

A mesevilág elmúlt, avagy múlóban van, a kérlel-
hetetlenül sodró idő magával vitte azt az álomvilá-
got, ami volt, s magával hozta napjaink valóságát,
de majd hozza azt, is ami az eddigi tanúságok alap-
ján várható.

Talán úgy vagyunk ezzel, mint az egyszeri em-
ber, aki minden reggel látja ma-
gát a tükörben, de csak a negy-
ven éves érettségi találkozón
veszi észre, hogy megöreged-
ett, miként az kortársain,
egykori osztálytársain látható.

Nem nosztalgiaánk, nem az Erdély képünk deheroizálásáról
van szó, hanem arról, hogy alig
kétharmad százada itthon is
mesevilág volt. Keserves, de
örömmel teli mesevilág, úgy
mint a Királyhágó túlsó olda-
lán. Csakhogy minket korábban
suhintott meg a változás szele.
Nálunk is dalolva menték a
regkruták, szalagokkal kalapju-
kon, vállukon az apjuktól örö-
költ ládával, nálunk is kiöltöz-
tek a lányok az úrnapi körme-
nethez, vagy más jeles napo-
kon, nálunk is virágos volt a
dombok oldala, ha tavaszi szél

futkosott a rétek felett. A lakodalmas menet előtt muzsikált a banda s a felvirágozott kalapú vőfény, pálcájával is igazította az ünnep szertartását.

Hol van ma már mindez? Szép nyelvünk megkopott, szokásaink divatja-múltak, gyermekeink példaképei a televízió kiagyalt bugyuta hősei, viseletünk, a hot dog és a Big Mac jelentik a magyar konyha netovábbját. Shoppingolni járunk, s az adott tanács szerint részesei leszünk a Samsung dizsitális világának.

Ez a tébolyult folyamat nálunk korábban elindult, mint az erdön túli világban, s most e kiállítás fájdalmas tükör. Másról szól, de ránk mutat. Az idő fut, megállás nincs, aki vesz annak lesz, aki kimarad lemarad. Van más választásunk? Ezt kérdezi, erre figyelmeztet Korniss, a nagy-nagy szeretettel, féltő műgonddal összeállított képsorozattal.

A közhit úgy véli, hogy a művészi fotó lét-

rehozásához jó drága kamera, korszerű labor és anyag, valamint olyan ember kell, aki el tudja kattintani a ma már mindent automatikusan megoldó kamerát. Súlyos tévedés. A művészi fotó előállításának titka a fényképész szeme és agya. A téma kiválasztása, a mondanivaló kép-pé-lényegülésének fogantatója, végezetül a látvánnyá érett gondolat vegyszeres rögzítése. Ki tudja, hogy az igazán nagy fotósok sufnik, pincék, spájzok sötétített zugaiban maguk végzik a valóban képalakító munkálatokat, melyek meghatározó része az un. kép kivágás és a tónus. Ilyen alkotó Korniss Péter, akinek fényvel írott művészi alkotásai e sorozatban nemcsak a szép múltat, a csúf jelent rögzítik, hanem felhívják figyelmünket a jövő várható sivárágának veszélyére is.

Trogmayer Ottó

Elhangzott 2000. december 1-jén, Szegeden, a Képtárban Korniss Péter fotókiállításának megnyitóján.

Tollhegy

Aki „pontatlanul” idéz, az csal.

*

Tudjuk, hogy körülbelül meddig élhet az ember étel nélkül, meddig élhet ital nélkül - És meddig élhet szeretet nélkül...?!

*

A kellemes vendég nem biztos, hogy kellemes lakótárs lenne.

*

„Csak a jó ég tudja, mi lesz a vége annak, ha a földet állandóan kiszigereljük, és hova hatol még a kapzsiság.”/Id.Plinius, + Kr.u. 79./

*

Kutyát egyebek között azért érdemes tartani, mert elfogadja, hogy törődjenek vele, sőt elvárja azt.

*

Becsületsértést csak becsületes emberek rovására lehet elkövetni.

*

„Nincs elég kerékpárút!” - Valóban nincs. De lehetne bármennyi, a bringások megtalálnák azt a szakaszt, ahol éppen nincs. Vagy ha nem, végső soron ott vannak még a forgalmas uttestek!

*

„A jegenyefák nem nőnek az égig” Valóban nem. De a törpefenyők még kevésbé!

*

A sajtószabadság korlátozását gyakran azok hangoztatják, akik korlátozva érzik magukat abban, hogy korlátlanul hazudozhassanak, rágalmazhassanak.

*

A törökök annak idején bizonyára úgy ítélik meg, hogy azok a gyaur magyarok igen agresszív módon védik várakat.

*

A gyerek áldozat - az unoka ajándék.

*

Akik nem lelkesednek az ország globális kiárusításaért, azok miért populisták?!

*

Színes egyéniség: valahányszor találkozom vele, mindig más színű a haja.

*

Az életszínvonal mérlegelését anno „szatyorpolitikának” becézték. Nos: a háziasszonyok zöme ma sem kisteherautóval jár bevásárolni.

*

Ha egy gyógyszer kockázatairól a kezelőorvostól kell felvilágosítást kérni, akkor azt csak orvosi receptre lenne szabad forgalmazni!

*

Amíg bosszankodni tudok, nincsen baj, majd akkor lesz, ha már mindenre csak legyintek.

*

Ha egy bűnyűben nem történik gyors intézkedés, annak legkézenfekvőbb oka az, hogy akiknek intézkedniük kellene, azok bűnrészesek.

*

Mindent csak egyszer lehet megbánni: akivel ugyanaz másodszor is megtörténik, az először se bánta meg.

*

Számos nő annál többet igyekszik mutogatni magából, minél kevesebb mutatnivalója van.

*

A nyelvek változnak, de távolról sem olyan gyorsan, mint a nyelvtudomány.

*

Szomorú, ha a házasság kétszemélyes gazdasági társulássá silányul.

*

Könyvespolcom előtt: Mennyi mindenre volt időm valamikor. S mennyi mindenre nem jutott!

*

A legszervezettebb népbuítítás sem volt képes minden egyes embert elbuítani.

*

Ne misztifikáljuk a computereket, robottechnikát: az ember gyártotta szerszámok.

*

Ma még csak kutyákat rabolnak, holnap esetleg már gyermekeket is fognak, holnapután talán már az illetékesek is elgondolkoznak a teendőikön.

*

Gyakran úgy tűnik, hogy a „Nyugat” fő törekvése a döntések halogatásával, hogy a közép- és közép-kelet európai államokat keleti szövetségbe szorítsák.

*

Az nem baj, ha egy csapatot szponzorok támogatnak: az a baj, ha a játékezők!

*

A „rendszerátalakítás” részben csak a kapcsolatok megváltoztatása, irányváltás volt.

*

Sovíniszta hódítók szemében vörös posztó a történelmi múlt.

*

Az öregedés egyik csalhatatlan jele, ha a trolin egy fiatal esetleg nem is olyan fiatal - nő spontán átadja a helyét.

*

Minél pontatlanabb egy mesterember, annál pontosabban elvárja a fizetséget.

*

Egy hosszabbítás addig tart, amíg nem sikerül egy 11-es adni vagy egy legölt megadni annak a csapatnak a javára, amire a játékező megfizása szólt.

*

Ha egy lány egyszer igent mondott, akkor mint feleség soha többé nem mondhat nemet!

*

Barátom szerint csak az a sport, ami mérhető, a többi az látványosság az üzlet.

*

Azt már megszoktuk, hogy sportriportereink a legismertebb idegen neveket és szavakat is rendre hibásan mondják /persze nem csak ők/, de azt már csak tudni illenék, hogy a rangidős és a korelnök nem ugyanaz!

*

A mai ember agyveleje évmilliók fejlődésének az eredménye: a computereknek is vannak esélyei.

*

Az, hogy valaki nem kíméli magát, az még nem jogosítja fel arra, hogy másokkal szemben is kíméletlen legyen!

*

Ha egy főnököt az emberei meghazudtolnak, akkor, ha önérzetes, lemond, ha nem teszi, ezzel elismeri, hogy suba alatt összejártzott velük.

*

A TV-közvetítések során a néző olykor zavarban lehetett: Európa- vagy Afrika- bajnokságot lát?

*

Beszélj, ha még van mondanivalód!

*

Akik tények helyett folyvást feltételezéseket és „aggályokat” adnak elő, azoknak a szándékai 'feltételezhetően' nem tisztességesek!

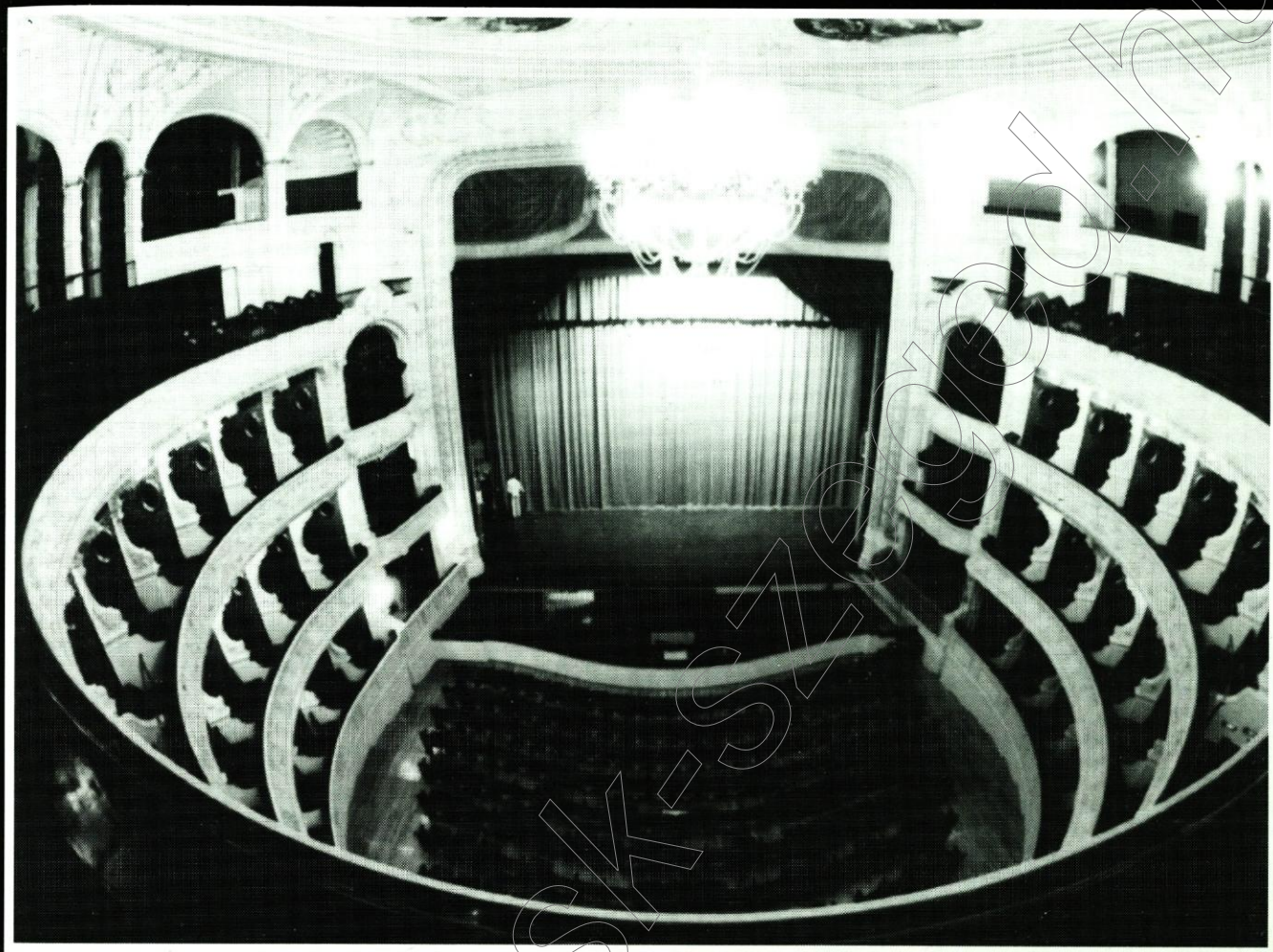
*

Szóval mindenki Ábeltől származik, Káintól senki!?

*

Gyakran az a legnagyobb hazugság, ha valamit elhallgatnak!

Maróti Egon

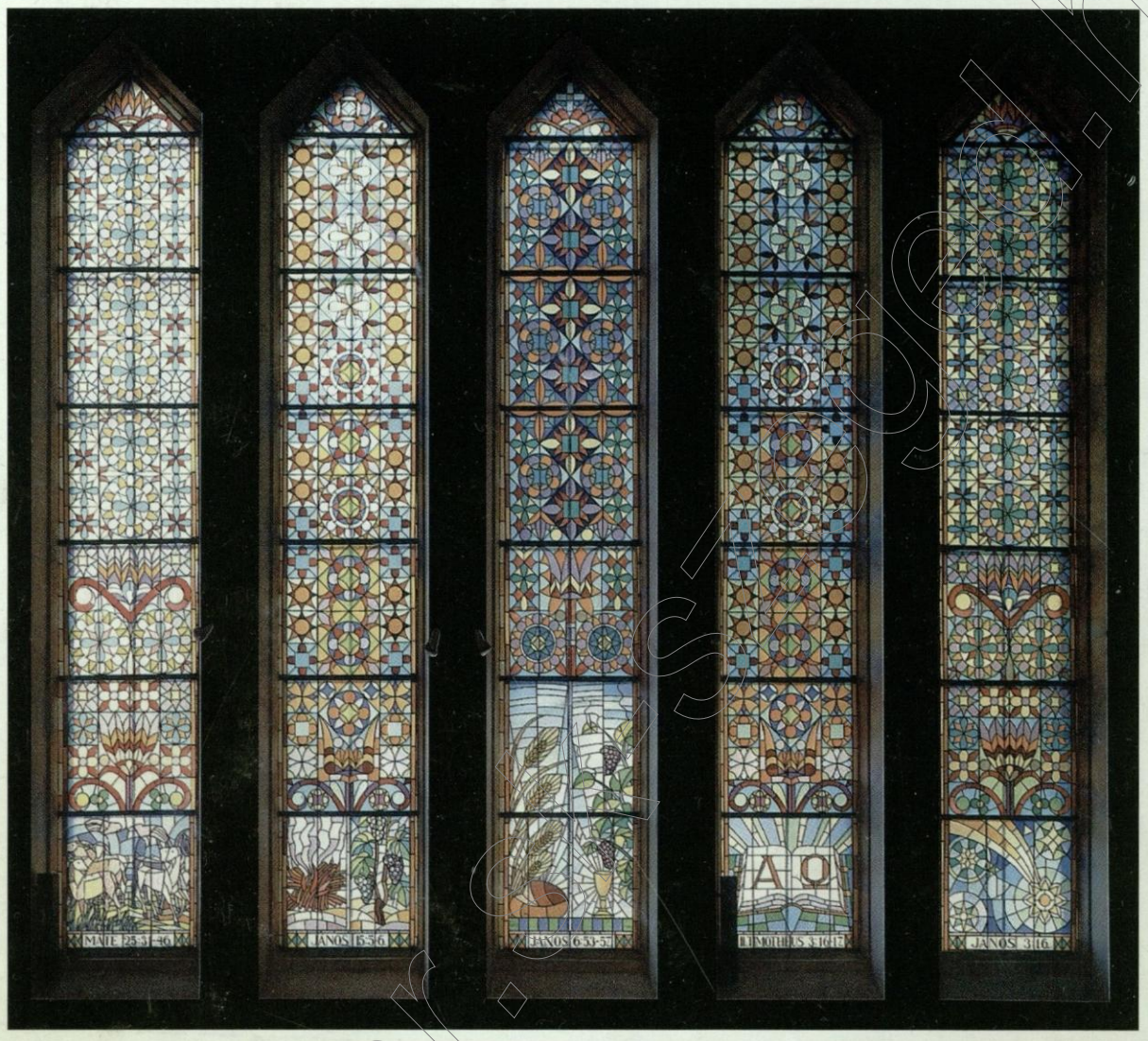
Kétszáz éves a szegedi színjátszás

A Szegedi Nemzeti Színház napjainkban

Hét évig ideiglenes helyen működik a színház rengeteg technikai nehézség közepette. Ebben a reménytelennek látszó helyzetben bízzák meg a színház vezetésével Nagy Lászlót. Főrendezőnek Sándor János kerül a próza élére, irodalmi vezetőnek maga mellé veszi a neves drámaíró: Görgey Gábort. Az új zeneigazgató Oberfrank Géza lesz. A próza nagy lendülettel lát munkához és a színház rekonstrukciójához szellemi újjáépítést hirdet meg. Ennek jegyében 1984-ben megindítják a "Klub-színpadot". 1986 októberében régi fényében nyitja meg kapuit a közel egy évtizedig tatarozott nagyszínház. A nyitó gálán a teátrum egykori művészei is fellépnek. Ebben az évben szervezi meg Bokor Roland a Szegedi Balettet, mely 1987-ben tartja első bemutatóját. 1988-ban Sándort váratlanul leváltják főrendezői posztjáról. Vele távozik Görgey Gábor is és rövidesen követi őket Oberfrank, valamint Bokor Roland. Rövid időre Ruszt József lesz a próza vezetője és Gregor József a zeneigazgató. A távozott balett igazgató posztját Imre Zoltán és Krámer György tölti be.

A rendszerváltás után, pályázat útján Kormos Tibor lesz az igazgató. 1993-ban újjáalakul a balett együttes és felveszi a Kortárs Balett nevet. Új vezetői Juronics Tamás és Pataki András. 1996-ban összevonják a Szegedi Szabadtéri Játékokat és a Nemzeti Színházat. Az egyesített intézmények élére Három évre Nikolényi Istvánt nevezik ki igazgatónak. Mandátuma lejártá után 1999-ben Korognai Károly nyeri el az igazgatói széket, melyet a mai napig is betölt.

Sándor János

Szegedi üvegművesség

A Honvéd téri református templom ablakai

1940-ben határozták el az építést, 1941 októberében ünnepélyes alapköletételét tartották a Honvéd tér sarkán lévő református templomnak.

Az Új Magyar Hajnal Templomát Borsos József tervezte, a kivitelező munkákat Ottovay István műépítész végezte. 1942. október 6-án tartották a bokréta ünnepélyt, amikor is zöld ágat és nemzeti színű lobogót tűztek az épület tetejére.

A köszöntőt Vörös János ácsmester mondta.

A templom tornya 42 méter magas, ablakai szabályos háromszögűek. A templom belső ablakai pedig stilizált, csúcsíves formájúak, szögletes záródással. A 21 színes ablakot a mozaikkal együtt Gáborjáni Szabó Kálmán tervezte.

A templom három nehéz, háborús évben épült föl.

Az első istentiszteletet 1947-ben tartották.

Bátyai Gitta

2000 DEC 20

Fotó: Dömötör Mihály

Prepress: ReProStudio – Szeged